

ISSN No 2347-7075
Impact Factor- 7.328
Volume-4 Issue-9

**INTERNATIONAL
JOURNAL of
ADVANCE and
APPLIED
RESEARCH**

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

**International journal of advance and applied research
(IJAAR)**

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

Volume-4

Issue-9

Chief Editor

P. R. Talekar

Secretary,

Young Researcher Association, Kolhapur(M.S), India

Executive Editor

Dr. Tushar Shitole

Principal

Shankarrao Bhelke College Nasarapur, Tal- Bhore Dist -Pune

Editor

Dr. Jagdish Shevate

Editorial & Advisory Board

Dr. H.S. Sakat ,	R.D. Sarode	Prof. Bhagvan Gavitt	Prof S. G. Rode
Prof S.V. Landge	Prof P, B. Karale	Prof S.G. Ghadage	Mr. Santosh P. Mane

Published by: Young Researcher Association, Kolhapur, Maharashtra, India

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

CONTENTS

Sr No	Paper Title	Page No.
1	Role of Libraries as per New Education Policy Dr. Jayshree S. Gohad	1-3
2	The Role of Librarians in the NEP Prof.Bhagvan Keshav Gavit	4-7
3	Women Empowerment And Challenges In National Education Policy (2020) Archana Singh	8-10
4	National Education Policy 2020 Future of India Dr.Ashok Shelke	11-13
5	Changing Education System with New education policy 2020 Dr. Sachin Gajanan Ghadage	14-15
6	National Educational Policy 2020 - Dimensions of Science Faculty Asst.Prof. Rashmi Rathod	16-17
7	Lalithambika Antharjanam's: Fire, My Witness. Salunke Rutuja Shankar	19-20
8	नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण व उद्दिष्टे विनोद पोपट पवार	21-23
9	“नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक २०२० धोरणाचा विश्लेषणात्मक अभ्यास” प्रा . जाधवर दयानंद सायसराव	24-27
10	नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० आणि उच्च शिक्षण प्रा. डॉ. प्रतिभा शंकर घाग	28-31
11	उच्चतर शिक्षा में उत्प्रेरित अनुसंधान डॉ.हिमालया एस. सकट	32-33
12	भारतातील आधुनिक शैक्षणिक संस्था आणि संस्थेचे व्यवस्थापन:- एक अभ्यास प्रा. सहदेव गंगाराम रोडे	34-36
13	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि त्याचा व्यावसायिक शिक्षणावर होणाऱ्या परिणामाचा विश्लेषणात्मक अभ्यास प्रा. कोळपे महेश दत्तात्रय	37-38
14	नवीन शैक्षणिक धोरणाचे आणि आंतरविद्याशाखीय आयाम प्रा.डॉ जगदीश शेवते	39-41
15	नवे शैक्षणिक धोरण 2020 काही आव्हाने प्रा.संदीप विलास लांडगे	42-44
16	शैक्षणिक धोरण २०२० श्री.विक्रम हनुमंत कदम	45-51
17	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि वाणिज्य शाखेचे आंतर विद्याशाखीय आयाम कापरे प्राजक्ता तुकाराम	52-54

Role of Libraries as per New Education Policy

Dr. Jayshree S. Gohad

Anatrao Thopte College, Bhor

Email- jayshreesgohad@gmail.com

Corresponding Author- Dr. Jayshree S. Gohad

DOI- 10.5281/zenodo.7866979

Abstract :

“National Education Policy 2020 envisions an India-centric education system that contributes directly to transforming our nation sustainably into an equitable and vibrant knowledge society by providing high-quality education to all. This article discusses the importance of Libraries in teaching and learning and highlights the role of libraries for all levels of education. The recent rise in epidemics and pandemics necessitates that we are ready with alternative modes of quality education whenever and wherever traditional and in-person modes of education are not possible. In this regard the national education policy, 2020 recognizes the importance of leveraging the advantages of technology while acknowledging its potential risks and dangers.

Introduction :

Indian Education system is the second Largest in the World. The Digital India campaign is helping to transform the entire Nation into a digitally empowered society and knowledge economy. While education will play a critical role in this transformation, technology itself will play an important role in the improvement of educational process and outcomes. The New Education Policy 2020 (NEP2020) the first education policy of the 21st century to replace the 34 years old National Policy on Education (NPE), 1986. The NEP 2020 is based on the foundational pillars Access, Affordability, Equity, Quality, and Accountability.

The National Education Policy 2020 (NEP 2020) was launched by Ministry of Education in India on 29 July 2020. The new policy replaces the previous National Policy on Education, 1986. The policy is providing proper guidance document for elementary education to higher education including vocational training in Indian subcontinent. The policy aims at transformation of India's education system. The nature of NEP 2020 is kind of advisory and it is up to the states, institutions, and schools to decide its implementation. The National Education Policy 2020 outlines the vision of India's new education system as under: Now a day the Libraries support 24x7 hours access to its resources for the growth of knowledge and skills of the users. The Library resources are for use by the readers and hence are as important as food for human life. In rapidly transforming our education system, the library resources and users have undergone drastic changes. Today's Libraries store knowledge and information in digital form for all age group people

like the students, teacher, scientist, politician and general public of transforming society throughout the world. The role of Libraries as per New Education Policy of India will increase many folds.

Highlights of New Education Policy-2020

The National Education Policy envisions an India-Centered education system that contributes directly to transforming our nation sustainably into an equitable and vibrant knowledge society, by providing high quality education to all. The Government of India is willing to promote the reading habit among the people of the country for maximum usage of Library resources. The new education policy brings some fundamental changes to the current system, and the key highlights are as multidisciplinary universities and colleges, with at least one in or near every district, revamping student curricula, pedagogy, evaluation, and support for enhanced knowledge of students, active learning experience, establishing a National Research Foundation to support excellent peer-reviewed research work and effective study at universities and colleges. Its aim is to providing universal access to quality education. It is a key to economic growth, social justice. It is qualitative & scientific advancement National integration and cultural preservation for India's progress and leadership on the Global Stage.

The highlights of NEP 2020 are as under:-

1. Compulsory education for all children between 3-6 years;
2. Curricular development and new Pedagogical Pattern (5+3+3+4);
3. Establishment of National Mission on Foundational Literacy and Numeracy;

4. The medium of instruction up to Grade 8 and beyond, will be the home language/mother tongue/local language/regional language;
5. Yearly Assessment - Board exams to held twice in a year, one main examination and one for improvement, if desired;
6. Setting up of a new National Assessment Centre, PARAKH (Performance Assessment, Review, and Analysis of Knowledge for Holistic Development);
7. Robust and transparent processes for recruitment of teachers and merit based performance;
8. Establishment school complexes and clusters for sharing of all resources;
9. Setting up of State School Standards Authority (SSSA);
10. Exposure of vocational education in school and higher education system;
11. Holistic Multidisciplinary Education system with multiple entry/exit options;
12. Establishment of Academic Bank of Credit;
13. Setting up of Multidisciplinary Education and Research Universities(MERUs);
14. National Research Foundation(NRF) for research and development;
15. Expansion of centre for open and distance learning;
16. Internationalization of Education;
17. Professional Education will be an integral part of the higher education system. Stand-alone technical universities, health science universities, legal and agricultural universities, or institutions in these or other fields, will aim to become multi-disciplinary institutions;
18. Four-year degree of integrated Teacher Education - Bachelor of Education;
19. Creation of the National Educational Technology Forum (NETF) as a platform for the free exchange of ideas on the use of technology to enhance overall teaching and learning;
20. Standardization of all learning institution of audit and disclosure
21. Joint cooperation of the Centre and the States to work together to increase the public investment in Education sector;

Libraries as per New Education Policy:

“If education is identical with information, the libraries are the greatest sages of the world and encyclopedia are the greatest Rishis”

Swami Vivekananda.

The role of library and Librarian has changed basically in the techno-driven world. Here are the developments in the digital libraries and school/public libraries, the government will work on, to promote the readership habit, maximum use of libraries, to ensure the availability and

accessibility of books to the students without any barrier of language, technology, and geographies.

Enjoyable and inspirational books will be developed for the students at all levels in all local and Indian languages. Steps will be taken to ensure the accessibility of books to disable and differently-able persons. The government, with the help of both public and private sector institutions, will devise strategies to improve the quality and attractiveness of books.

The government will emphasize making books available extensively in both schools and public libraries. The government will take steps to ensure the availability and accessibility of books to all, including persons having disabilities and differently-abled persons using modern ICT technologies across the country. The main emphasis will be on the socioeconomically disadvantaged areas and rural/ remote areas.

Both public and school libraries will be extensively enhanced to increase the readership and readers across the country. Public libraries will be strengthened and modernized. An adequate supply of books that cater to the needs and interests of communities will be ensured. Establishing more children's library and mobile library and social book clubs across the country to support widespread reading and community development.

To serve the community and the students particularly in villages during non-school hours, the ICT equipped school/public libraries will be set up. Book club facilities will be developed to further promote widespread reading.

Academic Libraries serves two complementary purposes: 1) to support the curriculum and 2) the support the research of the university faculty and students. Academic libraries are the hearts of institutions and the government will strengthen and increase the procurement of reading materials like books, journals, and other learning and teaching materials. Steps will be taken for further enhancement of digital libraries and online accessibility of library books. E-content will be provided in regional languages also.

The government will work on providing suitable infrastructure to ensure adult education and lifelong learning to interested adults. The public library spaces will be used for ICT equipped adult education courses and other activities for community engagement and enrichment.

Collection of the Library:

1. Digital
2. Multi-lingual
3. Multi-leveled books
4. Bi-lingual books
5. Indian literature with global literature.
6. Blend of modern and classical literature in all languages.

7. Books based on inquiry, crucial thinking and problem solving.
8. In addition to high quality offerings in Indian languages and international languages. ;Language learning is encouraged to help students learn about the cultures of the world enrich their global knowledge
9. Folklore and stories from different states.
10. Resources to include pride in India, and its diverse, ancient and modern culture and knowledge system and traditions and resources to global awareness.

Role of Libraries:

1. Development of Attractive Learning Materials
2. Ensure Availability and Accessibility of Books in School/public Libraries
3. Promotion of Reading Habit Across the Country
4. Application of ICT in School / Public Libraries in Villages
5. Strengthening of Library Collection for the Higher Education Systems
6. Public Library spaces for Adult Education
7. Create appropriate continuing education for library staff:

Conclusion:

The National Education Policy 2020 reflects remarkable changes over the current scenario of education system and the prospects including future planning ensuring the quality education in India. The NEP, 2020 is providing a philosophical guidance for changing the learning landscape, making education holistic and roadmap for building strong base for the self-reliant India (Atmanirbhar Bharat). This is the first education policy of the 21st century that has superseded the thirty-four year old National Policy on Education (NPE), 1986. NEP 2020 is paved by the way of transformative reform and it is built on the five interdependent foundational pillars namely Access, Equity, Quality, and Affordability. This policy pointed out the development of library as centre of excellent educational resources. This article is also bringing ideas of Library innovation and education system together for better understanding the need and purpose of the policy of the Government of India NEP 2020.

Reference:

1. Ministry of Human Resource Development Govt. of India available at
2. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
3. Highlights of New Education Policy-2020. Available at 2022
4. <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1654058>
5. A Kurien S Chandramana Impact of New Education Policy 2020 on Higher Education in proceeding of the conference2020

<https://iimranchi.ac.in/p/nep-2020-impact-on-higher-education.html>

6. M J Kumar National Education Policy: How does it Affect Higher Education in India? IETE Tech Rev20203743278
7. K Sharna New National Education Policy 2022: NEP 2022: The Asian School 2022
8. <https://www.theasianschool.net/blog/new-national-education-policy/>

The Role of Librarians in the NEP

Prof. Bhagvan Keshav Gavit

Librarian, PDEA's Shankarrao Bhelke College, Nasarapur, Tal-Bhor, Dist-Pune, Pin-412213.

Email-bhagvangavit@gmail.com,

Corresponding Author- Prof. Bhagvan Keshav Gavit

DOI- 10.5281/zenodo.7866983

Introduction:

National Educational Policy 2020 is given by the Ministry of Human Resources and Development, Government of India, after a long exploration and development work on the old education policy and the current education need of the society. This is the first education policy of the 21st century to replace the thirty- four-time-old National Policy on Education (NPE), 1986. Education is abecedarian for achieving full mortal eventuality, developing an indifferent society, promoting country development and furnishing universal equity access to quality education. India is continuously changing the system and has a crucial position in leadership on the global stage in terms of profitable growth, social justice and equivalency, scientific advancement, public integration, artistic preservation and Universal high- quality Education. It's the stylish for developing and maximizing the country's profitable position and coffers for the existent, the society, the county and the world. India is the alternate-loftiest populated country in the world; thus, the public education policy 2020 will be veritably useful for the country's development. The global education development plan reflected in thing of the 2030 docket for Sustainable development, espoused by India in the time 2015, seeks to" insure inclusive and indifferent quality education and promote lifelong educational literacy benefits and openings. The entire education system is conferring to support and faster Education and the literacy process so that all of the critical targets and pretensions of the 2030 docket for sustainable development can be achieved. This National Education Policy 2020 is the first education policy of the 21st century. The end of NEP 2020 is to address the numerous growing experimental imperatives of our country. This NEP policy proposes the modification and redoing of all aspects of the current education structure, including the regulations and governance, to produce a new system that will be aligned with the inspirational pretensions of the 21st- century education system at the academy position and advanced education position.

Keywords: NEP 2020, Higher Education, Education, Library Role etc.

Purpose of the Policy

The purpose of the education policy and system is to develop good mortal beings able of rational study and action enjoying compassion and empathy, courage and adaptability, scientific temper and creative imagination with the sound of ethical levees and values. It aims at producing productive, engaged, picky and contributing citizens for erecting an indifferent, inclusive and plural society as imaged by the Indian constitution.

Highlights of the NEP Policy :

1. **The 5 3 3 4 System:** The 10 2 structure of academy classes is to be replaced by a 5 3 3 4 curricular structure corresponding to periods 3- 8, 8- 11, 11- 14, and 14- 18 times, independently. This will include 12 times of training and three times of Anganwadi and pre-schooling.
2. **The academy from 3 times:** as per the NEP Policy, from the age of three, the children will come part of early nonage care and education. This will be delivered through a) standalone Anganwadi's; b) Anganwadi'sco-located with primary seminaries; c)pre-primary seminaries

sections covering at least age 5 to 6 timesco-located with being primary seminaries; and d) standalonepre-schools all of which would retain workers preceptors especially trained in the class and pedagogy of ECCE.

3. **Promoting the libraries:** In NEP 2020, a National Books Promotion policy is formulated, and expansive enterprise will be accepted to insure the vacuity, availability, quality, and readership of books across topographies, language situations and stripes.
4. Tutoring up to class 5th to mama languages indigenous language
5. **Affiliation of sodalities will be phased out in 15 times:** NEP gives an cooperation of sodalities will be phased out in 15 times, and a state-wise medium will be established for granting canted autonomy to sodalities.
6. Foreign universities in India NEP 2020 have paved the way for other countries' universities.
7. Common Entrance test Common Entrance test for different courses of council admissions.
8. **Academic Bank of Credits:** It's made for the strong digital academic credits earned from the

different Advanced Education Institutions, so that can be transferred and counted towards the final degree earned.

9. **Multiple entries and exit points in advanced Education:** The NEP has multiple entries and exit points in advanced Education in lower than four times of the program. scholars can exit after one time with a Certificate, after two times with a parchment and Bachelor's after three times, and Bachelor's with Research after four times.
10. **Report card** the progress card of all scholars for academy- grounded assessment will be redesigned and Easing of Board test The Board test will be continuing for the classes 10th and 12th.

Principles and features of NEP 2020

- Universal Access at all situations of education.
- Preceptors and faculty as the heart of the literacy process
- Early Childhood Care & Education with new Curricular and Pedagogical Structure.
- Attaining foundational knowledge and numeracy.
- Reforms academy classes and Pedagogy.
- Respect for diversity and respect for original environment in all classes.
- Creativity and critical thinking encourage logical decision- timber and invention.
- Multilingualism and the power of languages.
- Expansive use of technology
- Inflexibility, so that learner has the capability to choose their literacy circles and programs.
- Assessment reforms.
- Outstanding exploration
- Continues review
- Equitable and Inclusive Education.
- Robust schoolteacher Reclamation and Career Path.
- Effective and advanced School Governance.
- Standard setting and delegation of academy education.

Advanced Education

Advanced Education Increase Gross Registration rate to be 50 by 2035 NEP 2020 aims to increase the Gross Registration rate in Higher Education, including vocational education, from 26.3 (2018) to 50 by 2035. 3.5 Crores new seats will be added to advanced education. Holistic Multidisciplinary Education The Policy envisages broad, multi-disciplinary, holistic UG education with flexible classes, creative combinations of subjects, integration of vocational Education and multiple entries and exit points with applicable instrument. UG education can be 3 or 4 times with multitudinous exit options and proper instrument within this period. For illustration, Certificate after one time, Advanced Diploma after two times, Bachelor's Degree after three times and Bachelor's with Research after four times. Multi-disciplinary Education Research and development Universities are at par with IITs, and IIMs, to be set up as high models of top multi-disciplinary Education of objects and global norms in the national.

New National Education Policy and Libraries

A Library centered as " Learning and coffer center" in National Educational Policy 2020. The NEP 2020 stresses on universalization of Education to increase a 100 Gross Registration rate at the academe position. To meet this, the library will have to ensure sufficient and bottommost study and reading resources, easy vacuity and vacuity to all kinds of stoners at the academe position and Advanced education libraries. The part will not just limit to these services but will play a wider part and visionary approaches will be the need of the hour. NEP 2020 has vittles for advanced and bottommost resources as per the new class for society albums as well as for the instructors. The policy focus on libraries is looking lower but still, libraries matters should be seen fluently and entered to the value of library and information Centre in the National Education Policy 2020 needs farther emphasis on the library services and installations.

Library Staff

In NEP 2020 on (21.9) - it will be imperative to make vacuity of respectable library staff to run the library services for the public compendiums , and preceptors and contrive applicable career pathways and CPD for them. Other way will include strengthening all being libraries, setting up pastoral libraries and reading apartments in depressed regions, making vastly available reading material in Indian languages, opening children's libraries and mobile libraries, establishing social book clubs across India and across subjects, and fostering lower collaborations between education institutions and libraries. The Policy also indicates that the libraries need to establish a good volume and quality resources in the stock for compendiums of all the areas. It's also indicated that seminaries and associations have no proper space and installations for libraries and concentrate on creating a regular particular space and coffer for addicts till 2025 to make a different kind of value of libraries for the public and societies.

Suitable architectures for the library

Proper and suitable structure will be assured, thus that all interested grown- ups will have access to adult education, study and lifelong knowledge. A vital action in this direction will be to use seminaries, school complexes after school hours and on weekends and public library spaces for adult education courses which will be Information Communication Technology- equipped and well-designed when possible and for other community engagement and enrichment exertion. The sharing of structure for school, advanced, adult and vocational education, and other community and duty exertion will be critical for icing effective use of physical and mortal coffer and creating community among these five types of Education and beyond. For these

reasons, Adult Education Centers(AECs) could also be included within other public institutions similar as HEIs, vocational training centers, etc.

Availability of books

The NEP 2020 concentrated on the vacuity and vacuity of quality books and coffers for the public and compendiums for quality education and exploration development. perfecting the vacuity and vacuity of books is essential to inculcate the habit of reading within our communities and educational institutions. The Policy recommends that all communities, associations and education institutions seminaries, sodalities, universities and public libraries- will be strengthened and streamlined to insure an respectable force of books that feed to the conditions and interests of all scholars. The NEP 2020 also has vittles to make available books and coffers for different and special kinds of compendiums of the society, including persons with disabilities and other fresh abled persons.

The part of Government

The central and state governments are responsible to established and support for the libraries' services and for developing the libraries will take way to insure that books are made accessible and affordable to all across the country, including socio- economically depressed areas as well as those living in pastoral and remote areas. Both public and private sector agencies institutions will contrive strategies to meliorate the quality and attractiveness of books published in all Indian languages.

The NEP 2020 has the provision for online coffers and digital Libraries

The NEP 2020 has the provision for online coffers for digital Libraries, and way will be taken to enhance the online vacuity of library books and further broad grounding of digital libraries.

Provision for strengthening all is being Libraries

The NEP 2020 has vittles for strengthening all being Libraries, setting up pastoral libraries and reading apartments in depressed regions, making vastly available reading material in Indian languages, opening children's libraries and mobile libraries, establishing social book clubs across India and subjects, and fostering further excellent collaborations between education institutions and libraries. Presently, library needs to change the services of library with the frequent use of ICT in all the area of the library services. Government of India is fastening on world class online training and knowledge of coffers for the addicts in school position to advanced education institutions. Digital India work and vision of Indian Government motivated and support to Digital Library for online knowledge and training of coffers. The NEP 2020 has truly attesting nature and Development parameters for Indian libraries.

Availability of non- books and use of technology in all types of libraries

The Policy indicates that Library technology will be abused to strengthen and take over the below enterprise. Quality technology- rested options for adult knowledge similar as apps, online courses, modules, satellite- rested television channels, online books, digital coffers and Information Communication Technology- equipped libraries and Adult Education Centers in the nation. In numerous cases, quality adult education could thereby be conducted in an online mode and types. The National education policy is strengthening all being Libraries. The National Education Policy 2020 has all kinds of vittles for the Development of libraries on all situations in the digital world. In the current ultramodern digital period, it's clear that libraries will play a significant part in exploration and education development. Libraries will give quality education and correct ways of progress for the nation.

References:

1. New Education Policy, 2020 Highlights: School and Higher Education to See Major Changes. 2020. Hindustan Times. Available from: <https://www.hindustantimes.com/education/neweducation-policy-2020-live-updates-important-takeaways/storyYm1QaeNyFW4uTTU3g9bJO.html> [Last accessed on 2020 Oct 04]
2. Govinda R. NEP 2020: A Critical Examination. Social Change. 2020;50(4):603-607. doi:10.1177/0049085720958804
3. Adetoro, N. (2006) School Library Spaces: Usage Practices in Some Secondary Schools of South West, Nigeria. Nigerian School Library Journal, Vol. 5, No. 2. Pp.14 -31 Adomi, E. E. (2008). Library and Information Service Policies. Ethiope Publishing Corporation, Benin City.
4. Dike, V. W. (1993) Library Resources in Education Abic Publishers, Enugu, Nigeria Early Childhood Development: The key to a full and productive life. UNICEF. <https://www.unicef.org/dprk/ecd.pdf> Retrieved November 5, 2018
5. Education for All 2015 National Review: Nigeria EFA Review Report 2000-2014- Strides and Milestones Retrieved October 23, 2018
6. Federal Republic of Nigeria: National Policy on Education 6th Edition 2013. <https://educatetolead.files.wordpress.com/2016/02/national-education-policy2013.pdf> Retrieved October 26, 2018
7. LRCN Mulls National Library and Information Services Policy. <http://www.brainfriendonline.com> Retrieved October 23, 2018

8. Olayemi, T. K. & Aina R. (2007). School Library Management for Teacher-Librarian (A Local Published book, No Publication information)
9. Amlendu Dubey, Amit Mehndiratta, Mahim Sagar, Smita Kashiramka, “Reforms in technical education sector: evidence from World Bank-assisted Technical Education Quality Improvement Programme in India”, Higher Education, Vol. 78, Issue 2, pp 301–304, 2019.
10. Annemarie Neeleman, “The scope of school autonomy in practice: An empirically based classification of school interventions”, Journal of Educational Change, Vol. 20, pp. 31–55, 2019.
11. B. L. Gupta, Meenakshi Gupta, “Academic Excellence in Technical Institutions”, Issues and Ideas in Education, Vol. 1, pp. 23-42, 2013.
12. Zia Kemala, “An analysis of factors influencing the autonomous learners in learning English”, ELTIN Journal, Vol. 4, Issue I, pp. 11-20, 2016
13. M.M. Gandhi “Autonomy and Accountability in Higher Education An Indian Perspective”, IOSR Journal of Research & Method in Education, Vol. 3, Issue 5, pp 33-37, 2013.
- 14. Websites:**
15. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
16. <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1847066>
17. https://niepid.nic.in/nep_2020.pdf

Women Empowerment and Challenges in National Education Policy (2020)

Archana Singh

Research Scholar, Prof. Ram Krishna More Arts, Commerce
and Science college, Akurdi, Pune.

Corresponding Author- Archana Singh

DOI- 10.5281/zenodo.7866991

Abstract:

Women empowerment has been a key focus for governments around the world, and the new National Education Policy in India provides an opportunity to further this cause. The policy, which was approved by the Union Cabinet in July 2020, seeks to transform India's education system, with a focus on equity, access, quality, affordability, and accountability. In this article, I will discuss some of the key challenges in implementing the new education policy of India and place of women empowerment in it.

The diversity and size of India's education sector is a challenge and thus require a robust implementation. There are more than 15 lakh schools, 25 crore students, and 89 lakh teachers, which makes India the second largest education system in the world. Our higher education system is massive in size. As per the AISHE 2019 report, India's higher education sector consists of 3.74 crore students in nearly 1,000 universities, 39,931 colleges, and 10,725 stand-alone institutions. Countrywide implementation of this mega education policy is going to be an epic exercise involving multiple stakeholders at the state, district, sub-district, and block levels. Creating a shared responsibility and ownership amongst key stakeholders, including the private sector, at the state and district levels that have extraordinary diversity is going to be a major challenge for the education leadership.

Keywords: empowerment, diversity, curriculum, barriers, discrimination, harassment, implementation, inclusivity, disparities.

Introduction:

New NEP and Women Empowerment

The new National Education Policy provides several avenues for women's empowerment, ranging from gender-sensitive curriculum to the promotion of gender equality in education and beyond. This article will discuss some of the key ways in which the new policy seeks to empower women and girls in India.

The new National Education Policy aims to create a gender-sensitive curriculum that promotes gender equality and addresses issues related to gender-based violence, sexual harassment, and discrimination. The policy recognizes that the curriculum plays a crucial role in shaping attitudes and values and seeks to ensure that it promotes gender equity and inclusivity. The policy also seeks to promote the participation of women in fields traditionally dominated by men, such as science, technology, engineering, and mathematics (STEM). This is important because these fields offer well-paid and prestigious careers that can help women achieve economic independence and empowerment.

Equal access to education

The new National Education Policy recognizes that women in India face several barriers to accessing education, including poverty, social norms, and

cultural practices. To address these barriers, the policy seeks to provide equal access to education for girls and women and to reduce gender gaps in enrolment, retention, and completion rates. The policy also seeks to provide safe and inclusive learning environments for girls and women, with a focus on addressing issues such as sexual harassment, bullying, and discrimination. This is important because research has shown that girls who feel safe and supported in school are more likely to stay in school and succeed academically.

Empowering women through vocational education

The new National Education Policy recognizes that vocational education and training (VET) can be a powerful tool for women's empowerment, providing them with the skills and knowledge needed to enter the workforce and achieve economic independence. The policy seeks to promote gender-sensitive VET programs that offer women opportunities to develop skills and knowledge in areas such as agriculture, healthcare, and hospitality.

The policy also seeks to provide women with entrepreneurship training and support, enabling them to start and run their own businesses. This is important because women-owned businesses have the potential to create jobs and drive economic

growth, contributing to the development of their communities and the country as a whole.

Challenges Of New NEP (2020)

Despite the policy's emphasis on access and equity, there are still significant disparities in education opportunities and outcomes in India. The policy needs to address the existing inequalities in the education system and ensure that all students, regardless of their socio-economic background, have access to quality education. The policy proposes measures such as the establishment of school complexes to ensure access to education in rural areas, but the successful implementation of these measures is crucial for the policy's success. There are no definite parameters mentioned to measure literacy.

To talk about the National Book Promotion Policy, it is important to understand and have a concrete actionable proposal to ensure access to applicable, age-appropriate reading / reference materials across different languages for students. It is the right time to have a relook and do a deep dive research and revamp of Samagra Siksha program. The NEP is silent on the ratio of social workers or counsellors to children, and at where they will be appointed like school or cluster level. The NEP has not worked on some of the social factors of school dropouts like child labour, social marriage. What we have experienced in the existing Education policy and left untouched in the new NEP is the professional acceptance of the open learning courses to increase the employability. The speed of learning in open schooling will be definitely slower than in a traditional classroom. This occurs because, when it comes to developing their own decision-making abilities, pupils typically feel bored or unmotivated to study new information. A more structured with regular assessment model can be introduced, or a weekend class can be a good first step. A proper actionable guideline / mandate on the language of instruction is missing. The NEP emphasises on usage of local language which is already existing. Providing education till eight standards in either mother tongue or regional language may create less job opportunities in outside countries because still the official language of most of the countries across the globe is English.

The proposed NEP has included an exhaustive list of teachings, values, skills, and methods, which are already there in the National Curriculum Framework of 2005, what the new NEP should focus on is the and there are challenges that have been documented in translating them into teacher practices or student behaviours. The new education policy of India recognizes the importance of multilingualism in education and aims to promote the learning of multiple languages from an early age. However, the implementation of this measure

may face challenges due to the existing language barriers in the country. The policy needs to ensure that students have access to quality language learning opportunities, regardless of their linguistic background.

A major challenge which is left untouched is the issue of those children whose 'mother tongue' is different from the local language used for instruction in schools. The new NEP policy proposes the inclusion of 'Indian knowledge systems' like Ancient Indian Philosophies, Yoga, meditation, Indigenous ways of learning etc. The intention is good but again remains a challenge as unless we have skilled teachers and a strict execution. The long list of proposed approaches can confuse teachers about prearranged classroom practices. The teacher can lose focus and the expected result could not be what we want. The new NEP missed the need to improve effectiveness of in-service teacher training by linking the credit points to increment & promotions. The new education policy of India proposes a significant focus on teacher training. The quality of teacher training programs in India has been a challenge in the past, with many teachers lacking the necessary skills and knowledge to effectively teach students. The policy needs to ensure that the teacher training programs are of high quality and adequately prepare teachers to implement the proposed reforms. The policy proposes measures such as the establishment of a national mission for mentoring, training, and professional development of teachers, but the effectiveness of these measures remains to be seen. This new NEP proposes the creation of two new bodies: PARAKH and NTA, Knowledge Assessment and Analysis Authority for Total Development, and National Examination Authority.

new institutions could lead to over-centralization and over-evaluating of children at national and state levels. In the federal and diverse country like ours the proposed national books could be mis-understood as over-centralisation of education. The new NEP gives equal importance to 12th standard board exams and common university entrance examinations after 12th standard which is overlapping and eventually the class 12 board examination loses its importance.

One of the major challenges in implementing the new education policy of India is funding. The policy proposes significant changes in the education system, which require substantial financial resources. The government will need to allocate sufficient funds to ensure the effective implementation of the policy. However, given the current economic situation and competing demands for resources, it may be a challenge to secure the necessary funding. Though the thought is noble and

to increase a healthy competition between the states, but the funding linked to performance of states may result in low-income and low-performing states being deprived of central funding leading to further stratification.

The new education policy of India also proposes the establishment of digital infrastructure and e-learning platforms to enhance access and quality of education. However, the lack of adequate infrastructure, particularly in rural areas, may hinder the successful implementation of the proposed measures. The government will need to invest in developing the necessary infrastructure to ensure that all students have access to quality education. The policy recommends developing all-inclusive progress report card for students and parents, that can be accessed through an AI based software for periodically tracking their growth. However, it does not clarify how to bridge the digital divide. The policy requires schools to publicly list student scores on multiple state and national assessments, it will only pressurise students to perform which will again force them to coaching centres, which was termed as a problem when evaluating existing policy. When we look at the proposed NEP as a whole there is a very high possibility that teachers and schools will start teaching for the test, undermining the holistic learning approach as mentioned in the curriculum section. The new education policy of India proposes a significant change in the assessment and evaluation system. The policy proposes a shift from rote learning to a competency-based learning approach, which emphasizes the development of critical thinking and problem-solving skills. However, there are concerns about how these changes will be implemented in practice. The policy needs to ensure that the assessment and evaluation system is transparent, fair, and accurate. We have experienced the ineffectiveness of support for special education.

The only a step-up course for special teachers is not enough, we also need a better special teacher to special child ratio. Every school needs to be mandated to have the special school section to cater the need. There is no concrete proposal on how to enhance the professional qualification of existing teachers to the level of the future four-year trained teachers. An immensely resource rigorous and stimulating process of upskilling will have to be undertaken. It talks about 'culture of inclusion' at school level, but a detail guideline how to execute and make it success is not mentioned. The issue of female student safety and sexual abuse is not addressed either at the boarding school level or in the Gender Inclusion Fund. There is no clarity on role, appointment, budgets, ratios, and so on, of the social workers, special educators, and counsellors who are given a major task to bridge various

developmental and social inclusion gaps. With oversight frameworks like School Quality Assessment and Accreditation Framework (SQAAP), standards by SSSA, monitoring by department of education, and regular testing by SSC Board, there is an impression of too much oversight on the school functioning. Multiple monitoring and overseeing frameworks by different institutions might lead to over-bureaucratisation and redundancy in the regulation of the education system.

Another major challenge in implementing the new education policy of India is the implementation process. The policy proposes significant changes in the education system, and its successful implementation will require the coordination of various stakeholders, including the government, educators, and students. The implementation process may face resistance from certain quarters, which could delay its progress. A more structured implementation with measurable progress on effective monitoring and evaluation mechanisms to ensure that the proposed reforms are being implemented as intended.

Conclusion:

In conclusion, the new education policy of India proposes significant reforms aimed at transforming the country's education system. However, its successful implementation faces several challenges, including funding, implementation, access and equity, teacher training, assessment and evaluation, infrastructure, and multilingualism. Addressing these challenges is crucial for the policy's success and for ensuring that all students have access to quality education in India. Though the policy is not legally linked to any action, but it clearly outlines the government's vision to introduce some important changes to the education sector. As with any policy, much depends on transparent and speedy implementation. Women Empowerment is the need of time. They can be empowered physically mentally and emotionally with the help of education. So, at the end of the explanation we can say that in spite of all the plus and minus of the new education policy our own progress has to be the ultimate goal.

Bibliography:

1. Thomas, K, Joseph. India's New National Education Policy 2020. The Write Order Publications, India ,2022.
2. Kumar ,Rusen .Dr.Singh, Rana. Notion Press Publication, India, 2020.
3. Dr. Mandal, Keshab Chandra. National Education Policy 2020: The Key to Development in India. Notion Press Publication, India ,2021

National Education Policy 2020 Future of India

Dr.Ashok Shelke

Assistant Professor, Mamasheh Mohol College, Pune-38

Email-ashokshelke18@gmail.com

Corresponding Author- Dr.Ashok Shelke

DOI- 10.5281/zenodo.7867000

Abstract:

The National Education Policy (NEP) 2020 is a comprehensive document that aims to transform the education system in India. It emphasizes on the development of a holistic and multidisciplinary education system that promotes critical thinking, creativity, and innovation. The NEP 2020 also emphasizes the use of technology and digital learning to improve access to education and enhance the quality of learning outcomes.

Key words: National education policy and dual degree program, Exam reforms, online degree courses, National education policy and skill development, National education policy and Indian economy

Introductions

The success of the NEP 2020 will depend on its effective implementation, which will require significant investments in infrastructure, teacher training, and curriculum development. It will also require the collaboration of all stakeholders, including government, education institutions, and the private sector, to ensure that the benefits of the policy are widely realized. Overall, the NEP 2020 holds the potential to transform the education landscape in India and contribute to the country's economic and social development.

National education policy and dual degree program

The national education policy (NEP) refers to the framework of policies and guidelines set by a government for the development and improvement of education within a country. A dual degree program is a type of academic program where a student can earn two degrees simultaneously from two different institutions or departments. The NEP can have an impact on dual degree programs as it can influence the regulations and requirements for such programs. The policy may provide guidelines for the recognition and accreditation of dual degree programs, and it may also support the implementation of dual degree programs as a means of promoting interdisciplinary and experiential learning. Overall, the NEP and dual degree programs can work together to enhance the quality and accessibility of education and provide students with more diverse and flexible learning opportunities.

National education policy and exam reforms

National education policy and exam reforms refer to changes and updates made to the education system and evaluation processes by a country's government. These changes can include

updates to the curriculum, teaching methodologies, and examination patterns, with the aim of improving the quality of education and better preparing students for future challenges. Such reforms are typically driven by societal and economic changes, advancements in technology, and evolving academic standards.

National education policy and exam reforms in college level refer to changes and updates made to the higher education system and evaluation processes by a country's government. These reforms can include updating the curriculum, teaching methodologies, and examination patterns for undergraduate and graduate programs. The aim is to better prepare students for their future careers, meet the needs of the changing job market, and ensure that graduates have the necessary skills to succeed in their fields. These reforms can also focus on increasing access to higher education, promoting diversity and inclusivity, and addressing issues such as student debt and academic integrity.

National education policy and online degree courses

The implementation of national education policy varies across different countries and regions, but generally, it aims to improve the quality and accessibility of education for all citizens. Online degree courses can be a part of this effort to increase accessibility, especially for those who may not have access to traditional educational institutions. However, the effectiveness of online education and its integration into national education policies is still an area of ongoing debate and research.

National education policy and skill development

National education policies can play an important role in promoting skill development by prioritizing the development of relevant and practical skills, encouraging collaboration between

industry and education institutions, providing opportunities for vocational training, and promoting lifelong learning. By ensuring that education is aligned with the needs of the workforce, national education policies can help individuals acquire the skills they need to succeed in the job market and contribute to economic growth. The National Education Policy (NEP) is a framework that outlines the principles and guidelines for the development of education in a country. The policy aims to create a robust and inclusive education system that can prepare individuals to succeed in a rapidly changing world. One of the key components of the NEP is skill development, which is critical to building a strong workforce and promoting economic growth. The NEP emphasizes the need for individuals to develop a broad range of skills, including academic, vocational, and life skills. The policy recognizes that not all individuals will follow a traditional academic path and that there is a need for vocational education and training to prepare individuals for the workforce. By prioritizing the development of practical and relevant skills, the NEP can help ensure that individuals have the tools they need to succeed in the job market. To promote skill development, the NEP encourages collaboration between industry and education institutions. This partnership can help ensure that education is aligned with the needs of the workforce and that individuals are being trained for the skills that are in demand. By working together, education institutions and industry can create apprenticeships, internships, and other training programs that provide individuals with the opportunity to gain practical experience and build the skills they need to succeed in the workplace.

Another important aspect of the NEP is promoting lifelong learning. The policy recognizes that the skills needed in the job market are constantly evolving, and individuals need to be able to adapt to new technologies and changing market conditions. By promoting lifelong learning, the NEP can help individuals stay up to date with the latest developments in their field and continue to build their skills throughout their careers.

In conclusion, the National Education Policy is a critical tool for promoting skill development in a country. By prioritizing the development of relevant and practical skills, encouraging collaboration between industry and education institutions, and promoting lifelong learning, the NEP can help individuals acquire the skills they need to succeed in the job market and contribute to economic growth.

National education policy and Indian economy

The National Education Policy (NEP) of India, which was introduced in 2020, aims to revamp the country's education system by

promoting innovation, research, and development. The policy has significant implications for the Indian economy as it focuses on the development of a skilled workforce that can contribute to the country's growth. The National Education Policy (NEP) in India aims to improve the quality of education across all levels and promote the development of a skilled workforce. The policy emphasizes the integration of technology in education and the need for vocational training to enhance employability. The successful implementation of the NEP can have a positive impact on the Indian economy by providing the workforce with the necessary skills to meet the demands of the job market and stimulate economic growth. Additionally, the policy's focus on research and innovation can lead to the development of new technologies and industries, further contributing to the economy's growth.

The NEP emphasizes the importance of providing education at all levels, from early childhood to higher education, to promote holistic development. The policy also highlights the need for vocational education to enhance employability and promote entrepreneurship, which is critical for economic growth. The NEP advocates the integration of technology in education, which can improve the quality of education and ensure that students are equipped with the necessary digital skills to participate in the digital economy. The policy also places a strong emphasis on research and innovation, recognizing that these are key drivers of economic growth. The NEP aims to create an ecosystem that fosters research and development, with a focus on emerging technologies such as artificial intelligence, machine learning, and robotics. This is critical as it can lead to the development of new industries, products, and services that can create new jobs and contribute to economic growth.

One of the critical aspects of the NEP is its focus on the development of a skilled workforce that is aligned with the needs of the job market. The policy advocates the use of internships, apprenticeships, and on-the-job training to bridge the gap between education and employment. By providing practical experience to students, the policy aims to enhance their employability and ensure that they are job-ready. The successful implementation of the NEP can have a significant positive impact on the Indian economy. A skilled workforce can contribute to economic growth by increasing productivity, improving efficiency, and enhancing competitiveness. The focus on research and innovation can lead to the development of new technologies and industries, creating new job opportunities and boosting economic growth.

Conclusion

The National Education Policy of India is a critical policy that has significant implications for the country's economy. The policy's focus on providing education at all levels, integrating technology, promoting research and innovation, and developing a skilled workforce can help to create a knowledge-based economy that is aligned with the needs of the job market. The successful implementation of the NEP can help to ensure that India remains competitive in the global economy and is well-positioned for sustained economic growth in the years to come.

Reference

1. Damle, Y.B.: Role of Youth in Our Transitional Society. Pp. 147-160. In: Indian youth A Profile New. P.S. Nair V. Muralidhar and Ram Faujdar (Eds.). Mittal Publications, Delhi (1989).
2. University Grants Commission: Report of the Review Committee: University System and Extension as the Third Dimension. University Grants Commission, New Delhi (1985).
3. Govt. of India, Ministry of Human Resource Development: Programme of Action 1992 on National Policy on Education, para No.20.3.3.

Changing Education System with New education policy 2020

Dr. Sachin Gajanan Ghadage

Assistant Professor, Head of the Department Economics, PDEA'S Shankarrao Bhelke
College Nasrapur

Corresponding Author- Dr. Sachin Gajanan Ghadage

DOI-10.5281/zenodo.7867015

Introduction:

The new National Education Policy (NEP) got approved on July 29, marking a huge change in the face of academics in India. This program is expected to bring in some changes starting from the schools to the university paradigm.

Now, this is a huge change in the academic interface of the country. India has mostly been following the education policy that had been framed by the British with minor changes over the years. This is a colossal change not only for the students but also for various industries that run in the same loop indirectly. This Study focuses on What are the New Changes made in the Policy.

Scope

By implementing New education policy it give result increase in skill based education, increase in skillful labour, Increase in employment, increase in GDP. In other word it is a future investment on education. It gives better result in the form of self employment.

Problem Formulation and Need: After India's Independence many policies and schemes were implemented are not successfully achieving result. Due to lack of sources especially in rural area. Old policies are not fulfill to achieve desire objectives. It is need to make a specific vision of education all over India. 'As a One Nation one education System.'

Hence replacing the Old National Education Policy, which is 34 years old, to gain globally competitive.

Hypothesis : New Education Policy is becoming towards higher education, in view of skill full education.

Data Collection: Secondary Source Used for data Collection. Website, Online News Paper, Online Report.

Objectives of the Study :

The primary objective of this research is to study the impact of New Education Policy 2020 on higher education. The study also outlines the salient features of NEP and analyses how they affect the existing.

Changes Introduced In Higher Education

50% Increase In GER:

The NEP aims at increasing the current GER (Gross Enrolment Ratio) from 26.3% to 50 by 2035. According to the NEP it is being speculated that 3.5 crore new seats will be added for higher education.

Overall Multidisciplinary Education:

The policy provides for a holistic, multidisciplinary and broad-based undergraduate education with flexible study plans, more options in choosing the subjects, including and focusing more on vocational education and more flexibility to enter and exit the course with authorized certification. Undergraduates

will now have the option to choose the number of years as per their requirement ranging from 1-4 years with appropriate certification. For example, certificate after 1 year, advanced diploma after 2 years, license after 3 years and research license after 4 years.

Regulations:

The Higher Education Commission of India (HECI) will be established as a single and comprehensive coordinating body for all higher education, except for medical and legal education. HECI will have four independent verticals:

1. The National Council for the Regulation of Higher Education (NHERC) for regulation.
2. The General Council of Education (GEC) for standardization.
3. The Council for Higher Education Grants (HEGC) for funding.
4. The National Accreditation Council (NAC) for accreditation.

HECI will operate through faceless intervention through technology and will have the power to penalize higher education institutions that do not conform to norms and standards.

Institutional Architecture:

Defining a university will allow for the creation of a variety of institutions ranging from research-intensive universities to education-intensive universities and independent degree-granting colleges. University membership should be phased out in 15 years and a progressive mechanism should be put in place to grant progressive autonomy to universities. Over time, each university is expected to become an independent degree-granting university or a college that constitutes a university.

Teacher Training:

NCTE will formulate a new comprehensive national educational framework for teacher training, NCFTE 2021, in consultation with NCERT. As per the policy of the new education system, by 2030, a teacher will require a minimum of B.Ed degree of 4 years for teaching in any institution. Continued action will be taken against lower quality Autonomous Teacher Training Institutions (TEIs).

1. Open And Distance Learning:

Open and distance learning will have a vital role in increasing the GER. Measures will be taken such as online courses and digital repositories, research funding, improvement of student services, recognition of MOOCs on the basis of credits, etc. to ensure that it is keeping up with the standards of imparting the highest quality of classroom programs.

2. Online education and digital education:

A comprehensive set of recommendations is provided in NEP, for the promotion of online education in the wake of the recent outbreak of pandemics to ensure the availability of quality alternative education modes anytime and anywhere.

MHRD will create a special unit focusing only on the building of digital content and infrastructure to ensure the futuristic goal of e-education is met for higher education and schools.

3. Vocational Education:

All types of occupational education and training will be a fundamental part of the higher education system, to strengthen the base of the students for different professions. An internship of 10 days in a year will also be provided to the students in local vocations according to the area or region. Autonomous technical universities, universities of health sciences, legal and agricultural universities, etc. they aim to become multidisciplinary institutions.

4. Financial Education:

The NEP aims at increasing the current GDP to 6% higher at the earliest. And for this both the state and center government will work together

and promote the increase of public investment in the education sector.

These were all the changes in detail that were proposed and introduced in the New Education Policy 2020.

Conclusion

After analyzing New education Policy following conclusion merited.

The Merits of National Educational Policy are comprehensive, from the schooling to the post-doctoral research studies and the vocational training course. The National Education guides and allows the schools, colleges, and universities to self-evaluate their institutions. The Policy helps in eliminating the prevailing inequalities and other pedagogical problems prevailing in the structure. Though the policy has enormous competitive aspects still the practical implementation is the need of the hour. The implementation requires the cooperation of educational entities and the support of all the states to support the challenging policy. The single authority for the whole nation, which is National Higher Education Regulatory Council, undermines the power of states and state education councils. With respect to funds, the Policy implementation totally depends on the government's funds, which is 6% of GDP, which is again a challenging task in the present scenario. Hence, effective implementation is the only need of the hour to overcome all the prevailing challenge.

References :

1. <https://digitallearning.eletsonline.com/2019/06/why-india-needs-a-new-education-policy/>
2. <https://timesofindia.indiatimes.com/readersblog/educational-blog/implementation-of-new-education-policy-in-india-an-insight-48262/>
3. https://prsindia.org/files/policy/policy_committee_reports/Committee%20Report%20Summary%20-%20National%20Education%20Policy%202020.pdf

National Educational Policy 2020 - Dimensions of Science Faculty

Asst.Prof. Rashmi Rathod

Shri Jain Vidya Prasarak Mandal's Adhyapak Mahavidyalaya, Chinchwad, Pune-33.

Corresponding Author- Asst.Prof. Rashmi Rathod

DOI-10.5281/zenodo.7867023

Abstract

The Higher Educational Institutions need to be granted autonomy in core and associated dimensions to achieve the vision Envisaged in NEP 2020. The core dimensions are strategic direction, curriculum, multi-disciplinary and cross-disciplinary approach, value-based education, research, and publication.

The associated dimensions are innovation, collaboration, consultancy, contribution to national missions, continuing education programmes, and fund raising. The Higher Educational Institutions may work on these core and associated dimensions to harness the full potential of autonomy for achieving their vision.

Keywords: National Education Policy 2020, Science Faculty

Introduction

In the light of National Education Policy 2020 it is not merely factual knowledge of scientific matters that is important but the cultivation of scientific outlook and scientific temper –qualities which have significance beyond the domain of science literacy. If the science teacher does not consciously help to develop the scientific temper and the student has not even a suspicion of what it means, if they go on playing or toiling at physics and chemistry or biology but cultivate no objectivity of scientific outlook or scientific integrity to my way of thinking in the deeper educational sense they are just wasting their time. This cyclic implementation will increase quality of education. In science education, the main issue has been the large gap that separates the curricular objectives and their implementation through syllabus, textbooks, classroom practices and examinations. It is imperative to address these concerns and formulate broad strategies so that the curriculum reforms do not simply remain 'on paper' but actually benefit the school system. (Higher Educational Institutions) to become autonomous college or multidisciplinary university. There are various models and branches of science.

The researchers have attempted to develop core and associated dimensions of science for Higher Educational Institutions in the context of NEP 2020. The core dimensions comprise of strategic direction, curriculum, multi-disciplinary and cross-disciplinary approach, value-based education, research and publication. The associated dimensions comprise of innovation, collaboration, consultancy, contribution to national missions, offering continuing education programmer, and fund raising. The Higher

Educational Institutions may work on these core and associated dimensions To accomplish the aims and objectives of science education as envisioned by NEP 2020 we require certain minimum infrastructure. Currently the infrastructure facilities are grossly inadequate in a great majority of schools. The facilities need to be prominently more advanced for the secondary and senior secondary stages, with well-planned laboratories, preferably Internet and multimedia facilities and a well-stocked library containing professional development literature for teachers and career corner for students. If the required facilities are not immediately possible in all schools, they must be available at least at the science resource centers and in mobile laboratories at the cluster, block and district levels. Local talent like electricians, lab technicians should be used in science teaching for demonstration purposes.

The teachers had limited knowledge of Educational websites on science education. They were not given any practical training in constructing low cost improvised teaching aids on zero cost budget and level of willingness to the use of teaching aids was found low. Significant number of science teachers did not display that vigor, enthusiasm and seriousness in attending the short term orientation/ refresher courses on training science teachers. Baring some exceptions resource persons in these training programmes had nothing new to offer. Lack of electricity in schools is one big impediment in application of technology. Computers have been supplied to the schools without complete accessories. The investigator found that in some schools, they are being operated directly on the mains or low voltage which puts them on risk.

The limited computers which are available in schools are used for administrative activities. It is imperative that while preparing the curricular document, we should also prepare grounds for its translation into syllabi, textbooks and classroom processes. Within the broad guidelines of the curriculum design the syllabi and the textbooks must allow space for contextualizing and variations at the local level for all stages of school education. There is a general feeling that activity based teaching is costly, takes more time that could be otherwise 'fruitfully' used for 'text based' teaching, and does not prepare the child for examinations and competitive tests. The concern about expenditure involved in activities cannot be dismissed. The most important reflection while developing a science curriculum is to ensure a reduced stress on mere information and provide greater exposure to what it means to practice science. Science teachers need to be empowered and given autonomy to experiment with innovative pedagogical models of teaching. There is an urgent need to conduct workshops for science teachers regarding how to teach online in hybrid or blended mode using various online pedagogical tools and techniques. Science teachers need to qualify teacher eligibility tests as envisaged by NEP 2020.

The temptation for information overload stems from a concern with knowledge explosion and the need to put adequate information in a textbook. We should be wary of falling into this trap and should avoid ending up with a content-dominated curriculum that leaves insufficient time for discussion and reflection.

We have already stressed that scientific concepts introduced at any stage of the curriculum must be within the cognitive reach of the learner at that stage. We should avoid steep learning gradients, as currently existing between the secondary and higher secondary stage of education. Finally, pedagogy cannot be divorced from content—the two must be developed concurrently. In an ideal education system, a textbook is only one of the diverse tools for curricular transaction. A major problem today is the practice of rote learning, largely a result of the prevailing examination system. Textbooks should help counter this tendency by raising meaningful and interesting questions, and by emphasizing applications and problem-solving. Traditions of testing, research inputs and feedback mechanisms must be institutionalized as part of textbook development.

One serious problem has been that these tasks are often performed with unrealistic deadlines, leading to hasty production of books. Textbooks at different stages should be split into suitably small sizes based on programmed learning approach to

avoid the physical burden of the school bag. A major area of concern is the gradual decline of practical work and experimentation at secondary and senior secondary levels, even while the concept of activity-based teaching is yet to become a living reality in our primary schools.

The often repeated recommendation of integrating experimental work and theory teaching has not been realized because of perceived lack of facilities and trained teachers in most of the schools. Even well-reputed schools tend to give only cosmetic importance to laboratory work in the prevailing scheme of things. Ultimately, there is no alternative but to invest heavily in improving school laboratories and workshops while reducing the importance of external examinations and promoting experimental culture in our schools. The investigator made the following observation regarding science practical in our schools. Due to lack of proper planning no attempt has been made so far to establish a recognized training institute to train manpower for laboratory services in the state. There is a need for recognizing laboratory services as a professional career at 10+2, undergraduate and postgraduate level. The level of willingness to the use of teaching aids of our science teachers was found low. We do not want teachers say, 'I do not have test tube so I cannot teach science'.

Our focus should be on the development of low cost improvised teaching aids. Even currently the laboratory services comprise heterogeneous group of untrained and non-technical personnel mostly from the non-science stream. The observations are dictated to the students from the old practical science copies.

Without doing any experiments, observation are recorded in science practical copies and validated by the teachers. This exercise injures the scientific temper in the students, breeds an element of corruption in our future generation. We should record our experimental observations carefully and systematically and do not manipulate our results under any circumstances. Another point of concern as observed by NEP 2020 is the great decline in the reading habit among children. Children need to be encouraged to read not only good science textbooks but also a broad range of other materials to enrich their understanding. The school library should be adequately equipped to meet these requirements and schools should actively promote reading and referencing habits among children. NEP 2020 recommends that ICT as a tool should be used with care so that it serves to bridge the social divide and equalize opportunity. Given the growing reach of the technology, it is mandatory that efforts are initiated to utilize ICT at the school level to prepare

children to face the challenges of a society that is fast transforming into an information driven society.

The importance of community (FM) radio in science communication needs also to be stressed. One of the objectives of NEP 2020 is to develop inventiveness and creativity along with competence. Science education in India at its best develops competence, but does not encourage inventiveness and creativity.

This is evident from the fact that many Indian students perform very well in formal / scholastic tests, but relatively few make it to the grade of truly outstanding researchers or original thinkers. The investigator made the content analysis of the matriculation board papers for science of the last three years. The study revealed that the Board Question Papers are set in the crude manner; they do not test the comprehension, application and higher mental processes of the students. No item analysis of the question papers is done, nor is there discrimination index and difficulty index calculated. No proper standard procedures for vetting the question papers by the experts are being followed in setting the papers. So when there is failure at the matriculation level the poor teacher is a scapegoat. As envisaged by NEP 2020 radical and willful change in the examination system at the secondary school stage must be made.

The theoretical science paper for examinations including the Class X and Class XII Board examinations should have carefully designed experiment/technology-based questions, questions testing critical understanding and ability to solve problems. The system should display the courage of conviction to mobilize required resources to put in place support systems that will help disadvantaged children to overcome their inadequacies in learning science in a meaningful manner. The curriculum should strive to make the contribution of women to the field of science and technology 'visible'. Teachers should be sensitized to promote equitable classroom practices to ensure science experiences' of comparable quality to girls. NEP 2020 strongly recommends that research in science education should be promoted to develop the scientific temper. What are the basic ingredients of scientific temper? How can it be assessed accurately? Which strategies are most appropriate to inculcate the spirit of science in the students? Research in science education awaits answer to these questions.

Conclusion

At the conclusion some of the recommendations of New Education Policy 2020 if implemented in letter & spirit in our state will result in reorientation of Science Education in our state as per global standards. These recommendations are provision of

multiple exit and entry points; focus on learning outcomes ,pedagogical innovations; creation of quality digital resource bank in science education in open access mode to address the issue of equity; creating autonomous science institutions free from red-tapism, international collaboration; redesigning board exams to assess conceptual clarity; focus on formative assessment with feedback; inter-disciplinary approach; making science education value-based; ; science curriculum restructuring as per global standards, curriculum flexibility & focus on creativity & innovations.

Lalithambika Antharjanam's: Fire, My Witness.

Salunke Rutuja Shankar

Assistant professor, dept. Of English, Shankar Rao Bhelke College,
Nasarapur, Tal-Bhor Dist-Pune.

Corresponding Author- Salunke Rutuja Shankar

DOI-10.5281/zenodo.7867034

The novel deals with the oppression of women by men in the early 20th century Kerala. It is based on certain social values in Kerala. Feminism, as sociocultural and political phenomenon, has taken numerous dimensions and manifestations throughout history. Lalithambika is major women feminine Writer of Indian literature. Antharjanam's "Fire, My Witness" is a novel that explores the narrative of Antharjanam is major women feminine writer of Indian literature. The novel is a protest against some social evils of the time. Women where treated as commodities and that is why Antharjanam wrote this novel to protest to the fact. 'Femininity' is a social construct. As Simone de Beauvoir puts it, one is not born, but rather becomes, women. From birth a girl is under constraint, constraints of what to do & what not to do. As Maya Angelo rightly states women is a "caged bird" "who just sing because her "wings are clipped and her feet are tied". There are no of women writers who voices the plight of women through their pen. Lalithambika Antharjanam is one among those women who is a courageous spokesperson for the the oppressed women in Namboodhiri community.

Agnisakshi is a novel about traditional and modern views about social life in Kerala. Most of the women in the community are denied of higher education and hence left with no awareness of their rights. The novel revolve around 'Tethikutti'. She reads, so she thinks and fight for her rights. The fact gives the novel a feminist aspect and the theme of patriarchy. Novel that explore the narrative of Namboodhiri women who are drag into the battle for sociopolitical liberation. But are unable to break free from the bonds of traditional customs that bind them whereas. She talk about the subjugation of women, especially Indian Women. The novel exposes the orthodox thinking of the namboodhiri Brahmin community of Kerala and their ill treatment of women. Till the early decades of the 20th century, women were treated as sub-women in Kerala. The eldest male member of the Nambudhiri community could marry a women from his caste. However, other male members had to keep relation with the Shudra women such as the Nair women. The man could marry for one or many women. The women were almost imprisoned in the house. They were not allowed even to get the sun rays. women in Namboodhiri Illams are bound by so many restrictions of tradition. The entire Namboodhiri life was patterned to ensure the virginity of the Antharjanam. Their travel was limited to the temples or to the house of their immediate relatives, but that too had to be accompanied by a maidservant. the girl children moreover were made to feel that they occupied only second place at home and society and the rites and rituals were patterned after this belief to instill this feeling.

The Atharjanam also had separate places for worship, and and their rituals had restriction placed on them: women were not allow to chant, for instance, and to do other ritual performances like those of males. In addition, from her teenage, a Namboodhiri girl was not allowed to leave the Illam; she was not allowed to visit even a close relatives. She was neither allowed to see men nor allowed to be seen by them. The rebellion of Thethikutti and Thankam are a result of traditional constraint in Namboodhiri families. Tethikutti is the first to being her protest against the blind rules and regulations. This is very clear from her conversation with Thankam. Her first meeting with Thankam indicates her inhibition towards reading and high convictions about life that she got from her inhibition towards reading and high convictions about life that she got from her brother. She states about her husband's over interest in divine matters "one who is not good for worldly life will not be good for even heaven". In her in-law's she finds nothing but criticism and accusation about her and her family. Because of her brother's status as freedom fighter, her family members are considered as outcasts. She is even denied of the opportunity to go to her home to visit her mother on her death bed as they are outcasts. Here nobody, not even her husband, is there to defend her cause. So she courageously states that "if they are outcasts, I am too" and walk out of her constrains. Here she has to sacrifice a lot to get her freedom and achieve her dreams. She loses her security, husband, good name etc. just to live her identity. She rebels until her wish gets fulfilled. this opens a door to her freedom and

future dreams. Virginia Woolfs writes about this discriminating value system in her work *A Room of One's Own*. Modern women are also not free from different type of disparities .The values and morals of the society assign certain position and qualities which are fit to a 'good women' .if anyone beaks those rules and expectations they are being criticized everywhere. Even the most modern society doesn't prefer women crossing certain limits. This shows that basically there is no change in the patriarchal mentality of the society.

Thus the novel tells us about the condition of women in Kerala during the early decades of the twentieth century. The fact gives the novel a feministic aspect. Nobody can keep her caged and prevent her from flapping her wings to the heights. Like men she has every right to dream about the heights of sky and unending horizons.

Reference:

1. Antharjanam , Lalithambika . *Fire My Witness*. Trans Vasanthi Shankarnarayanan . India: OUP, 2015. Print.
2. Woolf Virginia *A Room of one's own*. San Diegor : Harcourt , Brace and company.
3. Agnisakshi , a spiritual film . The indian Express 15 jan 1999 . Retrieve 30 june 2013.
4. Vinu abraham "A trial by fire"

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण व उद्दिष्टे

विनोद पोपट पवार

email - vinodpawarmorgaon@gmail.com

Corresponding Author- विनोद पोपट पवार

DOI- 10.5281/zenodo.7867048

मनुष्य हा समाजशील प्राणी असून त्याला समाजामध्ये राहणे आवडते. त्याने भाषेबरोबरच ज्ञान आवगत केले. मनुष्य ज्ञानाच्या आधारे तो पुढे प्रगत होत गेला. ज्ञान प्राप्ती बरोबर शिक्षण हे प्रत्येक व्यक्तीच्या जीवनातील अविभाज्य भाग आहे. शिक्षणाशिवाय मनुष्य पूर्ण होत नाही. मनुष्याला वर्तन- परिवर्तन हे फक्त शिक्षणामुळेच घडू शकते. लहान मुलांच्या मेंदूच्या एकंदरीत विकासा पैकी 85% पेक्षा अधिक विकास हा वयाच्या सहाव्या वर्षापर्यंत होतो. आकलन मेंदूचा निकोप विकास आणि वाढ सुनिश्चित करण्यासाठी सुरुवातीच्या काही वर्षांत मेंदूची योग्य काळजी घेणे गरजेचे असते.

नवीन शैक्षणिक धोरणाची उद्दिष्टे सर्व भारतीयांना ईस्पित भारतीय मूल्यापासून विकसित केलेली व त्याद्वारे भारताला एक जागतिक महासत्ता बनवून भारताचे एका न्याय चैतन्य ज्ञान समाजात शाश्वतपणे परिवर्तन करण्यात प्रत्यक्षपणे योगदान देणारी अशी शिक्षण व्यवस्था निर्माण करणे आवश्यक आहे. सध्याच्या कोट्यावधी लहान मुलांना विशेषता सामाजिक आर्थिक दृष्ट्या वंचित पार्श्वभूमी असलेल्या मुलांना दर्जेदार ECCE उपलब्ध नाही. ECCE मध्ये भरीव गुंतवणुकीमुळे सर्व लहान मुलांना उपलब्ध करून देणे आवश्यक झाले आहे. यामुळे ही लहान मुले शैक्षणिक व्यवस्थेत सहभाग घेण्यास व उत्कर्ष साधण्यास सक्षम बनतील. सध्याच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा फायदा एक लाख प्राथमिक शाळा, 21 हजार माध्यमिक शाळा व त्यामधील 6.3 लाख शिक्षक तसेच 2.28 कोटी विद्यार्थ्यांना होणार आहे. वेगाने बदलणारे रोजगाराची परिस्थिती आणि वैश्विक परीसंस्था (Global Ecosystem) लक्षात घेता मुलांनी केवळ शिकणेच महत्वाचे ठरणार नाही. तर कसे शिकायचे हे शिकणे जास्त महत्वाचे ठरणार आहे

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-

सुरुवातीला इंदिरा गांधी सरकार यांनी 1968 मध्ये देशाचे पहिले शैक्षणिक धोरण मांडले. हे शैक्षणिक धोरण कोठारी आयोगाच्या शिफारशीनुसार (1964) आधारित होते. १०+ २ + ३ शैक्षणिक प्रणाली स्वीकारण्यात आलेली होती. यासोबत त्रिभाषा सूत्र अवलंबण्यात आले होते. यामध्ये प्रथम भाषा मातृभाषा, द्वितीय भाषा हिंदी, तृतीय भाषा म्हणून इंग्रजीचा स्वीकार करण्यात आला. 1986 मध्ये दुसरे शैक्षणिक धोरण राजीव गांधी सरकारने मांडले. या धोरणात विशेषता भारतीय महिला ,अनुसूचित जाती अनुसूचित जमाती समुदायासाठी असमानता दूर करण्यासाठी आणि शैक्षणिक संधी समान करण्यावर विशेष भर दिला गेला. या धोरणात बदल सुचवताना 1992 च्या नरसिंहराव सरकारने त्यानुसार काही बदल करण्यात आलेले आहे.

भारतातील शिक्षण प्रणाली -

भारतीय राज्यघटनेच्या राज्य धोरणाची दिशादर्शक तत्वे (Directive Principal Of State Policy DPSP) च्या भाग 4 कलम 45 आणि 39 एफ मध्ये राज्यमान्य आणि सर्वांना न्याय व प्रवेश योग्य शिक्षणाची तरतूद आहे. 1976 च्या ४२ व्या घटनादुरुस्तीमध्ये कायद्याने शिक्षणात राज्य यादीतील समर्पित यादीमध्ये स्थलांतरित केले गेले.

नवीन शैक्षणिक धोरणाचे मुद्दे-
भारताला जागतिक ज्ञान महासत्ता बनवणे हे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचे 2020 चे अंतिम उद्दिष्ट आहे. मंत्रालयाचे नाव बदलून शिक्षण मंत्रालय ठेवले गेले. एनईपी 2020 च्या पूर्वी 1968 आणि 1986 मध्ये शैक्षणिक केंद्र मध्ये सुधारणा करण्यात आली. इसवी सन 2025 पर्यंत पाचवी व त्यापुढील ईयत्तेतील प्रत्येक विद्यार्थ्यास पायाभूत साक्षरता व तंत्रज्ञान आत्मसात होत असल्याची दक्षता घेतली जाणार आहे.

शिक्षक कसा असावा -

शिक्षक हा स्वतःलाही पूर्णतः उच्चशिक्षित, प्रगल्भ ज्ञानदाता, विचारशील, नवीन तंत्रज्ञान आत्मसात करणारा व ते

विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवणारा असावा. नितीमूल्याशी बांधला गेलेला शाखांनी सुसज्य असलेला उच्चशिक्षक संस्थांमध्ये सरानुसार व विषयावर राबविण्यात येणारी एकीकरण केलेल्या चार वर्षांचा बॅचलर ऑफ एज्युकेशन हा अभ्यासक्रम शिक्षकांना पूर्ण करणे गरजेचे आहे. शिक्षक होण्याच्या या प्रमुख मार्ग असेल. दुय्यम दर्जाचा व अकार्यक्षम शिक्षक शिक्षण संस्था बंद करण्यात येतील.

नॅचरल रिसर्च फाउंडेशन -

नव संशोधनाच्या कल्पना वेगाने देशभर विकसित व्हाव्यात यासाठी नॅशनल रिसर्च फाउंडेशनचा स्थापना करण्यात आली या धोरणाच्या माध्यमातून सर्वच भारतीय भाषेचे संवर्धन वृद्धी व चैतन्य अबाधित राहतील.

राष्ट्रीय शिक्षण आयोग -

राष्ट्रीय शिक्षण आयोग पंतप्रधानाच्या अध्यक्षतेखाली राष्ट्रीय शिक्षण आयोग किंवा नॅशनल एज्युकेशन कमिशनची स्थापना करण्यात आली येईल हा आयोग भारतातील शैक्षणिक दूरदृष्टीचा परिरक्षक असेल. सन 2030 पर्यंत पूर्व - शाळा ते माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षण 100% ग्राँस इंदोर एनरोलमेंट रेश्यो (जीईआर) सह सार्वत्रिक केले गेले. १० + २ ची सद्य शैक्षणिक प्रणाली ,नवीन व सुधारित 5+3+ 3+4 रचनेद्वारे 3-8, 8-11, 11-14 आणि 14-18 वयोगटातील परस्पर बदलली जाईल. या प्रणालीमध्ये बारा वर्षांचे शिक्षण, तीन वर्ष अंगणवाडी पूर्व शालेय शिक्षणासह असेल. दहावी आणि बारावीच्या बोर्ड परीक्षा सुलभ केल्या जातील आणि त्यामध्ये शिकवण्याऐवजी मुख्य कार्यक्षमतेवर अधिक भर दिला जाईल.सर्व विद्यार्थ्यांना या परीक्षा दोनदा घेण्यास परवानगी दिली गेली आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण ची उद्दिष्टे 2020 -

सुमारे 34वर्षांनंतर राष्ट्रीय शिक्षण धोरणामध्ये बदल करण्यात आले असून, भाषा शिक्षण, व्यवसाय शिक्षण इत्यादी धोरणातील महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे करण्यात आली आहेत. कोणत्याही विद्यार्थ्यावर कोणतीही भाषा लादली जाणार नाही एक भारत श्रेष्ठ भारत या उपक्रमांतर्गत इयत्ता सहावी ते आठवीपर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना भारतातील भाषा या प्रकल्पामध्ये सहभाग घेता येणार आहे.

विद्यार्थ्यांना माध्यमिक शिक्षण स्तरावर विविध विदेशी भाषांचा पर्याय दिला जाणार आहे.सुमारे आठ भारतीय भाषांमध्ये हे कोर्सेस उपलब्ध होणार आहेत. शिक्षण विभागामध्ये पाली, पर्शियन आणि प्राकृत

भाषांसाठी एक राष्ट्रीय संस्था उभारले जाणार आहे. पूर्वप्राथमिक शाळेतील एनसीईआरटी कडून अभ्यासक्रम आकरला जाणारा असून हा अभ्यासक्रम देशातील सर्व पूर्व प्राथमिक शाळांना लागू असणार आहे. तसेच पूर्व प्राथमिक शाळेचे शिक्षण आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे करण्याची प्रयत्न आहेत.इयत्ता तिसरीपर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना संख्या व अक्षरांची ओळख होऊन त्यांना ते वाचता येतील यावर भर देऊन यापुढे हेच मूलभूत शिक्षण म्हणून मानले जाणार आहे.ज्या ठिकाणी अंगणवाडी आणि पूर्व प्राथमिक शाळा नवीन अभ्यासक्रम राबविण्यात अपयशी ठरणार आहेत त्या ठिकाणी सर्व सोयी सुविधांसह नवीन स्वतंत्र पूर्व प्राथमिक शाळा उभारल्या जाणार आहेत. सरकारी व खाजगी शाळांतील शिक्षणात समानता असणार आहे. यापूर्वीच्या धोरणामध्ये 6 ते 14 वर्षे वयोगटातील विद्यार्थी शिक्षण हक्क कायद्याच्या कक्षेत येते. मात्र नवीन धोरणानुसार 3 ते 14 वर्षांपर्यंत असा वयोगट करण्यात आला आहे. दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी भारतीय सांकेतिक भाषा(आय एस एल) संपूर्ण देशात प्रमाणित करण्यात येणार आहे.

नवीन धोरणानुसार शालेय निकाल पत्रकावर केवळ गुण श्रेणी व शिक्षकाच्या शेरा योग्य निरीक्षण त्यामध्ये स्वतः विद्यार्थी व वर्गमित्र यांचाही शेरा असणार आहे.तसेच शिक्षणाबरोबर विद्यार्थ्यांचे जीवन कौशल्य सुद्धा नमूद करावे लागणार आहे. पूर्वीच्या धोरणानुसार दहावी (एसएससी) आणि बारावी (एचएससी) या दोन बोर्डांच्या परीक्षा घेतल्या जात होत्या. त्या परीक्षा वर्षातून एकदाच न घेता एकूण शालेय अर्धवर्षामध्ये सेमिस्टर विभागून घेण्यात येणार आहेत पूर्वीच्या धोरणानुसार विद्यार्थ्यांना दहावी नंतरचे शिक्षण कला, वाणिज्य, विज्ञान यापैकी कोणत्याही एका शाखेतून प्रवेश मिळून त्याला त्याच शाखेतील विषय शिकवले जात होते. नवीन धोरणात बदल करण्यात आले असून विद्यार्थ्यांना एखाद्या शाखेत प्रवेश घेऊन दुसऱ्या शाखेतील काही आवडीचे विषयही त्याला घेता येणार आहेत. उदाहरणार्थ कला शाखेत प्रवेश घेऊन विज्ञान शाखेतील जीवनशास्त्र इत्यादी किंवा वाणिज्य शाखेतील सहकार इत्यादी विषय घेता येतील.

या धोरणांतर्गत शालेय शिक्षण, उच्च शिक्षण याबरोबरच कृषी शिक्षण,वैद्यकीय शिक्षण,कायदा शिक्षण, तांत्रिक शिक्षण इत्यादी व्यावसायिक शिक्षणाला कार्यक्षेत्रात आणले गेले आहे. देशातील महाविद्यालयांना श्रेणी देण्यासाठी उच्च शिक्षण नियमक ही संस्था स्थापली केली आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार विदेशी विद्यापीठांना भारतामध्ये

आपल्या शाखा उघडता येणार आहे.शालेय शुल्क आकारणी रक्कम निश्चित केली जाणार आहे.

सामाजिक सांस्कृतिक औद्योगिक किंवा अपंगत्व इत्यादी शाखांमध्ये भेदभाव न करता आर्थिक द्रव्य वंचित गटावर विशेष भर दिला जाणार आहे.शिक्षकांची भरती सक्षम पारदर्शकपणे कार्यप्रणाली द्वारे केली जाणार असून बहु स्रोत नियमित कामगिरी मूल्यांकन उपलब्ध प्राप्तीचे मार्ग इत्यादी गुणवत्तेवर आधारित शिक्षकाची शैक्षणिक प्रशासक म्हणून बढती दिली जाणार आहे. अनुसूचित जाती , अनुसूचित जमाती, ओबीसी आणि एसईडीजी या प्रवर्गांमधील विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तेवर प्रोत्साहन दिले जाईल. तसेच राष्ट्रीय शिष्यवृत्तीला पोर्टलचा विस्तार करून शिष्यवृत्ती प्राप्त विद्यार्थ्यांचा मागवा घेतला जाईल. धोरण तयार करताना कोविड-19 चा प्रसार लक्षात घेऊन पर्यायी शैक्षणिक पद्धतीचा व्यापक विचार करण्यात आला. त्यानुसार सर्वकष महाजालकावरील शिक्षण आणि डिजिटल शिक्षण पर्यायी शैक्षणिक सुज्जता सुनिश्चित केली जाणार आहे. देशातील सुमारे दोन कोटी शाळाबाह्य मुलांना मुख्य शैक्षणिक प्रवाहात आणणे तसेच शिक्षणातील जेडीपी 4.43 टक्केवरून 6 टक्के वाढ करणे हे उद्दिष्टे असून या शैक्षणिक धोरणाचा फायदा राज्यासह संपूर्ण देशभरातील विद्यार्थ्यांना होणार आहे.

संदर्भ –

- 1) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 शिक्षण मंत्रालय भारत सरकार
- 2) <https://www.nitinsir.in/new-national-education-policy-2020/>

“नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक २०२० धोरणाचा विश्लेषात्मक अभ्यास”

प्रा . जाधवर दयानंद सायसराव

(अर्थशास्त्र विभाग), शंकरराव भेलेके महाविद्यालय नसरापूर

Corresponding Author- प्रा . जाधवर दयानंद सायसराव

DOI- 10.5281/zenodo.7867056

“स्वामी विवेकानंद यांनी शिक्षणाची छान व्याख्या केली आहे, ‘शिक्षण म्हणजे माणसांमध्ये असणाऱ्या पूर्णत्वाचे प्रकटीकरण होणे’. नवीन राष्ट्रीय धोरण १९८६ मध्ये तयार करण्यात आले आणि १९९२ मध्ये त्यात सुधारणा करण्यात आली. तेव्हा पासून अनेक बदल करण्यात आले आहेत. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे २१ व्या शतकातील १ ले शैक्षणिक धोरण आहे. प्रवेश, समानता , गुणवत्ता, परवडणारी क्षमता आणि उत्तरदायित्व या मुलभूत स्तंभावर आधारित आहे. २१ व्या शतकातील तरुणांना भेदस्त्राया समस्या तसेच गरजा पूर्ण करता येतील अशी सक्षम शैक्षणिक व्यवस्था या धोरणाद्वारे निर्माण करण्यात आली आहे. प्राचीन भारतामध्ये शिक्षणासाठी गुरुकुल पद्धती अस्तित्वात होती. ज्यामध्ये बौद्धिक शिक्षणाबरोबरच तत्वज्ञान, सत्याचा शोध, शारीरिक जडणघडण यांचा समावेश होता. प्राचीन भारतीय शैक्षणिक पद्धतीमध्ये शिक्षणाचे लक्ष केवळ संसारिक जीवनाची तयारी एवढेच मर्यादित नव्हते, तर पूर्ण आत्मज्ञान प्राप्त करणे होते. भारतामध्ये जागतिक दर्जाची विद्यापीठे जसे की नालंदा, तक्षशिला, विक्रमशीला, वल्लभी इत्यादी अस्तित्वात होती. ज्यामधून आर्यभट्ट, आचार्य, चाणक्य, पाणीनी, पतंजली, भास्कराचार्य, वराहमिहीर असे अनेक विद्वान तयार झाले. पुढे भारतात १८३५ च्या मॅकलेच्या गुलाम व कारकून बनवणाऱ्या, शैक्षणिक पद्धतीने आपली मानसिकताच बदलवून टाकली. माणसाला आपली पूर्ण क्षमता वापरता येण्यासाठी तसेच सक्षम आणि न्याय समाज निर्माण करण्यासाठी शिक्षण हा प्रमुख पाया आहे. जगातील विकसित असणाऱ्या प्रमुख देशांचा शिक्षण हा प्रमुख पाया आहे. भारतामध्ये स्वातंत्र्यानंतर महात्मा गांधी यांच्या 'नई तालिम' (मूलोद्योगी शिक्षण), राधाकृष्णन आयोग (विद्यापीठीय व तंत्रज्ञानिकेतन शिक्षण), कोठारी आयोग (प्राथमिक, माध्यमिक शिक्षण) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण १९८५ , या सर्व शैक्षणिक क्षेत्रांतील बदलामुळे देश भविष्याकडे पाहायला लागला. १४ वर्षांखालील मुलांना शालेय शिक्षण सक्तीचे करून शिक्षण व्यवस्था अधिक बळकट करण्यात आली.

प्रस्तावना:

बदल हा निसर्गाचा नियम आहे. कोणताही समाज या बदलाच्या प्रवाहापसून वेगळा राहिलेला नाहीये. राजकीय बदल , सामाजिक बदल, आर्थिक बदल हे सामान्यपणे हंगोत आले आहेत . तसेच काळाबरोबर विज्ञान तंत्रज्ञान माडे देखील बदल होत आहे. आज भारत २१ व्या शतकात जागतिक महाशक्तीच्या वाटेवर वाटचाल करत आहे . जागतिक स्पर्धेत भारताला तग धरायची असेल तर सुरु असलेल्या शैक्षणिक धोरणात बदल होणे गरजेचे आहे. बदलत्या जगाशी देशातील भावी पिढीला जुळवून घेण्यासाठी , त्यांना बदलत्या जगात वावरण्याचे बळ देण्यासाठी नवीन शैक्षणिक धोरण आवश्यक आहे. पंतप्रधान यांच्या अध्यक्षतेखाली असणाऱ्या समितीने नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० ला मंजुरी दिली आहे. सन १९८४ नंतर तब्बल ३४ वर्षांनी शैक्षणिक धोरणामध्ये बदल केला गेला आहे. १९६८

आणि १९८६ च्या नंतर हे तिसरे नवीन शैक्षणिक धोरण आहे. इसोचे प्रमुख के कस्तुरी नंदन यांच्या अध्यक्षतेखाली असणाऱ्या समितीने या धोरणाचा मसुदा तयार केला आहे. नवीन शैक्षणिक धोरण हे केंद्र सरकारने देशातील शैक्षणिक पद्धतीमध्ये बदल करून एक सक्षम शिक्षण व्यवस्था निर्माण व्हावी याकरिता हे धोरण ही योजना आणली आहे. या अगोदर प्रधानमंत्री इंदिरा गांधी यांनी १९६८ , प्रधानमंत्री राजीव गांधी यांनी १९८६ मध्ये शैक्षणिक धोरण तयार केले होते. २९ जुलै २०२० रोजी भारत सरकारने नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण देशात एक नवीन ध्येय समोर ठेवून तयार करण्यात आले आहे. हे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९८६ च्या शैक्षणिक धोरणात बदल करून तयार केले आहे. या धोरणानुसार शैक्षणिक क्षेत्रासाठी खर्च हा एकुण जीडीपी च्या ६% खर्च ठरवण्यात आला आहे.

उद्देश:

- १) नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चा सखोल अभ्यास करणे.
- २) नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मुळे देशात निर्माण होणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती:

हा एक वर्णनात्मक स्वरूपाचा संशोधन प्रकल्प आहे. या संशोधन प्रकल्पासाठी प्रामुख्याने द्वितीय स्त्रोत साधन म्हणून वापर केला आहे. ज्यामध्ये प्रामुख्याने सरकार च्या वेगवेगळ्या वेबसाईट, अर्थसंकल्प संदर्भ, वेगवेगळे पुस्तके यांचा संदर्भ घेण्यात आला आहे.

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण काय आहे?

नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये नवीन अभ्यासक्रम ५+३+३+४ अशा स्वरूपाचा असेल. नवीन शैक्षणिक धोरणाचे पुढील प्रमुख चार टप्प्यांमध्ये विभागणी करण्यात आलेली आहे.

नवीन शैक्षणिक धोरणाची पुढील प्रमुख चार टप्पे

पायाभूत टप्पा : या टप्प्यांमध्ये वय वर्ष ३ ते ८ वर्षातील मुलांचा समावेश होतो. यातील तीन वर्षेही अंगणवाडी शिक्षण असेल, तर पुढचे दोन वर्षे इयत्ता पहिली, दुसरी असेल यामध्ये सहा ते आठ वय वर्ष असणाऱ्या मुलांचा समावेश असेल.

वय वर्षे तीन ते सात साठी मातृभाषेतून शिक्षण त्यामध्ये प्रामुख्याने नर्सरी, ज्युनियर केजी, पहिली , दुसरी अशी पाच वर्षे मेंदू विकासाचे शिक्षण दिले जाणार आहे.

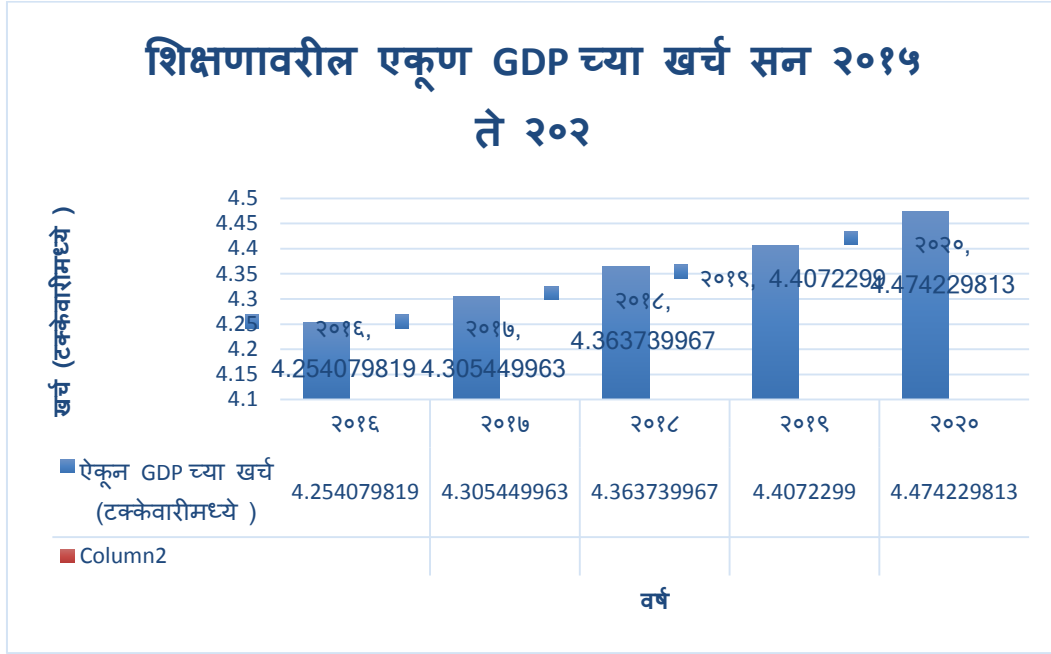
प्राथमिक टप्पा : यामध्ये ३ ते ५ वर्गाच्या वर्गातील म्हणजेच ८ ते ११ वय वर्ष असणाऱ्या गटातील मुलांचा समावेश असेल यामध्ये प्रामुख्याने गणितीय पद्धती विज्ञान तसेच मातृभाषेवर अधिक लक्ष केंद्रित करण्यात आले आहे. मुलभूत साक्षरता आणि तातडीची पूर्वतयारी म्हणून, NEP २०२३ मध्ये MHRD द्वारे राष्ट्रीय मिशनची स्थापना करण्यात आली आहे. या नवीन धोरणामध्ये ५ वी पर्यंत स्थानीय भाषा / मातृभाषा / प्रादेशिक भाषा यावर भर देण्यात आला आहे. भाषेची सक्ती विद्यार्थ्यांवर केली जाणार नाही .

मधला टप्पा : या टप्प्यामध्ये ६ वी ते ८ वी मधील म्हणजेच ११ ते १४ वयोगटातील समावेश होतो. यामध्ये विद्यार्थ्यांना विषय निहाय शिक्षण देण्यात येईल.

शालेय अभ्यासक्रमत सर्वांगीण विकास साधण्याचे उद्दिष्ट असेल. त्यासाठी अभ्यासक्रमामध्ये लवचिकता असणे गरजेचे आहे , त्याची पूर्तता या नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये करण्यात आली आहे.शाळामध्ये इयत्ता ६ वी पासूनच व्यावसायिक आणि शैक्षणिक प्रवाहामध्ये लवचिकता निर्माण केली जाणार आहे. ६ वी पासूनच व्यावसायिक शिक्षण दिले जाईल तसेच त्यात internship चा समावेश असेल. मातृभाषेवर प्रामुख्याने भर देण्यात आला आहे. ६ - ८ वी चे विद्यार्थी एक 'भारत श्रेष्ठ भारत' उपक्रमांतर्गत भारतातील भाषा याविषयावर वेगवेगळे प्रकल्प तयार करतील. त्यांना त्या साठी भाषा निवडीचे स्वातंत्र्य असेल.

अंतिम टप्पा : यामध्ये ९ वी ते १२ वी अशा वय वर्षे १४ ते १८ वयोगटातील विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. १० वी तसेच १२ वी बोर्ड सुरु राहतील परंतु त्याची सर्वांगीण विकासासह पुनर्रचना करण्यात येणार आहे. या पद्धतीमध्ये विद्यार्थ्याला त्याच्या आवडीच्या विषयांचा अभ्यास करण्यास मुभा असेल. तसेच त्यामध्ये लवचिकताही असेल. विज्ञान शाखेचा विद्यार्थी कला किंवा वाणिज्य शाखेतील त्याच्या आवडीच्या विषयाचा अभ्यास करू शकतो. पूर्वीच्या शिक्षण पद्धतीमध्ये कला, विज्ञान, वाणिज्य अशा शाखेतील विद्यार्थी फक्त त्यासाठी विशेष अभ्यासू शकत होते. मर्यादित शिक्षण प्रणाली अस्तित्वात होती. त्यामुळे नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे शिक्षणात लवचिकता निर्माण झाली आहे.

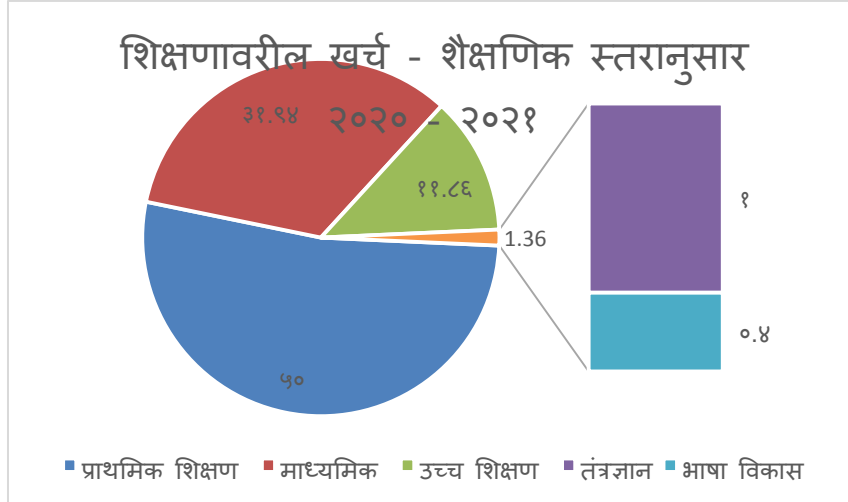
हे धोरण पदवी पातळीवर चार वर्षीय बहुविद्याशाखीय अभ्यासक्रम, श्रेयांक व्यवस्था इ. संबंधी विविध नियम विकसित करते. या धोरणांतर्गत विद्यार्थ्याने जरी शैक्षणिक प्रव काही कारणांमुळे सोडला तरी त्याचे शैक्षणिक नुकसान होणार नाही याची खबरदारी शासनाने घेतली आहे. थोडक्यात पेक वर्षाचा अभ्यासक्रम पूर्ण केला तर त्याचा ABC खात्यामध्ये त्याचे क्रेडीट त्यांना मिळून प्रमाणपत्र मिळेल. दोन वर्षांचा अभ्यासक्रम पूर्ण केला तर डिप्लोमा प्रमाणपत्र, तीन वारशाच अनुभव प्रमाणपत्र , चार वर्षांची पदवी असे अभ्यासक्रमाचे स्वरूप नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये ठरवण्यात आले आहे. तसेच बहु आगमन निर्गमन देणारी पदव्युत्तर पदवी ची सोय करण्यात आली आहे.

Source : World Bank

वरील आलेखामध्ये शिक्षणावरील खर्च प्रत्येक वर्षी वाढताना दिसतो आहे , परंतु ते वाढण्याच प्रमाण खूप कमी आहे. भारतातील शिक्षणावरील खर्च हा १९६८ साली शिफारस केलेल्या ६% GDP च्या जाव्याशी पोहचलेला नाहीये. भारतातील शिक्षणावरील खर्च हा GDP चा ४.४३% आहे.

हि संख्या जगातील इतर देशातील खर्चाच्या तुलनेने खूप कमी आहे. या धोरणामध्ये देखील शिक्षणावरील खर्च वाढविण्याची तरतूद केली गेली आहे परंतु त्याची अंमलबजावणी कधी होईल? हा जनसामान्यांना भेडसावणारा प्रमुख प्रश्न आहे.

source <https://www.education.gov.in/>

भारतामध्ये प्राथमिक शिक्षण , माध्यमिक शिक्षण , उच्च शिक्षण इ स्तरांवर शिक्षण दिले जाते. परंतु वरील आलेखामध्ये दिसून येते कि उच्च शिक्षण तसेच तांत्रिक शिक्षणावरील शैक्षणिक खर्चाचे परम कमी कमी होत गेले आहे . शाश्वत नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये GER उच्च शिक्षणामध्ये ५०% गाठण्याचे ध्येय शासनाने ठरवले आहे. ते गाठायचे असेल तर उच्च शिक्षण तसेच तांत्रिक शिक्षणावर शासनाने खर्च वाढवला पाहिजे.

नवीन शैक्षणिक धोरणातील तरतुदी तसेच उणीवा :

सन १९८४ नंतर तब्बल ३४ वर्षांनी शैक्षणिक धोरणामध्ये बदल केला गेला आहे. सरकारचे शिक्षणावर एकूण GDP च्या ६ % खर्च करायचे ठरवले आहे. परंतु २०१८-१९

च्या आर्थिक सर्वे मध्ये एकूण जीडीपीच्या तीन टक्के खर्च केला होता. तो जवळपास ४.६ लाख कोटी एवढा होता. जागतिक क्रमवारीत शिक्षणावरील खर्चाच्या बाबतीत भारताचा क्रमांक ६२ वा आहे. त्यामध्ये प्रामुख्याने शिक्षक - विद्यार्थी प्रमाण, शैक्षणिक - गुणवत्ता, प्राथमिक व माध्यमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांची गुणवत्ता तपासली जाते.

- कोठारी कमिशन ने १९६८ साली ६ टक्के जीडीपीच्या खर्च शिक्षणावर केला पाहिजे असे सुचवले होते. परंतु अद्याप आपण ३% पर्यंतच पोहोचलो आहोत.
- शासनाने देशातील कोणत्याही महाविद्यालयात प्रवेश घेण्यासाठी NTA च्या द्वारे CET परीक्षेचे प्रावधान

प्रा . जाधवर दयानंद सायसराव

ठेवले आहे. ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना त्या परीक्षेद्वारे मनपसंत विद्यालयात प्रवेश घेता येईल, आणि त्यामुळे शाळा महाविद्यालय किंवा विद्यापीठांवर ताण कमी येईल. परंतु या योजनेमध्ये फार मोठा फरक नाहीये त्याऐवजी जर मुलांना त्यांच्या अभ्यासासोबतच एखाद्या खेळात प्राविण्य असेल तसेच वेगवेगळ्या कलांमध्ये प्राविण्य असेल तर त्याच्या आधारावर देखील विद्यार्थ्यांना चांगल्या महाविद्यालयात प्रवेश मिळायला हवा

- मातृ भाषेत प्राथमिक शिक्षण हे एक चांगले प्रयोजन आहे. परंतु इंग्रजी भाषेचे काय? ती एक जागतिक भाषा आहे. आज भारतामध्ये संसदेमध्ये सुद्धा विल पास करण्यासाठी इंग्रजी भाषेचा वापर केला जातो. तसेच प्राथमिक शिक्षण हे पाचवीच्या वर्गापर्यंत मातृभाषेतून असेल आणि पुढे अचानक सहावीच्या विद्यार्थ्यांना ते जर का इंग्रजीतून सुरुवात होत असेल तर त्या मुलांना ते समजण्यास कठीण जाईल. वयाचा सुरुवातीचा टप्प्यातच मुलांची आकालन्ध्रता हि अधिक कार्यक्षम असते त्या वेळी त्यांना जे शिकवले जाते ते तत्काळ स्मूर्तीत राहते.
- कोणत्याही शाखेतील विद्यार्थी कोणताही विषय अभ्यासू शकतो. ही नक्कीच कौतुकास्पद व मोलाची ठरू शकते. म्हणजेच विज्ञान शाखेचा विद्यार्थी कॉमर्स किंवा आर्ट्स मधील विषय अभ्यासू शकतो. परंतु या शैक्षणिक धोरणात एकविसाव्या शतकातील नवीन विषयांचा समावेश आवश्यक करायला हवा होता. जसे की लिंग आधारित अभ्यास, भारतीय संस्कृती अभ्यास, मीडिया अभ्यास, पर्यावरणाचा अभ्यास इत्यादी विविध विभागांचा यामध्ये समावेश असायला हवा होता.
- सर्वसामावेशक शिक्षण एस.टी. एस.सी, ओबीसी सारख्या अल्पसंख्यांक भटक्या जमातीतील विद्यार्थ्यांसाठी शिष्यवृत्ती प्रावधान नक्कीच कौतुकास्पद आहे. परंतु सामान्य किंवा खुल्या गटातील जे विद्यार्थी अल्प उत्पन्न गटात आहेत त्यांचे काय ? सर्वसामावेशक शिक्षणामध्ये यांचा देखील समावेश असायला हवा होता.

निष्कर्ष:

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे विद्यार्थ्यांसाठी प्रस्तावित केलेली शिक्षुता (Apprenticeship) , प्रशिक्षुता (Internship) हे विद्यार्थ्यांमधील रोजगार वृत्ती वृद्धिगत करेल. जगभरामध्ये शिक्षुता हे प्रत्यक्ष कामकाजाच्या वातावरणाचा अनुभव घेण्यासाठी आश्वासक असे प्रशिक्षण आहे. यामध्ये संबंधित विषयाच्या ज्ञानाबरोबरच प्रत्यक्ष कृती मिळवू शकतो. या लवचिक शैक्षणिक धोरणामुळे विद्यार्थ्यांना करीअरचे नियोजन करणे सोपे होईल. शैक्षणिक धोरणातील

लवचिकतेमुळे आता कला आणि विज्ञान, व्यावसायिक आणि पारंपरिक शिक्षण प्रवाह यांच्यामध्ये फारसं अंतर राहणार नाही. ही परिस्थिती विद्यार्थ्यांना त्यांचे आयुष्य यशस्वीपणे जगण्यासाठी उपयोगी ठरेल. एकविसाव्या शतकातील नवीन आव्हाने स्वीकारून यशस्वी होण्यासाठी हे शैक्षणिक धोरण २०२० गुरूकिल्ली ठरेल.

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाबद्दल खूप सार्या सकारात्मक बाबींचा उहापोह केला आहे, हे धोरण नक्कीच एक आदर्श धोरण आहे. परंतु आज भारतातील शैक्षणिक अवस्था कशी आहे याबद्दल आज आपणाला माहिती आहे . जागतिक दर्जाचा विद्यापीठामध्ये भारतातील बोंटावर मोजण्या इतकेच महिविद्यालये व विद्यापिठे आहेत. सरकारी आकडेवारी सांगते की प्रत्येक शाळांमध्ये शिक्षकांची कमतरता पाहायला मिळते. त्यात सुधारणा करण्यासाठी सरकारने शिक्षणावरील खर्च ऐकून GDP च्या ६ % करण्याचे ठरवले आहे परंतु अत्तापर्यंत ते केवळ ४.३ % खर्च होत आहे. शिक्षण हा देशाच्या विकासाचा पाया आहे, त्यामध्ये सुधारणा होणे गरजेचे आहे. त्याचबरोबर हे शिक्षण सर्व दूर ग्रामीण भागात ते पोहचेल यासाठी शासनाने प्रयत्न केले पाहिजेत.

संदर्भ :

- <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XP.D.TOTL.GD.ZS?locations=IN>
<https://www.rbi.org.in/>
- नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० – शिक्षण मंत्रालय भारत सरकार
https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/nep/2020/MARATHI.pdf
- Gov. of India (1986) National education policy On Education
https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/nep/2020/MARATHI.pdf
- Hindustan Times 2020.08.08 ; NEP will play role in reducing research and education in India – PM Modi

नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० आणि उच्च शिक्षण

प्रा. डॉ. प्रतिभा शंकर घाग

कस्तुरी शिक्षण संस्थेचे, कला, वाणिज्य आणि विज्ञान वरिष्ठ महाविद्यालय, शिक्रापूर.

Email-pratibha.ghag1.10@gmail.com

Corresponding Author- प्रा. डॉ. प्रतिभा शंकर घाग

DOI- 10.5281/zenodo.7867073

प्रस्तावना

मानवी जीवन जगत असताना माणसाला अन्न, वस्त्र आणि निवारा या मूलभूत गरजांबरोबरच आज शिक्षण ही देखील अत्यंत महत्त्वपूर्ण अशी मूलभूत गरज बनत असल्याचे दिसत आहे. आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या दिशेने पाऊल टाकत असताना, तसेच भारताला महासत्ताक बनवण्याच्या दृष्टीने आज शिक्षण हा महत्त्वपूर्ण घटक म्हणून शिक्षणाकडे पाहिले जाते. ज्याप्रमाणे म्हटले जाते की, एक स्त्री शिकली तर संपूर्ण कुटुंब शिक्षित होते. त्याचप्रमाणे जर एक कुटुंब शिकले तर संपूर्ण देश हा प्रगतीच्या मार्गाने जाऊ शकतो असे म्हणणे अतिशयोक्तीचे होणार नाही. आज नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० हे आत्मनिर्भर भारताच्या दिशेने टाकलेले शिक्षण क्षेत्रातील महत्वाचे पाऊलच मानले जाते.

नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० म्हणजेच न्यू नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी २०२० ही सन २०२३ पासून लागू होणार आहे. २०१५ यावर्षी स्मृती इराणी यांनी नव्या शैक्षणिक सुधारणा मान्य करण्याच्या दृष्टिकोनातून ऑक्टोबर २०१६ मध्ये नवीन शैक्षणिक धोरण याची मांडणी केली होती. या संदर्भातून त्यांनी भारतातील जनतेकडून प्रमुख सुधारणा मागविल्या होत्या, परंतु काही कारणास्तव हे शैक्षणिक धोरण सर्वत्र मंजूर होऊ शकले नाही. त्यावेळी या धोरण निर्मितीचे प्रमुख हे एस. आर. सुब्रमण्यम हे होते. त्यानंतर नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० याकरिता माजी इच्छो अध्यक्ष के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली नवीन समिती बनविण्यात आली. राष्ट्रीय शिक्षण आयोग किंवा नॅशनल एज्युकेशन कमिशन याची स्थापना ही मा. पंतप्रधानांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन करण्यात आली. हा राष्ट्रीय शिक्षण आयोग भारतातील शैक्षणिक दूरदृष्टीचा परिरक्षक असेल असे सर्वांना वाटते. सन १९६८ मध्ये आपल्या भारत देशाचे पहिले शैक्षणिक धोरण इंदिरा गांधी सरकार यामध्ये मांडण्यात आले होते. हे शैक्षणिक धोरण १९६४ च्या कोठारी आयोगाच्या शिफारशीवर आधारित अशा स्वरूपाचे होते. यामध्ये साधारणपणे १०+२+३ अशी शैक्षणिक प्रणाली स्वीकारण्यात आलेली होती. याबरोबरच त्रिभाषा सूत्र

अवलंबण्यात आले होते. या त्रिभाषेमध्ये प्रथम भाषा ही मातृभाषा, द्वितीय भाषा राष्ट्रभाषा (हिंदी) आणि तृतीय स्तरातील भाषा म्हणून इंग्रजी या भाषेचा स्वीकार करण्यात आलेला होता.

साधारणपणे कोठारी आयोगाच्या याच शिफारशीवर आधारित सन १९८६ मध्ये राजीव गांधी सरकारने दुसरे शैक्षणिक धोरण मांडले. या धोरणामध्ये विशेषतः भारतीय महिला, अनुसूचित जमाती आणि अनुसूचित जाती (एस.सी.) समुदायांसाठी असमानता दूर करण्यासाठी आणि त्यांना शिक्षणाची समान संधी देण्यावर विशेष भर दिला गेलेला होता. यानंतर सन १९९२ मध्ये नरसिंह राव यांच्या सरकारने बदल सुचवून यामध्ये काही सुधारणा केल्या. भारतातील शिक्षण प्रणाली एज्युकेशन सिस्टिम इन इंडिया) : याचा अभ्यास करता जाणवते की, भारतीय राज्यघटनेच्या राज्य धोरणाची दिशादर्शक तत्वे डिरेक्टिव्ह प्रिन्सिपल ऑफ स्टेट पॉलिसी - डी. पी. एस. पी.) च्या भाग ४, कलम ४५ आणि ३९ (एफ) यामध्ये राज्य मान्य आणि सर्वांनी न्याय्य व प्रवेश योग्य शिक्षणाची तरतूद केलेली आहे. १९७६ च्या ४२ व्या घटनादुरुस्ती कायद्याने शिक्षणास राज्य यादीतून समवर्ती यादीमध्ये स्थलांतरित केले गेले. २००२ मधील ८६ व्या घटनादुरुस्तीने मूलभूत अधिकाऱ्यांच्या कलम २१ - ए

अंतर्गत शिक्षणाला अंमलबजावणीचा हक्क बनविला. वय वर्षे ६ ते १४ वयोगटातील सर्व मुलांना प्राथमिक शिक्षण देण्यासाठी राईट टू एज्युकेशन (आरटीई), २००९ लागू करण्यात आले आहे. या अधिनियमाप्रमाणे सर्व शिक्षा अभियान, मध्यान्ह भोजन योजना, नवोदय विद्यालय आणि केंद्रीय विद्यालय यासारख्या सरकारी उपक्रमात समाजातील वंचित घटकांसाठी २५ % आरक्षण देण्यात आले आहे.

नवीन शैक्षणिक धोरणाचे महत्वाचे मुद्दे

नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये भारताला जागतिक ज्ञान महासत्ता बनविणे हे या धोरणाचे अंतिम उद्दिष्ट आहे. आपल्या देशाला १९४७ मध्ये स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारतातील शिक्षण प्रणाली मध्ये घडून आलेला हा तिसरा महत्त्वपूर्ण व मोठा बदल मानण्यात येतो. नवीन शैक्षणिक धोरण अंतर्गत शालेय शिक्षणातील गुंतवणुकीमध्ये लाक्षणिक वाढ करणे, नवनवीन उपक्रम राबवणे या गोष्टी महत्त्वपूर्ण मानल्या आहेत. एनईपी २०२० पूर्वी सन १९६८ आणि सन १९८६ मध्ये शैक्षणिक यंत्रणेत सुधारणा झाल्याचे दिसून येते. सन २०२५ पर्यंत पाचवी व त्यापुढील इयत्तेतील प्रत्येक विद्यार्थ्यास पायाभूत साक्षरता व तंत्रज्ञान आत्मसात होत असल्याची दक्षता घेणे हे या धोरणाचे महत्वाचे उद्दिष्ट आहे. राष्ट्रीय शिक्षण आयोग (नॅशनल एज्युकेशन कमिशन) नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार राष्ट्रीय शिक्षण आयोगाने सन २०३० पर्यंत पूर्व शाळा ते माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षण हे १००% ग्रास एनवॉर्मेन्ट रेशो (जीईआर) सह सार्वत्रिक केले गेले आहे.

पूर्वी प्रचलित असलेली १०+२ ची सध्या शिक्षण प्रणाली नवीन व सुधारित ५+३+३+४ या रचनेद्वारे अनुक्रमे ३-८, ८-११, ११-१४ आणि १४-१८ या वयोगटाप्रमाणे परस्पर बदलली जातील. नवीन शिक्षण प्रणालीमध्ये १२ वर्षांचे शिक्षण हे तीन वर्षे अंगणवाडी / पूर्व शालेय शिक्षणासह असेल. विद्यार्थ्यांना ज्या दहावी व बारावीच्या बोर्डाच्या परीक्षेची भीती किंवा दडपण असते त्या परीक्षा या नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे सुलभ केल्या जातील. अनेक विद्यार्थ्यांचे शिक्षण हे बोर्डाच्या परीक्षेमध्ये नापास झाल्यामुळे बंद पडते. यामुळे सदर विद्यार्थ्यांची पुढील शिक्षण घेण्याची इच्छा असून देखील त्यांच्या शिक्षणामध्ये अडथळा निर्माण होतो. या प्रकारच्या नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे विद्यार्थ्यांना तथ्ये शिकवण्याऐवजी विद्यार्थ्यांच्या मुख्य कार्यक्षमतेवर आधी भर दिला जाईल. त्यामुळे सर्व विद्यार्थ्यांना या परीक्षा दोनदा देण्यास परवानगी देण्यात आली आहे. शालेय शिक्षणातील या

बदलाप्रमाणेच उच्च शिक्षणामध्ये देखील नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे मोठे बदल घडलेले दिसून येतात.

उच्च शिक्षण (हायर एज्युकेशन फॉर्म न्यू नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी २०२०

नुसार पदवी पूर्व कोर्स हे ३-४ वर्षांच्या लवचिक अभ्यासक्रमासह एकापेक्षा अधिक एक्झिट पर्यायसह आणि वेगवेगळ्या स्तरावर प्रमाणपत्रासह देण्यात येण्याची तरतूद केली आहे. उच्च शिक्षणामध्ये एम.फिल. हा अभ्यासक्रम बंद करण्यात आला आहे. वैद्यकीय आणि कायदेशीर शिक्षण वगळता संपूर्ण उच्च शिक्षणासाठी ' उच्च शिक्षण आयोग ' हायर एज्युकेशन कमिशन ऑफ इंडिया म्हणजेच एच.ई.सी.आय. ची स्थापना करण्यात येणार आहे. उच्च शिक्षण हे सार्वजनिक आणि खाजगी या दोन्ही समान निकषाद्वारे संचलित केले जाणार आहे.

उच्च शिक्षणातील एच.ई.सी.आय. मध्ये चार स्वतंत्र विभाग असतील. उदाहरणार्थ,

- 1) नियामक चौकटीची देखभाल करण्यासाठी राष्ट्रीय उच्च शिक्षण नियामक परिषद (एन.एच.ई.आर.सी.) ची स्थापना करण्यात येईल.
- 2) वित्तपुरवठा करण्यासाठी उच्च शिक्षण अनुदान परिषद (एच.ई.जी.सी.) ची स्थापना करण्यात येईल.
- 3) सर्वसाधारण शैक्षणिक परिषद (जी.ई.सी.) मानक सेटिंग देखरेखीसाठी करण्यात येईल.
- 4) उच्च शिक्षणासाठी अधिकृत मान्यता मिळवण्यासाठी नॅशनल क्रिडिटी कौन्सिल (एन.ए.सी.) ची स्थापना करण्यात येईल.

नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार १५ वर्षांमध्ये महाविद्यालयांची संलग्नता प्रणाली पुसून टाकली जाईल आणि महाविद्यालयांना श्रेणी बदल स्वायत्तता देण्याची यंत्रणा राबविली जाईल. भविष्यात प्रत्येक महाविद्यालयाचा स्वायत्त पदवी देणारा महाविद्यालय किंवा विद्यापीठाचा घटक म्हणून विकसित होणे हे या प्रणालीमध्ये अपेक्षित आहे. भारतामध्ये सध्या उच्च शिक्षण प्रणाली मध्ये ज्या काही प्रमुख समस्या दिसून येतात त्या समस्या खालीलप्रमाणे आहेत. या समस्यांचा अभ्यास करून त्या समस्या कायमच्या नष्ट करणे हे नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरणाचे उद्दिष्ट असल्याचे जाणवते.

सद्यस्थितीतील उच्च शिक्षण प्रणाली समस्या

* अतिशय विखुरलेली उच्च शैक्षणिक परिसंस्था.

* मर्यादित शिक्षक आणि संस्थात्मक स्वायत्तता.

* अपरिणामकारक नियामक व्यवस्था.

* आकलन कौशल्याचा विकास आणि अध्ययनाच्या निष्पत्तीवर कमी भर.

* अनेक संलग्न विद्यापीठे अस्तित्वात असल्यामुळे पदवीपूर्व शिक्षणाचा खालावलेला दर्जा.

* शैक्षणिक शाखांची साचेबंद पद्धतीने विभागणी, ज्यामध्ये विद्यार्थ्यांना खूप लवकर एका विशिष्ट विषयाची/ शाखेची निवड करायला लागते आणि अध्ययनाच्या संकुचित क्षेत्राकडे वळवले जाते.

* HEIs मध्ये शासन आणि नेतृत्वाचा अभाव.

* मर्यादित उपलब्धता विशेषतः सामाजिक- आर्थिकदृष्ट्या वंचित क्षेत्रांमध्ये, जिथे स्थानिक भाषेत शिकवणारे अतिशय कमी HEIs उपलब्ध आहेत.

* बहुतांश विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांमध्ये संशोधनावर कमी भर, आणि शाखांमध्ये स्पर्धात्मक सहाध्यायी - परीक्षण संशोधन निधीचा अभाव.

* गुणवत्तेवर आधारित करिअर व्यवस्थापन आणि शिक्षक व संस्थेच्या प्रमुखांची प्रगती, यासाठी अपुरी यंत्रणा.

उच्च शिक्षण क्षेत्रातील वरील सर्व समस्यांवर, आव्हानांवर मात करण्यासाठी उच्च शिक्षण क्षेत्राच्या व्यवस्थेचे नूतनीकरण करून त्यामध्ये नवीन क्षमता विकसित करून सर्वसमावेशक अशी शिक्षण प्रणाली निर्माण करणे ही आज काळाची गरज आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या दुरुस्तीमध्ये वरील सर्व समस्यांमध्ये अनेक बदल सुचवून त्याचा समावेश हा नवीन शैक्षणिक प्रणालीमध्ये केलेला आहे.

यामधील काही महत्त्वपूर्ण बदल खालीलप्रमाणे सांगता येतील.

* नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये उच्च शिक्षणासाठी एकाच नियामकाद्वारे ' सुलभ पण परिणामकारक ' नियमन सुचविले आहे.

* नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये अशा उच्च शैक्षणिक व्यवस्थेच्या दिशेने वाटचाल करणे अपेक्षित आहे. ज्यामध्ये प्रत्येक जिल्ह्यात किंवा जवळपास किमान एक मोठे बहुशाखीय विद्यापीठ आणि महाविद्यालयाचा समावेश असेल आणि संपूर्ण भारतभरात अशा अनेक HEI असतील ज्यांचे शिकवण्याचे किंवा कार्यक्रमांचे माध्यम स्थानिक/भारतीय भाषा असेल.

* शैक्षणिक व प्रशासकीय स्वायत्तता असलेल्या उच्च पात्रताधारक स्वतंत्र मंडळामार्फत HEI चे शासन निर्माण करणे हे नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये अपेक्षित आहे.

* नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये अधिक बहुशाखीय पदवीपूर्व शिक्षणाच्या दिशेने वाटचाल करणे हे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे.

* नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार उत्कृष्ट सार्वजनिक शिक्षणाच्या मोठ्या संधीसारख्या अनेक उपायांद्वारे अधिक उपलब्धता, समानता आणि सर्वसमावेशकता, उपेक्षित वंचितांसाठी खासगी /धर्मादाय विद्यापीठांद्वारे शिष्यवृत्त्या, ऑनलाइन शिक्षण व मुक्त दुरुस्थ शिक्षण (ODL) पायाभूत सुविधा व शिक्षण साहित्य दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी सहज वापरण्या येण्याजोगे उपलब्ध करून देणे हे नवीन शैक्षणिक धोरणाचे अत्यंत महत्त्वपूर्ण असे उद्दिष्ट मानले आहे.

* नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे अध्यापकीय आणि संस्थात्मक स्वायत्ततेच्या दिशेने वाटचाल करणे शक्य आहे.

* सहाध्यायींनी पुनरावलोकन केलेल्या संशोधनाला अर्थसहाय्य करण्यासाठी आणि विद्यापीठे व महाविद्यालयांमध्ये सक्रियपणे संशोधन रुजवण्यासाठी राष्ट्रीय संशोधन संस्थेची (नॅशनल रिसर्च फाउंडेशन) स्थापना करणे. हे नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये महत्त्वाचे मानले आहे.

* नवीन शैक्षणिक धोरण हे विद्यार्थ्यांना अधिक चांगला अनुभव मिळण्यासाठी अभ्यासक्रम, अध्यापनशास्त्र, मूल्यांकन आणि विद्यार्थी साहाय्य यांच्यामध्ये सुधारणा करण्यास उपयुक्त मार्गदर्शन करणारे आहे. * अध्यापन, संशोधन आणि सेवा यावर आधारित नेमणूक आणि करिअर प्रगतीद्वारे शिक्षकांच्या आणि संस्थात्मक नेतृत्वाच्या सत्तेची पुष्टी करणे हे नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरणामध्ये महत्त्वाचे मानले आहे नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार उच्च शिक्षणासंदर्भात मुख्यतः उच्च शिक्षणाचे तुकडे होणे समाप्त करून उच्च शिक्षण संस्थांचे प्रत्येक संस्थेमध्ये ३,००० किंवा त्यापेक्षा जास्त विद्यार्थी असलेल्या मोठ्या बहुशाखीय विद्यापीठांमध्ये, महाविद्यालयांमध्ये आणि एईआय क्लस्टर्स / नॉलेज हबमध्ये रूपांतर करणे हे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. यामुळे विद्वानांच्या शिक्षकांचा एक समुदाय तयार होईल आणि हानिकारक स्वरूपात असणारी गटबाजी संपुष्टात येण्यास मदत होईल. याचा फायदा म्हणजे यामुळे विद्यार्थी कलात्मक, सर्जनशील आणि विश्लेषक विषयांसह खेळामध्ये देखील सक्षम होण्यास तयार होतील. आंतरराष्ट्रीय संशोधनासह विविध विषयांमधील संशोधनाचे सक्रिय समुदाय विकसित होऊन उच्च शिक्षण क्षेत्रात संशोधनात

महत्त्व प्राप्त होईल. यामुळे उच्च शिक्षणामध्ये भौतिक संसाधने आणि मनुष्यबळ या दोन्हींची ही कार्यक्षमता वाढण्यास मदत होईल.

नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये २०४० पर्यंत उच्च शिक्षण संस्थांचे बहुशाकीय संस्था बनविण्याचे उद्दिष्ट आहे. व्यवसाय आणि व्यवसायिक शिक्षणासह एकात्मिक स्वरूपाची उच्च शिक्षण प्रणाली हे एकूणच उच्च शिक्षक क्षेत्राचे उद्दिष्ट असल्याचे नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये नमूद केलेले आहे. हे धोरण आणि त्याचा दृष्टिकोन हा सर्व विद्यमान शाखांच्या सर्व HEI ना सारखाच लागू होईल. याची परिमिती ही शेवटी तुमच्या शिक्षणाच्या एका संघात परिसंस्थेत विलीन होईल असे या नवीन शैक्षणिक धोरणावरून स्पष्ट होते.

नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार जगभरात विद्यापीठ म्हणजे पदवीपूर्व, पदवी आणि पीएच. डी. कार्यक्रम प्रदान करणारी आणि जेथे जेथे उच्च गुणवत्तेचे अध्यापन आणि संशोधन केले जाते अशी उच्च शिक्षणाची बहुशाखीय संस्था म्हणजेच ' अभिमत विद्यापीठ ', 'संलग्न विद्यापीठ ', ' संलग्न तंत्रज्ञान विद्यापीठ ', ' एकात्मिक विद्यापीठ ' यासारख्या देशातील HEI च्या सध्याच्या क्लिष्ट नावांच्या ऐवजी केवळ ' विद्यापीठ ' हा शब्दच मानांकानुसार निकष पूर्ण केल्यावर वापरण्यात येईल. असे दिसून येते. त्याचप्रमाणे बौद्धिक, सौंदर्यविषयक, सामाजिक, शारीरिक, भावनिक आणि नैतिक या सर्व मानवी क्षमता एकात्मिकपणे विकसित करणे हे सर्वांगीण आणि बहुशाखीय अशा नवीन शैक्षणिक धोरणाचे महत्त्वाचे उद्दिष्ट असेल. शिक्षण, कला, मानवशास्त्रे, भाषा, विज्ञान, सामाजिक शास्त्रे आणि व्यावसायिक, तांत्रिक व व्यवसाय क्षेत्र या सर्व २१ व्या शतकात आवश्यक असलेल्या विविध क्षेत्रांमधील क्षमता, संवाद चर्चा आणि वादविवाद, सामाजिक सहभागाचे नीतीनियम यासारख्या व्यवहारी कौशल्यांना वेगवेगळ्या क्षेत्रांमध्ये चालना मिळवून सर्वांगीण शिक्षण सर्वांना देणे हे या शैक्षणिक धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. सर्वांगीण शिक्षण हे व्यावसायिक, तांत्रिक आणि व्यवसाय शाखांमधील विषयांच्या सर्व पदवीपूर्व शिक्षणाचा दृष्टिकोन असेल असेही हे धोरण सांगत असल्याचे दिसून येते.

समारोप

एकूणच नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये अनेक दशकांपासून उच्च शिक्षणाचे जे नियमन कठोरपणे केले गेले आहे. ते यांत्रिक आणि असक्षम स्वरूपाचे असे आहे यामुळे शिक्षण क्षेत्रामध्ये तसे संशोधन क्षेत्रांमध्ये ज्या मूलभूत समस्या निर्माण झाल्या आहे. त्या दूर करणे आणि उच्च शिक्षण क्षेत्राला पुन्हा नवचैतन्य प्राप्त करून देणे हे नवीन

प्रा. डॉ. प्रतिभा शंकर घाग

शैक्षणिक धोरणाचे उच्च शिक्षणाच्या बाबतीत धोरण असल्याचे दिसते. या धोरण अंतर्गत उच्च शिक्षणामध्ये भरभराटी होऊन शिक्षण क्षेत्रातील अनेक समस्यांचे निराकरण होऊन एक शैक्षणिकदृष्ट्या सक्षम स्वरूपाचा भारत निर्माण होणे शक्य आहे. कोणतीही गोष्ट समाजामध्ये रुजताना त्याला प्रोत्साहन- विरोध होतच असतो. नवीन शैक्षणिक धोरणाला देखील काही क्षेत्रातून विरोध जरी होत असला तरी त्याचे भविष्यातील असणारे महत्त्व हे येणारा काळच ठरवेल असे मला येथे वाटते. या शोधनिबंधामध्ये शब्दाच्या मर्यादांच्या अभावे अनेक मुद्द्यांना स्पर्श करणे शक्य झाले नाही. का नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० हे त्याचे स्थान बदलत्या काळानेच सर्वांना दाखवून देईल यात मात्र कोणतीच शंका नाही.

संदर्भ ग्रंथ

- १) नवीन शैक्षणिक धोरण प्रणाली २०२०
- २) विविध वेबसाईटवरील माहिती.

उच्चतर शिक्षा में उत्प्रेरित अनुसंधान

डॉ. हिमालया एस. सकट

हिंदी विभागप्रमुख, शंकरराव भेलके महाविद्यालय नसरापूर ता.भोर जि.पुणे

Email- himalaya.jajot22@gmail.com

Corresponding Author- डॉ. हिमालया एस. सकट

DOI- 10.5281/zenodo.7867078

प्राचीन सभ्यता से लेकर आधुनिक सभ्यता तथा समाज में अपनी बौद्धिक संपदा को आधार बनाकर विज्ञान, भाषा तथा संस्कृति के क्षेत्र में आमूल परिवर्तन और प्रगति हुई है। दुनिया भर की सभ्यता को परिष्कृत तथा उन्नत बनाया है। समाज शाश्वत रखने में ज्ञान सृजन तथा अनुसंधान एक महत्वपूर्ण भूमिका निभाता आया है। समाज का विकास ही देश को नैतिक ऊँचाइयों तक ले जाता है।

भारत देश की बात की जाए तो भारतीय शिक्षा प्रणाली किसी उन्नत राष्ट्र की शिक्षा नीति से कम नहीं है। ग्रीस, चीन, मिश्र मेसोपोटेमिया जैसी समुद्री सभ्यता के राष्ट्र आधुनिक सभ्यता के उत्तम उदाहरण हैं। संयुक्त राज्य अमेरिका, जर्मनी, इजराइल, दक्षिण कोरिया, जपान जैसे उन्नत राष्ट्र की बराबरी करता भारत आज विश्वपटल पर अपनी पहचान बना रहा है। किसी भी देश की पहचान उसकी प्रगति पर निर्धारित की जाती है। उस राष्ट्र की अध्यात्मिक तथा बौद्धिक रचना कितने प्रमाण में संतुष्टी पा चुकी है। उसके इतिहास, भाषा, कला तथा संस्कृति की रूप-रचना आधुनिक समाज निर्माण में बहुत उपयोगी होती है। अतः सभ्यता और संस्कृति के साथ-साथ विज्ञान सामाजिक विज्ञान तथा कला और मानविकी क्षेत्र में अनुसंधान उस देश की प्रबुद्धता तथा प्रगति की पहचान है। भारत इसका अपवाद नहीं है।

तुलनात्मक दृष्टि से भारत वर्ष में अनुसंधान के लिए सरकारी निवेश अमेरिका की तुलना में केवल 0.69% है। जब कि अमेरिका का जीडीपी स्तर 2.8% तो इजराइल 4.3% तथा दक्षिण कोरिया का जीडीपी 4.2% भारत के लिए यह स्तर चुनौती पूर्ण है। भारत वर्ष में पहले तो बुनियादी सुविधा का स्तर बेहतर बनाने की आवश्यकता है। गुणवत्तापूर्ण शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, पीने के पानी की स्वच्छता, परिवहन, वायु, बिजली इत्यादी नागरी सुविधाएँ प्रत्येक भारतीय नागरिक तक पहुँचनी चाहिए। इसे देशव्यापी स्तर पर राष्ट्र के विभिन्न सामाजिक, सांस्कृतिक तथा पर्यावरणीय आयामों पर आधारित है। इसका आयोजन करने तथा समाधान खोजने के लिए विभिन्न क्षेत्र में उच्चतर शिक्षा, स्तर पर अनुसंधान की आवश्यकता है। संशोधनक्षमता देश को अत्यधिक ऊँचाइयों पर ले जाती है। भारत में परिवर्तनशीलता की सभ्यता शुरू से ही रही है। जैसे जलवायु परिवर्तन, जनसंख्या का प्रबंधन जैवप्रादयोगिकी, डिजिटल बाजार का विस्तार, मशीन-लर्निंग, कृत्रिम बुद्धिमत्ता इ. क्षेत्र भारत के लिए चुनौती से भरे हैं। साथ ही उन्नति का सुअवसर भी है।

इसके लिये भारत वर्ष के बुनियादी साधनों में शिक्षा को वरियता देने की आवश्यकता है। इससे भी महत्वपूर्ण है उच्चतर शिक्षा में अनुसंधान को प्रेरित तथा अनिवार्य करना। विश्व के सर्वश्रेष्ठ विद्यालय से मिलने वाले

आँकड़े बताते हैं कि सर्वोत्तम शिक्षा की प्रक्रिया उस वातावरण में होती है, जहाँ ज्ञान-सृजन और अनुसंधान की मजबूत संस्कृति रही है। भारत वर्ष की प्राचीन परंपरा का शाश्वत इतिहास रहा है कि, बहुत पहले से ही शिक्षा की नींव भारत में रखी गई है। भारत का इतिहास रहा है कि विश्व के सर्वाधिक विद्यापीठ की स्थापना करने वाले शिक्षण महर्षि सम्राट अशोक ने कुल 1 विद्यापीठ की स्थापना की है 23 इसवी सन पूर्व, उज्जैन विद्यापीठ 284 इसवी सन पूर्व 282, सांची विद्यापीठ इसवी सन पूर्व तक्षशिला 280, विश्वविद्यालय इसवी सन पूर्व गो 279 धार विद्यापीठ बिहार, इसवी सन पूर्व, नालंदा विश्व विद्यापीठ 270 इसवी सन पूर्व, अवधतपुरी विद्यापीठ बिहार 274 इसवी सन पूर्व, सारनाथ विद्यापीठ 266 इसवी सन पूर्व मथुरा 265, विद्यापीठ इसवी सन पूर्व 264 दंतपूर विद्यापीठ, इसवी सन पूर्व नागरा वि 260 विद्यापीठ, इसवी सन पूर्व २५८ पवनी विद्यापीठ, इसवी सन पूर्व, श्रीनगर विद्यापीठ 258 इसवी सन पूर्व गिर 257 नार विद्यापीठ, इसवी सन पूर्व 256 एरागुडी विद्यापीठ, इसवी सन पूर्व 255 गुंदूर विद्यापीठ, इसवी सन पूर्व, बोधगया विद्यापीठ 250 इसवी सन पूर्व जग 225 दलपूर विश्वविद्यालय बांग्लादेश, इसवी सन पूर्व, कौसंबी विद्यापीठ इलाहाबाद 243 इसवी सन पूर्व 240, विक्रमशिला विश्वविद्यालय भागलपुर बिहार, इसवी सन पूर्व, अवन्ती विद्यापीठ 239 इसवी सन पूर्व पो 238 तनिक विद्यापीठ, पितळखोरा, इसवी सन पूर्व पुंडलिक 237, विद्यापीठ पंढरपूर इसवी सन पूर्व, कारले विद्यापीठ 236

प्राचीन कला और सनातन भारतीय ज्ञान तथा विचारों की समृद्ध परंपरा तत्त्वज्ञान ने भारतीय मानव-विकास का सर्वोच्च उद्देश माना है सांसारिक जीवन की तैयारी के लिये स्कूल की शिक्षा के जरीये ज्ञान प्राप्त करना ही उद्देश न हो, बल्कि भारत में उल्लिखित विश्वविद्यालय आज जागतिक स्तर की बहुशाखीय शिक्षा संस्थान तथा अनुसंधान के उच्च मानदंडिय श्रेणी भारत की पार्श्वभूमि रही है। शिक्षा व्यवस्था ने चरक, सुश्रुत, आर्यभट्ट, वराह मिहिर, भास्कराचार्य, ब्रह्मगुप्त, चाणक्य, चक्रपाणी, दत्त माधव, पाणिनी, पतंजली, नागार्जुन, गौतम, पिंगल, शंकर देव, मैत्रीय, गार्गी तथा थिरूवल्लुवर जैसे विद्वान रहे हैं। जिन्होंने गणित, खगोलशास्त्र, धातु-शास्त्र, वैद्य-शास्त्र, अभियांत्रिकी, स्थापत्य-विद्या, जहाज बांधणी, नौका नयन, योग, ललित कला इत्यादी प्रकार के ज्ञान द्वारा वैश्विक स्तर पर शीर्षस्थ अथवा मिल के पत्थर सिद्ध हुए हैं। भारतीय तत्त्वज्ञान, दर्शनशास्त्र तथा सांस्कृतिक का विश्वस्त पर गहरा प्रभाव है।

इसी परंपरा को आगे बढ़ते हुए नई शिक्षा नीति अन्य राष्ट्र नीतियों से अलग सिद्ध होने वाली है इसके। पहले कोठारी कमिशन, कस्तुरी रंगन कमिटी की स्थापना में भी अनुसंधान को वरियता दी गई थी वर्ष बाद 46 कुल। विश्विकरण के इस पड़ाव पर नई शिक्षा नीति की आवश्यकता ने नई विचार प्रणाली स्थापित की है। इस शिक्षा नीति का मकसद ही Ideology, intellectually, implementation अर्थात् विचार, चिंतन और अमल है। भारत की जिवंत अर्थव्यवस्था को विकसित करने में उच्चतर शिक्षा प्रणाली जिसे हम हायर एज्युकेशन कहते हैं, इसमें ज्ञान, सृजन तथा अनुसंधान की महत्वपूर्ण भूमिका होगी। निःसंदेह समाज के उत्थान में अनुसंधान का गहरा योगदान सिद्ध होगा। जल, वायु, परिवर्तन जनसंख्या की गतिशीलता और प्रबंधन, जैव प्रायोगिकी, डिजिटल बाजार का विस्तार, मशीन लर्निंग जैसे क्षेत्र में भारत को नेतृत्व करना है तो अनुसंधान की क्षमता और संभावना को विस्तृत करना होगा। वैसे अनुसंधान के लिए निवेश 0.69% भारत के लिए यह चुनौती है।

अनुसंधान की मात्रा तथा गुणवत्ता भी विचारणीय विषय है। दुनिया की दौड़ में अनुसंधाने गुणात्मक स्तर बनाये रखने के लिए स्कूली शिक्षा की नीति में बदलाव आवश्यक है। नई शिक्षा नीति का उद्देश ही सर्व समावेशकता है। सो हर भारतीय ना केवल साक्षर हो अथवा विषय का रट्टा लगाकर उत्तीर्ण हो, बल्कि जरूरी है कि, अंको की दौड़ की बजाय उसे विषय की संकल्पना अच्छी तरह से समझ में आये। यही से छात्रों में नये नये खोज की भूख जागृत हो तथा उच्च और उच्चतर शिक्षा तक पहुँचते हुए शोध अथवा अनुसंधान के लिए प्रेरित हो। इससे अनुसंधान का गुणात्मक स्तर बना रहेगा।

डॉ. हिमालया एस. सकट

वर्तमान समय में अनुसंधान पर किये जाने वाले खर्च में इजाफा भी आवश्यक है। स्कॉलरशिप, विद्यावेतन, फेलोशिप इत्यादि रूप में सरकार आर्थिक सहायता तो करती आ रही है। राष्ट्रीय अनुसंधान फाउंडेशन (N.R.F.) की पुनर्स्थापना का प्रस्ताव है, इसमें अनुसंधानकर्ता की योग्यता तथा पियर रिव्यू पर आधारित शोध की विश्वसनीयता की जाँच की जायेगी। वर्तमान में यह संभावनाएँ सीमित हैं। परंतु निकट भविष्य तथा नई शिक्षा नीति में एन. आर. एफ. महत्वपूर्ण रूप से प्रतिस्पर्धात्मक रूप से बहु-विषय को अनुसंधान के लिए Funding finance वित्तसहाय प्रदान करने का प्रावधान है। इसमें से सफल अनुसंधान को पेटेंट तथा उनकी मान्यता दी जाएगी सरकारी एजन्सी के साथ-साथ उद्योग और निजी संगठनों के माध्यम से इसे कार्यान्वित किया जाएगा।

भारत में अन्य अनुसंधानात्मक निधि सहायक संस्थाएँ मौजूद हैं। इसमें प्रौद्योगिक विभाग, परमाणु ऊर्जा विभाग, जैव प्रायोगिक विभाग, भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, भारतीय आयुर्वेदिक संसाधन परिषद, भारतीय इतिहास अनुसंधान परिषद, और विश्वविद्यालय अनुदान आयोग के साथ-साथ विभिन्न अराजकीय तथा परोपकारी संगठन भी प्राथमिकता और आवश्यकता के अनुसार आर्थिक सहायता करते हैं। भविष्य में नई शिक्षा नीति में अनुसंधान की महत्वपूर्ण भूमिका का प्रावधान है। इसमें एन. आर. एफ. सघन रूप से अन्य फंडिंग एजेंसियों के साथ समन्वय स्थापित करके विज्ञान, इंजिनिअरिंग तथा अन्य सक्षम अकादमी योग आर्थिक सहायता देने का प्रस्ताव है। यह एन. आर. एफ. स्वतंत्र रूप से सरकार के रोरेंटिंग बोर्ड ऑफ गवर्नर्स द्वारा शासित होगा। इनकी गतिविधियाँ इस प्रकार होगी- सभी बहुशाखीय प्रतिस्पर्धी और पियर रिव्यू किए गए शोध प्रस्ताव के लिये फंड प्रदान किए जायें। जिन शिक्षा-संस्थान तथा विश्वविद्यालय में अनुसंधान अपनी चरम अवस्था तक नहीं पहुँच पाए हैं। अथवा प्राथमिक अवस्था में ही हैं, ऐसे शोध केंद्र को विकसित करने सुविधाएँ उपलब्ध करायी जाएँ। कहा जा सकता है कि उत्कृष्ट अनुसंधान ही प्रगति की पहचान सिद्ध होगी।

संदर्भ-

1. मानव संसाधन विकास मंत्रालय नवी दिल्ली भारत . सरकार यांची 'नवीन शैक्षणिक धोरण पुस्तिका 2020'
2. NCERT 1986 Evolution of textbook Form the Stand Point of National Integration
3. K Sharna New National Education Policy 2022: NEP 2022: The Asian School 2022 <https://www.theasianschool.net/blog/new-national-education-policy/>

भारतातील आधुनिक शैक्षणिक संस्था आणि संस्थेचे व्यवस्थापन:- एक अभ्यास

प्रा. सहदेव गंगाराम रोडे

सहाय्यक प्राध्यापक व विभागप्रमुख(इतिहास विभाग) शंकराव भेलके

महाविद्यालय नसरापूर तालुका भोर जिल्हा पुणे.

Corresponding Author- प्रा. सहदेव गंगाराम रोडे

DOI 10.5281/zenodo.7867104

परिवर्तन हा निसर्गाचा नियम आहे. हे परिवर्तन जीवनातील सामाजिक आर्थिक शैक्षणिक सांस्कृतिक धार्मिक राजकीय क्षेत्रामध्ये लागू पडते. अगदी मानवी जीवनातील प्रत्येक घडामोडीत दिवस रात्र प्रचंड बदल घडून येत आहेत. त्या बदलातच प्रगती दडलेली असते. या साठी कारणीभूत ठरलेल्या महाराष्ट्रातील वेगवेगळ्या शैक्षणिक संस्था कारणीभूत आहेत. त्यात रयत शिक्षण संस्था, पुणे जिल्हा शिक्षण मंडळ, डेक्कन शिक्षण संस्था, शिक्षण प्रसारक मंडळी, मॉडर्न एज्युकेशन सोसायटी, डेक्कन एज्युकेशन सोसायटी, भारती विद्यापीठ, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, नाथीबाई ठाकरसी महिला विद्यापीठ तसेच महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठ, सर्व शैक्षणिक संस्था. या संस्थेने ग्रामीण भागात हि शिक्षणाचे जाळे पसरविलेले आहेत. कोणत्याही देशातील प्रगती साध्य करण्यासाठी मानवी प्रगती होणे गरजेचे आहे. मानवी प्रगतीचा सर्वात मजबूत आणि बळकट पाया शिक्षण आहे. शिक्षणाने सर्वस्व साध्य करता येते. स्वातंत्र्यानंतर च्या काळात वेगाने भारतात प्रगती झाली वैश्विक स्तरावर अमुलाग्र बदल घडवून येत गेले त्यात नवीन शैक्षणिक धोरण आणखीन भर घालू शकते. भारतामध्ये 46 वर्षांच्या कालखंडानंतर नवीन शैक्षणिक धोरण राबवण्याचा कृती विकास कार्यक्रम आखला गेला आहे. 2030 पर्यंत हे शाश्वत विकासाचे उद्दिष्ट भारत गाठणार आहे. "सर्वांसाठी समावेशक आणि समान गुणवत्तेचे शिक्षण" हे या धोरणाचे मुख्य उद्दिष्ट असणार आहे. ज्ञानाच्या बाबतीत संपूर्ण जगातच अनेक मोठे बदल होत आहेत भारतासारख्या विकसनशील देशाने जागतिक शैक्षणिक धोरणावर पाऊल ठेवून भारतामध्ये शैक्षणिक बदल दिसून येत आहे. विशेषतः गणित संगणक विज्ञान डेटाविज्ञान समाजशास्त्र अर्थशास्त्र राज्यशास्त्र इतिहास भूगोल या विषयातील क्षमता वाढवून कुशल कर्मचाऱ्यांची मागणी जगभरात वाढणार आहे. अशा परिस्थितीत फक्त साक्षर होणे महत्वाचे नसून तारिक विचार कसा करायचा व शिक्षणात नाविन्य कसे मिळवायचे ह्याच उद्दिष्टाचे अंमलबजावणी होणार आहे. शिक्षण हे अनुभवात्मक सर्व समावेशक एकात्मिक जिज्ञासू संशोधन केंद्रित व अर्थातच आनंददायी ही होणे गरजेचे आहे.

नवीन शैक्षणिक धोरणाचे उच्च उद्दिष्ट सर्व समावेशक तर आहेच सोबत तार्किक विचार सक्षम कृतिशीलता होती. धैर्य चिकाटी कल्पनाशक्ती नैतिक बांधिलकी बरोबर नैतिक मूल्य जगणारी पिढी विकसित करणे व सर्व समावेशक समाजाच्या निर्मितीत कार्यक्षम नागरिक घडवणे आहे. मुळातच लहानपणी शिक्षणाची गोडी लावणारे वातावरण नवीन शैक्षणिक धोरणाचा अविभाज्य भाग असणार आहे. एकूण सुरक्षित व प्रेरणादायी शैक्षणिक वातावरणात अनुभवातून शिक्षण व पायाभूत सुविधा हे शैक्षणिक संस्थेचे ध्येय असले पाहिजे. शैक्षणिक संस्थांचा सहभाग हा शिक्षण व्यवस्थेला कारणीभूत असतो. त्यासाठी काही मूलभूत सिद्धांत दाखणे आवश्यक आहे.

त्यात सगळ्या ज्ञानाचा एकता आणि अखंडता सुनिश्चित करून एक बहु आयामी जगासाठी विज्ञान समाजशास्त्र कला मानवी शास्त्र व खेळ असा समग्र शिक्षणाचा विकास अपेक्षित आहे. तसेच शिक्षण प्रणालीची

पारदर्शकता कार्यक्षमता यामध्ये सुसूत्रता अपेक्षित आहे. या मूलभूत बळकट पाया उभारण्यासाठी सशक्त शिक्षण व्यवस्थेत गुंतवणूक करणाऱ्या खाजगी व सामुदायिक संस्थांची भागीदारी आवश्यक आहे. त्यासाठी भरपूर अर्थसहाय्य करण्याच्या उच्च शिक्षणाचा दर्जा राखणाऱ्या संस्थांची पुनर्रचना होणे गरजेचे आहे. कारण सध्याची शिक्षण पद्धतीमध्ये संस्था व संस्थात्मक स्वायत्तेच्या दिशेने वेगाने जात आहे. परंतु संपूर्ण उच्च शिक्षण प्रणालीच्या प्रवाहामध्ये भौतिक संसाधने व मनुष्यबळ ह्या दोन्हीची कार्यक्षमता वाढवायची असेल तर महाविद्यालय व संस्थांचे भूशाकीय क्लस्टर व नॉलेज हब निर्माण होणे आवश्यक आहे. गेली अनेक वर्षे खूप कर्तव्यदक्षपणे उच्च शिक्षणाकडे सरकारचे लक्ष केंद्रित आहे परंतु पाहिजेत असा अथवा अपेक्षित प्रयत्न व परिणाम दिसून आला नाही. उलट नियामक यंत्रणेच्या असक्षम स्वरूपामुळे मूलभूत समस्या आणखीनच चिघळल्या गेल्या परिणामतः उच्च शिक्षण क्षेत्रात अनाहूतपणे काही

संस्थेच्या हातात खूप जास्त अधिकार एकवटले गेले व उच्च शिक्षणाचा दर्जा खालावत गेला आहे. त्यात भरभराटी व नवचैतन्य आणण्यासाठी नियमन यंत्रणेच्या संपूर्ण सुधारण्याची आवश्यकता आहे. यासाठी सक्षम पाऊल उचलणे गरजेचे आहे. ह्या पुढील गोष्टीचा समावेश असणे अपेक्षित आहे. जसे नियमन अधिस्वी करती निधी शैक्षणिक मानक प्रस्थापित करणे विशिष्ट स्वतंत्रता काढून घेणे तसेच प्रशासकीय व्यवस्थेमध्ये तपासणी समतोल स्थापित करणे आपापसातील हितसंबंधातील संघर्ष कमी करणे आणि अधिकाऱ्यांचे केंद्रीकरण दूर करणे या सर्वांचा ताळमेळ राखण्यासाठी भारतीय उच्च शिक्षण आयोग/ हायर एज्युकेशन कमिशन ऑफ इंडिया या एका संस्थेमार्फत वरील चारही व्यवस्थांचा ताळमेळ व व्यवस्थाप ना साठी शासनव्हर्तिकलची स्थापना करणे गरजेचे आहे. ह्या बाबतीत नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात अशी तरतूद केली जाणार आहे की राष्ट्रीय उच्च व उच्च शिक्षण नियामक परिषद/ नॅशनल हायर एज्युकेशन रेग्युलेटर कौन्सिल (NHERC) ह्या विभागाची नियुक्ती संस्थावर अंकुश ठेवून संस्थेच्या एकूण कामकाजाची अंमलबजावणी सुरळीत होत आहे की नाही ह्यावर देखरेखीची नियुक्ती केली जाईल, त्यात पुढील बाबींचा समावेश असेल जसे उच्च शिक्षण क्षेत्रासाठी एका सामायिक आणि एकमेव नियामक नेमणे ह्यामध्ये शिक्षकांच्या शिक्षणाचा समावेश असेल हे नियमन संचालित करण्यासाठी विद्यमान कायद्याची पुनर्परीक्षण करून जुने रद्दबातल करून विविध नियामक मंडळांची पुनर्रचना करणे अनिवार्य राहिल ह्या नियमना अंतर्गत पुढील बाबींची छाननी (ऑडिट) अथवा पडताळणी होईल. जसे वित्तीय विश्वसनीयता सुशासन आर्थिक व्यवहार ऑडिट प्रक्रिया पायाभूत सुविधा अध्यापक कर्मचारी अभ्यासक्रम शैक्षणिक निष्पत्ती सार्वजनिक व प्रकटीकरण यांचा समावेश असेल ही माहिती सर्व उच्च शिक्षण संस्था कडून एन एच सी च्या सार्वजनिक वेबसाईटवर आणि संस्थांच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करून देणे बंधनकारक राहिल तसेच याबाबतची अचूकता सुनिश्चित केली जाईल सार्वजनिक क्षेत्रामध्ये प्रकाशित केलेल्या माहितीमुळे हितसंबंधी आणि अन्य कोणाकडून तक्रारी आल्यास एन एच सी कडून त्यावर निर्णय घेतला जाईल त्याच्या पडताळणीसाठी दिव्यांग विद्यार्थ्यांचे अभिप्राय घेतले जातील.

दुसरे महत्त्वपूर्ण नियमन म्हणजे राष्ट्रीय अधिस्वीकृती संस्थेची नेमणूक केली जाणार आहे ह्यात उच्च शिक्षणाचा दर्जा स्वशासन आणि स्वाती तिची विशिष्ट पातळी संपादन करण्यासाठी ग्रेटेड श्रेणीबद्ध अधिस्वीकृती व्यवस्था प्रस्थापित केली जाईल इत्यादी अनेक प्रकारचे नियमन उच्च शिक्षण क्षेत्रातील संस्थांना बंधनकारक राहतील व्यवस्थेच्या या विशिष्ट भूमिका मुळे हितसंबंध टाळता येईल तसेच जबाबदाऱ्या आणि दायित्वे एकत्रितपणे जोपासली गेली तरच सार्वजनिक व खाजगी असा भेदभाव व केला

जाणार नाही किंवा होणार नाही. ह्या बदलासाठी संस्थेच्या कामात कार्यक्षमता व पारदर्शकता येईल स्वायत्त शिखर संस्थेची पारदर्शक तत्वे वापरून व मानवी हस्तक्षेप टाळून उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्थांनी किमान मूलभूत नियम आणि मानके यांचे पालन करावे. अन्यथा खोटे प्रकटीकरणासाठी दंड सुनिश्चित केले जावेत किंवा जातील.

नफ्यासाठी चालवल्या जाणाऱ्या खाजगी शिक्षण संस्था कडून केले जाणारे व्यापारीकरण व पालकांचे आर्थिक शोषण कमी केले जाईल. या मग शासनाला काही अंशी येथे यश आलेले आहे. सार्वजनिक शिक्षण व्यवस्था हा एक सक्रिय लोकशाही समाजाचा पाया आहे. व राष्ट्रासाठी सर्वोत्तम शैक्षणिक निष्पत्ती मिळवण्यासाठी तिच्या कार्यकर्त्यांचे परिवर्तन व सशक्तिकरण होणे आवश्यक आहे. सेवाभाव व जनहिताच्या हेतूने काम करण्याच्या संस्थांना शुल्क निर्धारण (कमाल मर्यादित) करण्यासाठी पारदर्शक यंत्रणा विकसित केल्या जातील नवीन शैक्षणिक धोरण जागतिक स्तरावरील इतर शैक्षणिक धोरणाशी पूरक ठरणारे आहे कारण प्रभावी शासन व नेतृत्व हे उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये उत्कृष्टता व नाविन्य पूर्ततेची संस्कृती निर्माण करण्यास सिद्ध होईल व जागतिक स्तरावरील सर्व जागतिक दर्जाच्या संस्थांचे भक्कम स्वयं प्रशासन उत्कृष्ट नेतृत्व भूमितीची ठरणारी असेल.

References/Sources

1. Balagangadhara, S.N. 1994. The heathen in his blindness, Asia, the West, and the dynamic of religion. Leiden: E.J. Brill
2. Balagangadhara, S. N. 2012. Reconceptualizing India Studies. New Delhi: Oxford University Press
3. Batra, P. Ed. 2010. Social science learning in schools: Perspective and challenges. Sage, New Delhi.
4. Biggs, J. (1990). Asian students' approaches to learning: Implications for teaching overseas students. Paper presented at the Eighth Australasian Learning and Language Conference, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia
5. Dahlin, B., & Watkins, D. (2000).
6. The role of repetition in the processes of memorising and understanding: A comparison of the views of German and Chinese secondary school students in Hong Kong. British Journal of Educational Psychology, 70, 65-84.
7. Dharampal, 2021. The Beautiful Tree: Indigenous Indian Education in the Eighteenth Century. Rashtrarthana Sahitya, Bengaluru.
8. Dhreshwar Vivek, 1998. Valorizing the Present: Orientalism, Postcoloniality and the Human Sciences. Culture Dynamics. 10(2): 211-231.

6. Government of India. 1962. Report of the Secondary Education Commission 1952-53, Ministry of Education, Government of India, 5th Reprint, New Delhi: Government of India.
7. Government of India. 2005. Regulatory mechanisms for textbooks and parallel textbooks Taught in schools outside the government system: A report. New Delhi: Committee of the Central Advisory Board of Education, Ministry of Human Resource Development, Government of India.
8. Hindustani Talimi Sangh, 1938. Basic National Education: Report of the Zakir Husain Committee and the Detailed Syllabus with a foreward by Mahatma Gandhi, 3rd Edition.
9. Wardha: Hindustani Talimi Sangh (HTS).
10. NCERT, 1970. Education and National Development: Report of the Education Commission.
11. Vol. 2. Reprint Edition. New Delhi: National Council of Educational Research and Training).
12. NCERT, 1982. Status of Women through Curriculum: Elementary Teacher's Handbook.
13. National Council of Educational Research and Training, New Delhi.
14. NCERT, 1986. Evaluation of Textbooks from the Standpoint of National Integration: Guidelines. National Council of Educational Research and Training, New Delhi.
15. NCERT, 2000. Some Aspects of Upper Primary Stage of Education in India: A Status Study 1998. New Delhi: National Council of Educational Research and Training.
16. NCERT, 2003. Contemporary India: Textbook in Social Science for class X. New Delhi: National Council of Educational Research and Training.
17. NCERT, 2006a. National Curriculum Framework 2005. National Council of Educational Research and Training. New Delhi.
18. NCERT 2006. National Focus Group on Teaching of Social Science, Position Paper. National Curriculum Framework 2005. National Council of Educational Research and Training. New Delhi.
19. NCERT 2006. National Focus Group on Curriculum, Syllabus and Textbooks, Position Paper, National Curriculum Framework 2005. National Council of Educational Research and Training.
20. New Delhi.
21. NCERT 2006. National Focus Group on Examination Reforms, Position Paper, National Curriculum Framework 2005. National Council of Educational Research and Training. New Delhi.
22. Po-Li, Tan. (2010). Towards a Culturally Sensitive and Deeper Understanding of "Rote Learning" and Memorisation of Adult Learners. *Journal of Studies in International Education*, XX(X), 1– 22
- Srinivasan, M.V. 2008a. Role of Government in School Curriculum: An Observation Note on Textbook Development Process in India. *Journal of Indian Education*. Vol. 34. No. 2. pp. 55– 70.
23. Srinivasan, M.V. 2015. Reforming School Social Science Curriculum in India: Issues and Challenges. *Economic and Political Weekly*. Vol. 50. No. 42. pp. 52–58. 32
24. Srinivasan, M.V. 2019. Reforming School Social Science Curriculum in India: Issues and Challenges. *Economic and Political Weekly*. Vol. 50. No. 42. pp. 52–58.
25. Watkins, D., & Reghi, M. (1991). The Asian-learner-as a rote-learner stereotype: Myth or reality? *Educational Psychology*, 11(1), 21-35.

नवीन शैक्षणिक धोरण आणि त्याचा व्यावसायिक शिक्षणावर होणाऱ्या परिणामाचा विश्लेषणात्मक अभ्यास

प्रा. कोळपे महेश दत्तात्रय

(अर्थशास्त्र विभाग), शंकरराव भेलके महाविद्यालय नसरापूर

ता. भोर, जिल्हा .पुणे

Corresponding Author- प्रा. कोळपे महेश दत्तात्रय

DOI- 10.5281/zenodo.7867137

प्रस्तावना –

नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० राबवण्यामागचे महत्वाचे कारण म्हणजे मानवाला आपल्या पूर्ण क्षमता वापरता येण्यासाठी समान आणि न्याय समाज विकसित करण्यासाठी तसेच राष्ट्रीय विकासासाठी चालना देण्यासाठी शिक्षण हा पाया आहे.

व्यक्ती समाज देश आणि आणि जगाच्या हितासाठी आपल्यादेशातील समृद्ध प्रतिभा आणि संसाधनांचा पुरेपूर वापर करण्याकरता उच्च दर्जाचे सर्व भौमिक शिक्षण व व्यावसायिक शिक्षण भविष्यासाठी सर्वात चांगला मार्ग आहे पुढच्या दशकात . जगातील सर्वात मोठी युवकांची लोकसंख्या भारतामध्ये असेल त्या सर्वांना चांगल्या चांगल्या गुणवत्तेच्या शिक्षणाच्या संधी पुरवण्याच्या आपल्या क्षमतेवर आपल्या देशाचे भवितव्य ठरेल अशा शिक्षणातून भविष्याचा वेध घेणारे युवक तयार होतील अशी . भविष्यात समर्थ सक्षम लोकशाहीचा आदर करणारे सार्वजनिक व्यावस्थेत सहभागी होणारे देशावर प्रेम करणारे .अपेक्षा आहे नागरिक घडवणे हे २०२० च्या शैक्षणिक धोरणाचे उद्दीष्ट निश्चित करण्यात आले आहे . दुसरी बाब म्हणजे या धोरणामध्ये व्यावसायिक शिक्षणावर लक्ष केंद्रित केले आहे प्राथमिक शिक्षण घेताना शिक्षणासोबत व्यावसायिक शिक्षणाची ओळख . व्यावसायिक शिक्षणाच प्रशिक्षण देऊन प्राथमिक शिक्षण घेत असताना त्या विद्यार्थ्यांस किमान १० दिवस व्यवसायाच्या ठिकाणी अप्रेन्तीस करता येण्याची तरतूद आहे.

वर्षाचा विचार करण्यासोबतच प्राथमिक शिक्षण व्यवस्थेत अमुलाग्र बदल २५ नवीन शैक्षणिक धोरणात पुढील भारतामध्ये .स्वीकारल्याबाबत सूचित करण्यात आलेले आहे व्यावसायिक शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या अल्प आहे (%५) . वयोगटातील अमेरिकेमध्ये हेच प्रमाण २४ ते १९ (कमी(५२ (% ७५) जर्मनी मध्ये, होते (% , दक्षिण कोरियामध्ये (% ९६) यावरून असे लक्षात येते कि भारतामध्ये व्यावसायिक शिक्षणाचा प्रसार झपाट्या .जास्त आहे ाने करणे अतिशय आवश्यक झाले आहे .

२ शोध लेखाची उद्दिष्टे .

१ नवीन शैक्षणिक धोरणातील महत्वपूर्ण बदल जाणून . घेणे .

२ नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे व्यावसायिक पुनर्कल्पना . याचा शोध.

३. शोध लेखाची गृहीतके-

१ नवीन शैक्षणिक धोरणाने .शिक्षण क्षेत्रात अनेक नवीन बदल प्रस्थापित केले आहेत.

२ नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे व्यावसायिक शिक्षणाचा . प्रसार झपाट्याने करता येणे शक्य आहे

४- शोध लेखाची संशोधन पद्धती .

या शोध लेखात आवश्यकते नुसार ग्रंथालय संदर्भ साहित्य अनुभवाच्या आधारे विश्लेषण ,ण या तंत्रपद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे

५ शोध लेखाचे महत्व .

१. प्रस्तुत शोध निबंधाच्या माध्यमातून नवीन शैक्षणिक धोरणाची उद्दिष्टे जात झाली.

२. नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० नुसार व्यावसायिक शिक्षणाचा होणार्या परिणामाचा अभ्यास करण्यात आला.

३. नवीन शैक्षणिक धोरण व व्यावसायिक शिक्षण यामुळे विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तेत होणारी सुधारणा जाणून घेण्यास मदत झाली.

६ मधील महत्वपूर्ण तरतुदी २०२० नवीन शैक्षणिक धोरण .

सन २०२० मध्ये जाहीर करण्यात आलेल्या नवीन शैक्षणिक धोरणात अनेक बाबींचा समावेश करण्यात आला असून भविष्यातील शिक्षण कसे असेल या शैक्षणिक धोरणातील ? . महत्वपूर्ण तरतुदी पुढीलप्रमाणे

१. मातृभाषेतील शिक्षणाला प्राधान्य –

नवीन शैक्षणिक धोरणात सध्या अस्तित्वात असलेली त्रीभाषा सूत्रात बदल केला नसला तरी विद्यार्थ्यांना इयत्ता ५ वी ते ८ वी पर्यंत मातृभाषेतून शिक्षण मिळाल पाहिजे यावर भर देण्यात आला आहे . याबरोबरच माध्यमिक स्तरावर परदेशी भाषा

शिक्षणाची संधी मुलांना उपलब्ध असेल अशी तरतूद करण्यात आली आहे .

२. शिक्षकांची नेमणूक व प्रशिक्षण –

नवी शैक्षणिक धोरणात व्यावसायिक पात्रता धारक शिक्षकांचीच नेमणूक करण्याबाबत स्पष्ट मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या असून नियुक्तीनंतर नियमितपणे शिक्षणाचा व्यावसायिक विकास होण्यासाठी निरंतर प्रशिक्षण सुविधा निर्माण करण्यावर भर देण्यात आला आहे त्यावर शिक्षकांना त्यांच्या उच्च गुणवत्तेनुसार शैक्षणिक प्रशासनात उच्च पदावर संधी देण्यात येणार आहे .

३ . शिक्षणावरील खर्च ६- पर्यंत नेणे %

कोठारी आयोगाने सुचवलेल्या शिक्षणावरील खर्चाचे प्रमाण राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या ६ पर्यंत नेण्याचे उद्दिष्ट % प्रस्तुत धोरणात ठेवण्यात आलेले आहे .

४ मूल्यमापन पद्धतीत सुधारणा –

विद्यार्थ्यांच्या वर्ग ३ या स्तरावर परीक्षा घेण्यात ८, ५, येतील तसेच मनुष्यबळ मंत्रालय अंतर्गत PARAKH या मूल्यमापन संस्थेची स्थापना करण्यात येणार असून त्याद्वारे मूल्यमापन व विविध परीक्षांचे संचालन ला परीक्षा NTA तसेच, करण्यात येणार आहे . घेण्याबाबत अधिकार प्रधान केले जातील

५ सर्वांगीण विकासाचे ध्येय –

शिक्षणातून विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक भावात्मक व क्रियात्मक विकास म्हणजे सर्वांगीण विकास करण्याचे ध्येय ठेवण्यात आलेले असून त्या दृष्टीने आवश्यक कार्यवाही करण्यात येईल .

६ शिक्षणातील गळती कमी करणे –

प्राथमिक शिक्षणातून होणारी गळती थांबवणे तसेच २ कोटी विद्यार्थ्यांना शिक्षण व्यवस्थेत आणणे तसेच शिक्षणातील गळती कमी करून उच्च शिक्षणात होत असलेल्या गळतीचा टक्का कमी केला जाईल.

७-शाळा संकुल संकल्पना .

१९९५ सालापासून अस्तित्वात असलेल्या केंद्रीय शाळा किंवा संकुल शाळांना प्राधान्य देऊन त्या संसाधनाच्या दृष्टीने अधिक सक्षम करण्यात येतील जेणेकरून संकुलातील संसाधनाचा कार्यक्षम सामुहिक वापर इतर अंतर्गत शाळांना करता येईल.

८- शिक्षण स्तरात बदल .

सध्या प्रचलित असलेल्या 10+0+ या स्तराऐवजी 3 ५+3+3+या नवीन शैक्षणिक आकृतिबंध 4 स्वीकारण्यात आला आहे त्यामुळे गेल्या अनेक वर्षांपासून अस्तित्वात असलेली पद्धत बदलण्यात आली आहे .

७नवीन शैक्षणिक धोरण अन्ही व्यावसायिक शिक्षण याचा . विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यावर होणारा परिणाम

केंद्र सरकारने जाहीर केलेल्या नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये प्राथमिक तसेच उच्च शिक्षणात अनेक बदल व सुधारणा सुचविलेल्या आहेत . याकेंह परिणाम शिक्षण क्षेत्रावर होणे अनिवार्य आहे,

१. २०२५ पर्यंत किमान ५० विद्यार्थ्यांना शालेय आणि % उच्च शिक्षित व्यवस्थेद्वारे व्यावसायिक शिक्षणाची ओळख झालेली असेल त्यासाठी एक कृती योजना विकसित केली जाईल
२. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणावर भर शिक्षणाचे केवळ सार्वत्रीकरण करणे महत्वाचे नाही तर गुणावत्तापूर्वक शिक्षणाचे सर्वत्रीकरण होणे महत्वाचे आहे म्हणून शहरी आणि ग्रामीण असा भेदभाव न करता सर्वांना समान व उच्च प्रतीचे शिक्षण देण्याचे उद्दिष्ट नवीन शैक्षणिक धोरणात ठेवण्यात आलेले आहे .
३. कोठारी आयोगाने कला कार्यानुभव व शारीरिक शिक्षण या विषयांना महत्वाचे स्थान देऊन त्यासाठी अध्यापनात तासिका निश्चित केल्या होत्या नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये व्यावसायिक शिक्षणाचे दयन असणार्या शिक्षकांची नियुक्ती होईल

८- निष्कर्ष .

१. शाळा व शैक्षणिक प्रशासन याच्यात असणाऱ्या सुविधांचा अभाव तसेच अंमलबजावणीत अडथळा ठरू शकतो.
२. पारंपारिक व्यवसायाची ओळख करून न देता नवनवीन तंत्रज्ञान आधारित व्यवसायाचे प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे .
३. विविध संकल्पना व तरतुदीची अंमलबजावणी करण्यासाठी पुरेशी आर्थिक तरतूद यंत्रणा उभारण्यासाठी आवश्यकता आहे .
४. व्यावसायिक शिक्षण व कृत्रिम बुद्धिमत्तेला देण्यात येणाऱ्या प्राधान्यामुळे शिक्षण क्षेत्रावर दूरगामी परिणाम होऊ शकतो .
५. विद्यार्थ्यांच्या आवडीनुसार प्राथमिक शिक्षणामध्ये मिळणारे व्यावसायिक शिक्षणाचे प्रशिक्षण त्यामुळे शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांची गळती वाढू शकते .

९ संदर्भसूची .

१. महाराष्ट्र शासनाचे शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग – विविध शासन निर्णय
२. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० , शिक्षण मंत्रालय , भारत सरकार
३. शिक्षण हक्काचा संकोच – महाराष्ट्र टाईम्स
४. विविध वर्तमान पत्रातील अग्रलेख
५. www.mscepune.in

नवीन शैक्षणिक धोरणाचे आणि आंतरविद्याशाखीय आयाम

प्रा.डॉ जगदीश शेवते

मराठी विभाग प्रमुख, शंकरराव भेलके महाविद्यालय नसरापूर त.भोर जि.पुणे

Email-jdsahavate@gmail.com

Corresponding Author- प्रा.डॉ जगदीश शेवते

DOI- 10.5281/zenodo.7867148

प्रस्तावना

बदल हा निसर्गाचा नियम आहे. प्रत्येक अत्रे असे म्हणतात “,पाणी जर प्रवाही व खळखळते असेल तर ते पिणे योग्य आणि शुद्ध असते तेच पाणी एका ठिकाणी साचले का त्याचे डबके होते ”.बदल हा निसर्गाचा नियम आहे. नोव्हेंबर मध्ये 2023 .भारत देश जगातील सर्वाधिक लोकसंख्या असलेला देश असेल भारताच्या अंदाजे 39 ते 15 कोटी लोकसंख्येपैकी 142 .जी जगातील इतर देशांच्या तुलनेने सर्वाधिक असेल ,वयोगटातील सर्वात जास्त लोकसंख्या भारतात असेल म्हणजेच भारत देश जगातील तरुण मनुष्यबळ असलेला देश असेल. या तरुणांच्या कार्यक्षमतेचा विचारप्रणालीचा भरपूर वापर करून घेण्यासाठी केंद्रीय सरकारने काही महत्त्वपूर्ण निर्णय दूरदृष्टीने घेतले आहेत. त्यापैकी एक म्हणजे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण .2020 यामध्ये प्रामुख्याने शैक्षणिक संरचनेमध्ये बदल करून नवीन व्यवस्थापनासह संरचना पुनरस्थापित करून एकूणच गुणात्मकते कडे भर देण्याचा प्रयत्न आहे.

कोविड- 19 सारखी जागतिक महामारी जीवन मूल्यांचा होत चाललेला ऱ्हास माणसांच्या गरजांची पुनर्बांधणी नवे विचार आणि त्या अनुषंगाने सामाजिक मंथन होत आहे. या सर्व घडामोडींना सामोरे जाणे यासाठी सक्षम बुद्ध्यांक असलेला विद्यार्थी घडविणे कर्मप्राप्त होते. ज्ञान आणि माहिती यामध्ये पूरक जाणणारा विद्यार्थी घडविणे आवश्यक वाटते. जगामध्ये दररोज नवनवीन तंत्रज्ञानाची चढाओढ लागली आहे,माहिती साठवणूक . कृत्रिम बुद्धिमत्ता, मशीन लर्निंग क्षेत्रे, नव्याने कात टाकत आहेत. त्यामुळे अकुशल कामे माणसांऐवजी यंत्र करू लागतील. नवीन शैक्षणिक धोरण मध्ये निती 2020वान, तर्कशुद्ध, विज्ञानवादी, विद्यार्थी घडविण्याकडे धोरणात्मक कल राहील.

विद्याशाखांच्या भिंती तोडणे यासाठी आवश्यक वाटते. पारंपरिक कला, वाणिज्य, विज्ञान शाखेतील विद्यार्थी एकमेकांच्या शाखेतील विविध विषय निवडू शकत नव्हते . मग त्या विद्यार्थ्यांची कितीही रुची एखाद्या विषयात असू देत .उदाहरणार्थ विज्ञान शाखेतील एखाद्या विद्यार्थ्याला बारावी मध्ये संस्कृत विषयामध्ये पैकीच्या पैकी गुण मिळवून सुद्धा तो बी.एससी. ला संस्कृत विषय घेऊ शकत नव्हता .कला शाखेतील एखाद्या विद्यार्थ्याला रसायनशास्त्र विषय घेता येत नव्हता. नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये विद्याशाखांच्या भिंती आता काढून टाकल्या आहेत. आता विद्यार्थी आपल्याला रुची असलेला विषय घेऊ शकतो. यात सर्वात महत्वाची गोष्ट म्हणजे शिक्षणाबरोबरच व्यवहार कौशल्य देखील नवीन धोरणामुळे विकसित होतील.

कला, वाणिज्य, विज्ञान व व्यावसायिक शिक्षण हे सर्वच विषय व्यवहार कौशल्य विकसित होण्यासाठी आवश्यक आहेत. वैद्यकीय आणि अभियांत्रिकी यासारखी शाखा विषय शिक्षण आता मातृभाषेत शिकण्याची मुभा मिळू लागली आहे. त्यामुळे जागतिक भाषा, ज्ञान भाषा, आंतरराष्ट्रीय भाषा इंग्रजीचा जो प्रसार केला गेला. तो आता कमी होऊन आणि सर्वच मातृभाषांना उर्जित अवस्था प्राप्त होण्याचे प्रमुख उद्दिष्ट नवीन शैक्षणिक धोरण मध्ये 2020

.ठेवण्यात आले आहे थोडक्यात, व्यावसायिक क्षेत्रातील शिक्षण घेताना आता भाषांचा अडथळा येणार नाही. याची काळजी घेण्यात आली आहे. म्हणजेच उदारमतवादी शैक्षणिक संरचनांची नव्याने मांडणी होत आहे. याचे परिणाम कौशल्य विकास होण्यास मदत होईल. अशा प्रकारचे शिक्षण कालसुसंगत आहे .

कला, वाणिज्य, विज्ञान, व्यवसाय अभ्यासक्रम, ग्रंथालयशास्त्र, शारीरिक शिक्षणशास्त्र, अभियांत्रिकी, वैद्यकीय अध्यापनशास्त्र, कायदाशास्त्र इबहुविद्याशाखीय . आवडते विषय निवडप्रणालीला काही शिक्षण तज्ज्ञांचा पण या सर्व शाखांचे एकात्मीकरण करण्याचा .विरोध आहे शैक्षणिक दृष्टिकोनांचा मूल्यांकनात सातत्याने अध्ययनातील .निष्पत्ती सकारात्मक असल्याचे आढळून आले आहेयामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये अधिक कल्पकता आणि नाविन्यपूर्णता तार्किक विचारांचे अधिष्ठान रुचवण्याचे कार्य अधिक प्रभावीपणे होतेसमस्या सोडवण्याची क्षमता सांख्यिक .,कार्य संवाद, कौशल्य मुळापर्यंत जाऊन शोध घेण्याची प्रवृत्ती बहू अभ्यासक्रमावर विद्यार्थ्यांचे प्रभुत्व सामाजिक व नैतिक जागरूकता या गोष्टींची वाढ होण्यास नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे पोषक वातावरण तयार झाले आहे. उच्च आकलनात्मक विचारांना त्यामुळे चालना मिळते.

नवीन शैक्षणिक धोरण मध्ये बहुशा 2020खीय शिक्षणाचे उद्दिष्ट ठरविलेली आहे .त्यापैकी बौद्धिक सौंदर्य विषयक, सामाजिक, शारीरिक, भावनिक आणि नैतिक या सर्व मानवी क्षमता एकात्मिकपणे विकसित करणे, हे एक उद्दिष्ट आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये व्यावहारिक कौशल्या बरोबर निवडलेल्या विषयांमध्ये पारंगत होण्याकडे अपेक्षा व्यक्त केली आहे. विज्ञान, सामाजिक शास्त्रे आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रम या महत्वपूर्ण विषयांबरोबरीने आता संवाद, चर्चा, वादविवाद या सर्वांमुळे विद्यार्थ्यांमध्ये अष्टपैलुतत्वाची बिजे रुजली जाते . नंतर औद्योगिक 2020 .क्षेत्रात चौथी क्रांती होण्याची शक्यता आहे त्यासाठी शिक्षण व्यवस्था आता बहुशाखीय होत आहे. त्यामुळे वैदिक शास्त्राचा विद्यार्थी देखील आता कला व मानव्यशास्त्रे शिकू शकेल. या बहुशाखीय शिक्षण प्रणालीमुळे विद्यार्थी मानव्य शास्त्राप्रमाणे विज्ञान शिकण्यामध्ये रुची दाखवतील. त्यामुळे बहुशाखीय शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये व्यावसायिक कौशल्य, व्यावहारिकता आपोआप आत्मसात होईल.

कल्पक आणि लवचिक अभ्यासक्रम अवलंबल्यामुळे अभ्यासासाठी विविध शाखांचे कल्पक संयोग करणे शक्य होईल. त्यामुळे विद्यार्थ्यांचे अभ्यासक्रमाला प्रवेश घेणे व त्यातून बाहेर पडणे अधिकच सुलभ होईल. त्यामुळे सध्याची काटेकोर विभागणी काढून टाकली जाईल. निरंतर शिक्षण घेण्याची नवीन शक्यता तयार होईल. नामवंत बहुशाखीय विद्यापीठांमधील पदवीस्तर, मास्टर्स आणि विद्यावाचस्पती इत्यादी शिक्षण आणि त्यावेळी सखोल संशोधनावर आधारित सुविधांमुळे शिक्षण क्षेत्रात सरकार आणि उद्योगासह इतर बहुशाखीय कामांसाठी संधी प्राप्त होईल . नामवंत बहुशाखीय विद्यापीठांमधून आणि महाविद्यालय यांनी आता अंतरविद्याशाखा प्रणालीचा स्वीकार करून संधी उपलब्ध करून दिली पाहिजे. त्यामुळे कल्पकता व नाविन्याचा शोध या प्रक्रियेला गती येऊन विद्यार्थी अधिकाधिक प्रभल्य होण्याची शक्यता दाट आहे. सध्या प्रचलित असलेली शिक्षण पद्धती प्रामुख्याने परीक्षा केंद्रीय आहे. पण आता यात बदल होऊन संशोधन केंद्र शिक्षण प्रणाली नव्याने अस्तित्वात येऊ पाहत आहे. शिक्षणाला मार्कांना, परीक्षेत मिळणाऱ्या गुणांना गुणवत्तेशी जोडले गेल्यामुळे मागणी तसा पुरवठा या बाजारू तत्वास अनुसरून अभ्यासक्रमावर आधारित नोट्स मिळवून मार्क्स मिळवण्याची सध्या खूप स्पर्धा आहे. आणि अशा बाजार रेडिमेड नोट्सचा मार्ग खूपच शॉर्टकट आहे.

विशेष म्हणजे गुणांना महत्त्व असल्यामुळे अशा बाजारू नोट्सला पालकांचा देखील अप्रत्यक्ष पाठिंबा आहे. विद्यार्थी ज्ञानार्जन करत नसून तो आत्ता निव्वळ परीक्षार्थी झाले आहेत. अशा या स्पर्धेत गल्ला भरू क्लासेस गल्लोगल्ली पाहायला मिळतात. या सर्व प्रक्रियेत संशोधनाचा तर्कसंगत विचारप्रणालीचा दुरान्वये संबंध येत नाही. परंतु, नवीन शैक्षणिक धोरण मध्ये या सर्वांना 2020 ,छेद पडेल अशी शक्यता वाटते. एका विषयाशी निगडीत किंवा अनेक विषयांशी निगडीत विशेष स्तर यावरील प्रा.डॉ जगदीश शेवते

अभ्यासक्रमांमुळे अभ्यासात लवचिकता व नाविन्य पूर्णता येईल. विद्यार्थ्यांना नाना विविध दर्जेदार अभ्यासक्रमांचे पर्याय उपलब्ध होतील. अशा बहुउद्देशीय अभ्यासक्रमांमुळे संरचनात्मक, सकारात्मक बदल दिसून येतील. नवीन शैक्षणिक धोरण मध्ये शासन उद्योग व सेवा क्षेत्र 2020 यांच्या मागणीचा निश्चित विचार करून अभ्यासक्रम ठरविले जातील त्यामुळे कुशल मनुष्यबळ निर्माण होण्याची शक्यता आहे.

विज्ञान निष्ठेची कास धरण्या बरोबरीने विद्यार्थी आता भारतीय संस्कृती परंपरा नाना विविध भाषा यांचा कल्पकतेने अधिक सखोल विचार करतील. यामुळे सांस्कृतिक, भाषिक परंपरांना नवीन आयाम प्राप्त होतील. भाषा, वाङ्मय, संगीत, तत्त्वज्ञान, भरतविद्या, कला, नृत्य, नाट्य, शिक्षण, गणित, संख्याशास्त्र, वाणिज्य, बँकिंग, वित्त पुरवठा, अर्थशास्त्र, क्रीडा, अनुवादक, व्यावसायिक दुभाषक, इत्यादी आणि इतर विषयांचे सर्व अभ्यासक्रम एखाद्या नावाजलेल्या महाविद्यालयात किंवा मान्यताप्राप्त विद्यापीठातील एखाद्या विभागात शिकवले जाऊ लागले तर नवल नाही .पदवी अभ्यासक्रमाला याचे क्रेडिट दिले जातील. चॉईस बेस क्रेडिटवर आधारित कोर्सेस ची रचना व समाजाचा सहभाग आणि सेवा यांच्यात हवामानात बदल, प्रदूषण, कचरा व्यवस्थापन मूल्याधारित शिक्षण या क्षेत्रातील प्रकल्प समाविष्ट अभ्यासक्रमांमध्ये असतील. पर्यावरण, शिक्षणात हवामान बदल ,प्रदूषण बरोबरीनेच त्याची कारणे व मानवाची अनास्था यावर प्रकाश टाकला जाईल. आणि प्रबोधनाच्या माध्यमातून मानवी मनातील कचरा दूर केला जाईल.

मूल्याधिष्ठित बहुशाखीय शिक्षणामध्ये सत्य, धर्म, शांती, प्रेम, अहिंसा, शास्त्रीय दृष्टिकोन, नागरिकत्व यांसारखी मानवी नैतिक घटनात्मक आणि वैश्विक मानवी मूल्ये आणि जीवन कौशल्य देखील समाविष्ट असतील. तसेच सेवेचे धडे आणि समाजसेवा कार्यक्रमातील सहभाग हे देखील बहुविद्याशाखीय शिक्षणाचे अविभाज्य भाग बनतील . सर्वांगीण आणि अंतर्विद्याशाखीय आय.आय.टी., आय.आय.एम. संस्थांच्या प्रमाणे उच्च गुणवत्ता व अहर्तता धारण केलेली आदर्श विद्यापीठे तयार होतील. मात्र या आंतरविद्याशाखीय शिक्षण प्रणालीचे स्वागतच आपण करूया.

संदर्भ

- 1) 'साप्ताहिक सकाळ',' नवीन शैक्षणिक धोरण '2020, शिक्षण विवेक लेख डिसेंबर .चा अंक 2020 31
- 2) २' ..देशमुख लक्ष्मीकांत',' नवे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 'एक चिकित्सक अभ्यास 2020, प्रथम आवृत्ती डिसेंबर .2021
- 3) 'अक्षरनामा',' अभिजीत पाठक' यांच्या नवीन शैक्षणिक धोरण विविधरंगी संकल्पना चा 2021जानेवारी 27 .लेख

- 4) मानव संसाधन विकास मंत्रालय नवी दिल्ली भारत सरकार यांची 'नवीन शैक्षणिक धोरण' पुस्तिका 2020
- 5) ५. NCERT 2006 National focus Group on Education Performs Position Paper national Curriculum framework 2005 new Delhi
- 6) 6. Or online.org.marathi नव्या शैक्षणिक धोरणाची दिशा लेख.
- 7) ७. NCERT 1986 Evolution of textbook Form the Stand Point of National Integration
- 8) 8. Dhareshwar vivek 1998 Valorizing the Present Orientalism Postcoloriality and the Human Sciences

नवे शैक्षणिक धोरण 2020 काही आव्हाने

प्रा.संदीप विलास लांडगे

मराठी विभाग , शंकरराव भेलके महाविद्यालय नसरापूर ता. भोर जि.पुणे

Email- landage655@gmail.com

Corresponding Author- प्रा.संदीप विलास लांडगे

DOI- 10.5281/zenodo.7867152

प्रस्तावना -

मानवाच्या विकासाला गती देण्यासाठी शिक्षण हा पायाभूत घटक आहे असे . हे शिक्षण औपचारिक अथवा अनौपचारिक स्वरूपात असू शकते. भारताच्या इतिहासात स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात अनेक शिक्षण विषयक धोरणे राबविण्यात आली आहेत. त्यात 1968साली पहिले शैक्षणिक धोरण राबविण्यात आले 1986 त्यानंतर .साली दुसरे शैक्षणिक धोरण आणले गेले. सुरुवातीचा या धोरणांमध्ये विद्यार्थ्यांचा शिक्षणापर्यंतचा प्रवेश आणि समानतेवर भर देण्यात आला होता. आधीच्या शैक्षणिक धोरणातील पूर्ण न झालेल्या गोष्टी या पुढच्या धोरणात कायम ठेवून त्यावर काम करण्यात आले होते.

2020 वर्षानंतर 34 नंतर म्हणजेच तब्बल 1986साली या शैक्षणिक धोरणामध्ये बदल करण्यात आले आहेत हे बदल . करण्यापूर्वी सरकारने टी.एस.आर सुब्रमण्यम समिती नेमली 2016 आणि या समितीने .साली काही शिफारशी सरकारला सादर केल्या. त्यानंतर शासनाने इच्छेचे माजी अध्यक्ष के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमलीया समितीने नवीन .शैक्षणिक धोरणाचा मसुदा सरकारकडे सोपविला

स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडात महात्मा गांधीजींच्या बुनियादी शिक्षणाची संकल्पना भारतात खूप महत्वाची ठरली होती; परंतु काळानुरूप .च्या काळात बुनियादी शिक्षण मागे पडले 1965 परिवर्तन हा सृष्टीचा शाश्वत आणि अढळ असा नियम आहे .1968 सालच्या शैक्षणिक धोरणामध्ये असलेल्या उणीवा दूर करण्यासाठी .चे शैक्षणिक धोरण आणले गेले 1986 आता यापूर्वीच्या शैक्षणिक धोरणातील असलेल्या त्रुटी दूर करण्यासाठी बदलत्या काळाला अनुसरून अपेक्षित असे नवीन शैक्षणिक धोरण अमलात आणले जात आहे. या बदलणाऱ्या शैक्षणिक धोरणांचा प्राध्यापक एन. डी. पाटील सरांनी चांगला समाचार घेतलेला दिसतो .ते म्हणतात की“ ,भारताच्या शिक्षणाचा इतिहास हा कमिशनचा आणि ओमिशनचा इतिहास आहे.” ग्लोबल एज्युकेशन मॉनिटरी रिपोर्टनुसार भारतात अनेक आयोग नेमले गेले परंतु त्यातून मोठ्या समूहाला शिक्षणापासून वगळले गेले, हे सत्य स्वीकारावाच लागेल.

नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार पूर्व प्राथमिक पाच वर्ष. यात बालवाडी किंवा अंगणवाडी तीन वर्षे आणि पहिली, दुसरी अनुक्रमे दोन वर्षे. अशी पाच वर्षांची विभागणी असणार आहे. तिसरी, चौथी आणि पाचवीची तीन वर्षे ही प्राथमिक विभागात येतील, तर सातवी, आठवी, नववी हे तीन वर्षे माध्यमिक विभागात असतील. नववी, दहावी, अकरावी आणि बारावी हे चारही वर्षांचा उच्च माध्यमिक या विभागात त्यांचा समावेश असणार आहे. या सर्व स्तरातील अभ्यासक्रमांमध्ये पाठांतर शिक्षणापासून विद्यार्थ्यांना दूर नेऊन आकलनात्मक शिक्षण देण्यावर भर असणार आहे. तसेच चांगले व्यक्तिमत्व घडवण्यासाठी कौशल्य आत्मसात करण्यावर भर देण्यात येत आहे. अभ्यासक्रमाचा मजकूर कमी करून आवश्यक शिक्षण आणि तार्किक विचारशक्ती वाढवण्यावर भर दिला जाणार आहे. तसेच चिकित्सक विचार, प्रश्नाधारित शिक्षण, संवाद आणि विक्षेपण आधारित शिक्षणाला देखील यात महत्त्व देण्यात येणार आहे.

अनुभवात्मक शिक्षणावर भर देत प्रश्न विचारणारांना प्रोत्साहन दिले जाणार आहे.

या धोरणानुसार पाचवी पर्यंतचे शिक्षण हे मातृभाषेतून सक्तीचे राहील, असा धाडसी निर्णय घेण्यात आला आहे. वर्तमान काळात जे पालक इंग्रजीच्या हव्यासापोटी आपल्या मुलांना इंग्रजी शाळेत घालत आहेत . पालक मातृभाषेतून शिक्षण देण्याच्या धोरणाचा स्वीकार ?कसा करतील हा विचार होणे गरजेचे वाटते. जगाची ज्ञानभाषा म्हणून इंग्रजी भाषेचे पालकांमध्ये आणि विद्यार्थ्यांमध्ये वाढलेले महत्त्व आपण कसे कमी करणार आहोत? तसेच या जगाच्या रेसमध्ये टिकायचे असेल तर इंग्रजी शिवाय अनेक पर्याय आहेत हे आपण कसे विद्यार्थ्यांमध्ये आणि पालकांमध्ये बिंबवणार आहोत? याविषयी या धोरणात चर्चा होणे अपेक्षित आहे .आजच्या सरकारी शाळांची झालेली दुरावस्था यासाठी जबाबदार कोण? या प्रश्नांची उकल होणे आवश्यक आहे .शैक्षणिक धोरणामुळे अशा सरकारी शाळांच्या अवस्थेत काही फरक

पडणार आहे का? की आहे त्या सरकारी शाळा निकालात काढल्या जातील ? असा संभ्रम सामान्य माणसांच्या मनात आहे. एकीकडे गाव खेड्यात इंग्रजी शाळा वाढत चालल्या आहेत. गावातील सरकारी शाळा ओस पडल्या आहेत. तीच परिस्थिती शहरांमधील महानगरपालिकेच्या शाळांची आहे. या शाळेत सदन घरातील मुलं प्रवेश घेत नाहीत. या शाळांमध्ये झोपडपट्ट्यातील मुलांची संख्या ही जास्त आहे. तसेच खाजगी शाळांसाठी आजही मध्यमवर्गीय माणूस लाखो रुपये खर्च करून मुलांसाठी शिक्षण खरेदी करताना दिसत आहे. म्हणजे थोडक्यात आजच्या एकविसाव्या शतकात भारत विरुद्ध इंडिया या दोन देशात गरिबांची शाळा आणि श्रीमंतांची शाळा उदयास आलेली दिसते. यातील अंतर कमी करण्यासाठी हे धोरण कसे प्रयत्न करणार आहे? एक तर या देशात सर्व शाळा या सरकारी असाव्यात आणि त्यामध्ये विद्यार्थ्यांना उच्च माध्यमिक विभागापर्यंतचे शिक्षण हे मोफत मिळायला हवे. तसेच त्या शिक्षणाचा दर्जा देखील राखायला हवा किंवा जर शासनाने खाजगी शाळा हाच पर्याय निवडला असेल तर गरीब मुलांना देखील या शाळेत सहज प्रवेश मिळून शिक्षण घेणे कशा पद्धतीने सोयीस्कर होईल याचा पाठपुरावाही करायला हवा. यामुळे श्रीमंतांच्या मुलासोबतच गरिबांच्या मुलांना देखील शाळा निवडण्याचा पर्याय उपलब्ध होईल. हीच बाब उच्च शिक्षणाच्या संदर्भात देखील दिसून येते. आजही खेडोपाड्यातील गरिबांच्या मुलांसाठी आय. टी. आय. शिवाय पर्याय नाही. तर श्रीमंत मुलांसाठी आय.आय.टी.मध्ये शिक्षण घेण्याची सोय आहे. म्हणजेच भारत विरुद्ध इंडिया हा संघर्ष शिक्षणामध्ये कायम दिसतो. या सर्व प्रश्नांना चाप कसा बसणार? याविषयीची चर्चा या धोरणात होणे अपेक्षित आहे.

या शैक्षणिक धोरणानुसार इयत्ता सहावी नंतर व्यवसाय शिक्षणावर भर देण्यात येणार आहे. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यमापनाची परीक्षा ही तणाव मुक्त असेल, तर बोर्डाच्या परीक्षा ह्या सेमिस्टर पद्धतीने घेतल्या जातील. थोडक्यात, अशा परीक्षांमध्ये पोपटपंची विद्यार्थी तयार न करता, कृती आणि उपक्रमांवर भर दिला जाणार आहे. तसेच या धोरणानुसार दोन कोटी शाळाबाह्य विद्यार्थ्यांना पुन्हा शिक्षणाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी प्रयत्न केले जाणार आहेत. या धोरणानुसार उच्च शिक्षणाविषयी धोरण ठरण्यासाठी एकच यंत्रणा असेल. कृषी आणि वैद्यकीय विभाग हे देखील शिक्षण विभागाच्या नियंत्रणाखाली आणण्यासाठी प्रयत्न केले जाणार आहेत. कला आणि विज्ञान ह्या शाखा म्हणजे टोकाचे दोन रस्ते आहेत. या धोरणानुसार त्यातील समान दुवे एकत्रित आणण्यासाठी प्रयत्न केले जातील. त्यामुळे विद्यार्थी एकाच वेळी दोन्ही शाखेतील विषय अध्यापनासाठी घेऊ शकतील. तसेच या धोरणानुसार ए.फिल.बंद करून पदवीधर विद्यार्थी थेट पीएच.डी.साठी प्रवेश घेऊ शकतील. उच्च शिक्षणामध्ये आजही टक्के 26 .विद्यार्थीच शिक्षण घेत आहेत तर येणाऱ्या काळात या

विद्यार्थ्यांची संख्या ही पन्नास टक्के होईल, यासाठी प्रयत्न केले जाणार आहेत. या धोरणानुसार कौशल्यावर आधारित शिक्षण आत्मसात करण्याचे संधी विद्यार्थ्यांना प्राप्त होत आहे. यामध्ये वैज्ञानिक क्षेत्रे, व्यावसायिक क्षेत्रे आणि व्यवहार कौशल्याचे क्षेत्रे यांचा देखील समावेश असणार आहे. कौशल्यावर आधारित शिक्षणाबरोबरच अनेक कलांचे देखील ज्ञान विद्यार्थ्यांना देण्यात येणार आहे. व्यावसायिक क्षेत्रामध्ये उदाहरणार्थ सुतारकाम, गवंडीकाम, विणकाम यांसारख्या कोर्सला प्रवेश घेणारे विद्यार्थी हे कोणत्या आर्थिक गटातून आलेले असतील? अर्थातच गरीब घरातील विद्यार्थी या कोर्सला प्रवेश घेतील. त्यांनी मिळवलेल्या कौशल्याला आणि त्यातून उभ्या केलेल्या व्यवसायाला समाज प्रतिष्ठा देईल काय? ज्या व्यवसायांना समाज आणि शासन आजपर्यंत प्रतिष्ठा आणि मानसन्मान मिळून देऊ शकले नाहीत. अशा प्रकारच्या कौशल्यांचे शिक्षण देऊन विद्यार्थ्यांचा खर्च उत्कर्ष होणार आहे का? हा मूळ प्रश्न आहे. तसेच कलांच्या बाबतीतही आजपर्यंत तमाशा कलावंत, बहुरूपी, भारुडकार, वाजंत्री या लोककलावंतांना समाज स्वीकारताना दिसत नाही. त्याही कलांचे शिक्षण या धोरणातून मुलांपर्यंत पोहोचवले जाणार आहे काय? आणि अशा कला आत्मसात केल्यावर या मुलांचे भविष्य काय असेल? असाही प्रश्न उपस्थित होतो.

या धोरणांमध्ये अनेक महत्वाच्या बाबी आहेत. त्यातही काही त्रुटी आहेत, हे मान्यच करावा लागेल. १९६६ साली स्थापन करण्यात आलेल्या कोठारी आयोगाने शिक्षणावर सहा टक्के खर्च करावा. अशी शिफारस केली होती. आज वर्षानंतर देखील शिक्षणावर केवळ सहा 55 टक्केच खर्च झाला पाहिजे. हे या धोरणात सांगण्यात आले आहे. थोडक्यात, मागच्या वर्षात अनेक राजकीय 50 .पक्षांची सत्ता केंद्रात आली आणि गेली परंतु, कोणत्याही सरकारने यावर गांभीर्याने विचार केलेला दिसत नाही .

1986साली जाहीर केलेल्या शैक्षणिक धोरणातील काही गोष्टींची पुनरावृत्ती या धोरणात झालेले दिसते, जी कर्मप्राप्त आहे. कारण इतक्या वर्षांनंतरही तत्कालीन ठेवलेली शिक्षणातील उद्दिष्टे आजही पूर्ण झालेली दिसत नाहीत. त्यामुळे या उद्दिष्टांचा पुनर्वापर या धोरणात केलेला दिसतो . कोणतेही धोरण हे चांगलेच असते. परंतु, त्यांच्या अंमलबजावणीचे काय? हे धोरण अमलात आणणाऱ्या संस्थांची आणि संघटनांची फार मोठी जबाबदारी आहे . 'गुणवत्तापूर्ण शिक्षण देणे' ही आवश्यक बाब आहे. परंतु, त्याची जबाबदारी शासन, विद्यापीठ आणि महाविद्यालय हे एकमेकांकडे बोट दाखवून झटकताना दिसत आहेत. त्यामुळे सर्व शैक्षणिक संस्थांवर नियंत्रण आणणे ही आवश्यक बाब आहे. या धोरणातील त्रुटी दूर करून नवीन शैक्षणिक धोरण स्वीकारणे आवश्यक आहे.

संदर्भ ग्रंथ

- 1) मानव संसाधन विकास मंत्रालय नवी दिल्ली भारत सरकार यांची 'नवीन शैक्षणिक धोरण' पुस्तिका 2020

- 2) NCERT 2006, National focus Group on 'Education Performs Position Paper national Curriculum framework' 2005 new Delhi.
- 3) Or online.org.marathi नव्या शैक्षणिक धोरणाची दिशा लेख.
- 4) NCERT 1986, Evolution of textbook Form the Stand Point of National Integration.

शैक्षणिक धोरण २०२०

श्री.विक्रम हनुमंत कदम

उपशिक्षक, विजय मुकुंद आठवले माध्यमिक शाळा माळेगाव ता. भोर जि. पुणे

Corresponding Author- श्री.विक्रम हनुमंत कदम

DOI- 10.5281/zenodo.7867184

भारताचा सक्षम, विचारी, समायोजित व नेतृत्व देणारा नागरीक घडवायचा असेल तर तो शिक्षणातूनच घडणार आहे. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण हे सर्वसमावेशक व तळागाळातील समाजालासुद्धा शिक्षणाच्या प्रवाहात आणण्याचे ध्येय बाळगूनच आखण्यात आले. पुढच्या दशकात जगातील सर्वात मोठी युवकांची लोकसंख्या भारतामध्ये असणार आहे आणि सर्वांना चांगल्या गुणवत्तेच्या शिक्षणाच्या संधी पुरवण्याचे योग्य काम हे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० करेल ही अपेक्षा नाही तर खात्री आहे.

- १)सामाजिक कौशल्ये, न्यनगंड न बाळगता वेगळ्या भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक परिस्थितीच्या लोकांशी जुळवून घेता येणे.
- २)बदलांचा वेग लक्षात घेऊन सतत नवीन शिकण्याची मानसिकता जोपासणे.
- ३)तार्किक विचार, कारणमीमांसा, विश्लेषण करणे, प्रश्न सोडविणे, माहिती तंत्रज्ञान वापरणे, हवी ती माहिती शोधता येणे, माहितीची विश्वासार्हता तपासून घेता येणे.
- ४)चांगला संवाद साधणे, आपले मत ठामपणे व शांतपणे मांडणे.
- ५)परिस्थितीनुसार नवीन आव्हान स्विकारण्याची तयारी असणे.
- ६)पुढाकार घेणे, स्वतःच स्वतःची दिशा इरविणे, नेतृत्व करता येणे, स्वतःहून जबाबदारी घेता येणे.

वरील आपली जीवन कौशल्ये आहेत. ही कौशल्ये भारतीयांच्या मनात रुजवण्याचे काम आपले राष्ट्रीय शिक्षण करेल यात तीळमात्र शंका नाही. ज्ञानाच्या बाबतीत जगामध्ये वेगाने बदल होत आहेत. विज्ञानाच्या आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रामधील वेगाने होत असलेल्या विकासामुळे जगभरातील अकुशल कामे आता माणसाऐवजी यंत्रे करू शकतील. त्याचवेळी विशेषतः गणित, संगणक, विज्ञान आणि डेटा विज्ञान यातील कुशल कर्मचाऱ्यांना तसेच विज्ञान, समाजशास्त्र आणि मानसशास्त्र यांच्यातील बहुशाखीय क्षमता असलेल्या कुशल कर्मचाऱ्यांना वाढती मागणी असेल. हवामान बदलाबरोबर, वाढते प्रदुषण आणि कमी होणारे नैसर्गिक क्षेत्र या परिणामामुळे जगाची ऊर्जेची मागणी भागवण्यासाठी आता वेगळा दृष्टीकोन अंगीकारावा लागेल. वाढत्या साथी आणि महामारी यांच्यामुळे संसर्गजन्य रोगांच्या व्यवस्थापनात सहयोगाने संशोधन आणि लसींचा विकास करण्याची गरज निर्माण होईल. या सार्थीचा परिणाम म्हणुन निर्माण होणाऱ्या सामाजिक समस्या बहुशाखीय शिक्षणाची गरज अधोरेखित करतात. उदा. कोरोना साथीच्या वेळी आपल्याला कौशल्यआधारीत कर्मचारी वर्ग उपलब्ध झाला नाही. भारत विकसित देश होण्याकडे वाटचाल करत असताना तसेच जगातील सर्वात मोठ्या तीन अर्थव्यवस्थांपैकी एक

होत असताना मानसशास्त्रे आणि कलेची मागणी वाढत जाईल.

शिक्षणाच्या जुन्या धोरणाच्या अंमलबजावणीने मुख्यतः प्रवेश आणि समानतेवर भर दिला होता. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण १९८६ चा कृती कार्यक्रम १९९२ मध्ये सुधारण्यात आला. आधीच्या धोरणातील पूर्ण न झालेले काम या धोरणाव्दारे पूर्ण करण्याचा पुरेपूर प्रयत्न करण्यात आला आहे. सन १९८६ ते १९९२ च्या मागील धोरणानंतरचे एक मोठे पाऊल म्हणजे निःशुल्क आणि अनिवार्य शिक्षण अधिनियम २००९ हे होते. याव्दारे सार्वत्रिक प्राथमिक शिक्षण साध्य करण्यासाठी कायदेशीर आधार उपलब्ध करण्यात आला.

या शिक्षण व्यवस्थेला हेतू तार्किक विचार आणि कृती करण्यासाठी सक्षम असलेल्या आणि करूणा, सहानुभूती, धैर्य आणि चिकाटी, विज्ञानाधिष्ठीत कल व रचनात्मक कल्पनाशक्ती नैतिक बांधिलकी आणि मूल्य असलेल्या चांगल्या व्यक्ती विकसित करणे असा आहे. तसेच माझ्या मते या शैक्षणिक धोरणात समायोजित व्यक्ती घडवण्याचे काम सोपे होईल.

स्मायोजित व्यक्ती म्हणजे —

- १) त्याला स्वतःची बलस्थाने आणि कमकुवतपणाची जाणीव असणे स्वतःच्या क्षमतांबद्दल गैरसमज नसणे.

- 2) स्वतःचा आणि इतरांचा आदर करणे.
- 3) स्वतःच्या काही आकांक्षा असण, आयुष्यात काही ध्येय असण.
- 4) आयुष्यात जे मिळवता आल त्याबद्दल सर्वसाधारणपणे समाधानी असण.
- 5) दोषारोप करण्याची प्रवृत्ती नसण, अपयशासाठी नेहमी इतरांना किंवा परिस्थितीला दोष न देण.
- 6) स्वतःच वर्तन लवचिक आणि परिवर्तनशील असण, अडमुठेपणा नसण.
- 7) प्रतिकूल परिस्थितीला सामोर जाण्याची क्षमता असण. प्रतिकूल परिस्थिती बघताच हातपाय न गाळण.
- 8) जगाकडे बघण्याचा दृष्टीकोन वास्तववादी असण. जगाबद्दल खूप मोठया, फसव्या, अवास्तव कल्पना नसण.
- 9) वातावरणाशी समरस झाल्याची भावना असण.
- 10) आयुष्याकडे बघण्याचा दृष्टीकोन समतोल असण.
- 11) असा व्यक्ती घडण्याची आशा आपण या शैक्षणिक धोरणात करू शकतो.
- 12) या शैक्षणिक धोरणाची तत्वे मला खूप आवडली आहेत ती म्हणजे.
- 13) प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या वैशिष्ट्यपूर्ण क्षमता शोधणे, ओळखणे आणि त्या विकसित करण्यासाठी प्रयत्न करणे.
- 14) प्रत्येक विद्यार्थ्यासाठी मुलभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान या गोष्टींना इयत्ता तिसरी पर्यंत सर्वोच्च प्राधान्य देणे.
- 15) विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यायनाचा मार्ग आणि कार्यक्रम निवडण्याची मुभा असेल आणि ते आपली प्रतिभा आणि आवडीनुसार आयुष्यात आपला मार्ग निवडू शकतील.
- 16) सगळ्या ज्ञानाची एकता आणि अखंडता सुनिश्चित करून एका बहुआयामी जगासाठी एकता, विज्ञान, समाजशास्त्र, कला, मानसशास्त्र आणि खेळ यांच्यामध्ये बहुशाखीय आणि समग्र शिक्षणाचा विकास.
- 17) घोकंपट्टीऐवजी किंवा परीक्षेसाठी शिकण्याऐवजी संकल्पना समजून घेण्यावर भर.
- 18) तर्कशुद्ध निर्णय घेण्यासाठी आणि नाविन्यपूर्णतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी कल्पकता आणि तार्किक विचार.
- 19) नैतिकता आणि मानवी घटनात्मक मूल्ये उदा. सहृदयता इतरांबद्दल आदर, स्वच्छता, सौजन्य,

लोकशाहीची भावना, सेवेची भावना, सार्वजनिक मालमत्तेबद्दल आदर, वैज्ञानिक दृष्टीकोन, स्तारंत्र्य, जबाबदारी, बहुलतावादी, समता आणि न्याय.

- 20) अभ्यापनात आणि अभ्यायनात बहुभषिकत्व आणि भाषाशक्ती यांना प्रोत्साहन.
- 21) संवाद, सहाकार्य, सामूहिक कार्य आणि लवचिकता अशी जीवन मूल्ये.
- 22) सातत्यपूर्ण मुल्यांकनावर भर.
- 23) अभ्यापनात आणि अभ्यायनात तंत्रज्ञानाचा पुरेपूर वापर, भाषेचे अडथळे काढून काकणे, दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षण सुलभ बनवण्यासाठी शैक्षणिक नियोजन आणि व्यवस्थापन.
- 24) शिक्षण हा समवर्ती विषय आहे हे लक्षात घेऊन सर्व अभ्यासक्रम अभ्यापनशास्त्र आणि धोरण यात विविधतेबद्दल आणि स्थानिक संदर्भाबद्दल आदर.
- 25) शिक्षण व्यवस्थेत सर्व विद्यार्थ्यांना प्रगती करता येईल हे सुनिश्चित करण्यासाठी सर्व शैक्षणिक निर्णयांमध्ये पूर्व समानता आणि सर्वसमावेशकता ही पायाभूत गोष्ट.
- 26) प्रारंभिक बाल्यावस्थेतील संगोपन आणि शिक्षणापासून ते शालेय शिक्षण ते उच्च शिक्षणापर्यंत सर्व पातळ्यांवरील शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमात सुसूत्रता.
- 27) शिक्षण आणि प्राध्यापक हे शिक्षण प्रक्रियेचे केंद्र मानले, त्यांची भरती आणि तयारीची उत्कृष्ट व्यवस्था, सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास आणि कामकाजाचे वातावरण व सेवेची स्थिती सकारात्मक असणे.
- 28) शिक्षण प्रणालीची अखंडता, पारदर्शकता, आणि संसाधनाची कार्यक्षमता ऑडीट आणि सार्वजनिक प्रकटीकरणाच्या माध्यमातून सुनिश्चित करण्यासाठी एक सुलभ पण परिणामकारक नियमांची चौकट देणे. त्याबरोबरच स्वायत्तता सुशासन आणि सशक्तीकरणाच्या माध्यमातून नाविन्यपूर्णता आणि चौकटीबाहेरच्या विचारांना प्रोत्साहीत करणे.
- 29) गुणवत्तापूर्ण शिक्षण आणि विकासासाठी सहआवश्यकता म्हणून उत्कृष्ट दर्जाचे संशोधन.
- 30) शिक्षण तज्ञांदारे सातत्यपूर्ण संशोधन आणि नियमित मूल्यांकनांदारे प्रगतीचा सातत्यपूर्ण आढावा.
- 31) आपल्या भारतीय मुलांचा, भारताचा आणि भारताच्या समृद्ध वैविध्यपूर्ण, प्राचीन आणि

आधुनिक संस्कृती, ज्ञानव्यवस्था आणि परंपरा यांचा अभिमान असणे.

- 32) शिक्षण ही एक सार्वजनिक सेवा आहे. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण उपलब्ध असणे हीा प्रत्येक बालकाचा मुलभूत हक्क समजला पाहिजे.
- 33) सशक्त जिवंत सार्वजनिक शिक्षण व्यवस्थेत लक्षणीक गुंतवणूक तसेच देणगीदार, खाजगी आणि सामुदायिक संस्थांच्या भागीदारीला प्रोत्साहन आणि सुविधा.

अभ्यासक्रम

फक्त इ. १० वी आणि १२ वी च्या शेवटीच नाही तर संपूर्ण शालेय शिक्षणादरम्यान प्रगतीचा मागोवा घेण्यासाठी इयत्ता ३री, ५वी आणि ८वी तील विद्यार्थ्यांना योग्य प्राधिकरणामार्फत घेतली जाणारी शाळेची परीक्षा द्यावी लागेल. यामुळे शाळा आणि अध्यापन अध्ययन प्रक्रियेमध्ये सुधारणा करण्याकरता विद्यार्थी, पालक, शिक्षक, मुख्याध्यापक संपूर्ण शालेय यंत्रणेला फायदा होईल. या परीक्षा घोकंपट्टीवर भर न देता मुलभूत अध्ययन निष्पत्ती झाली की नाही याची पारख करतात. प्रमुख संकल्पनांचे मूल्यमापन आणि राष्ट्रीय व स्थानिक अभ्यासक्रमाचे ज्ञान तसेच प्रसंगोचित, उच्च स्तरीय कौशल्ये आणि प्रत्यक्ष जीवनात ज्ञानाचा केलेला वापर यावरून ही पारख केली जाईल. विशेषतः इयत्ता ३रीच्या परीक्षा प्राथमिक साक्षरता, संख्याज्ञान आणि पायाभूत कौशल्यांची पारख करतील. शालेय परीक्षांचरूा निकालाचा वापर फक्त शालेय शिक्षण व्यवस्थेच्या विकासासाठी केला जाईल. तसेच शाळेतर्फे विद्यार्थ्यांच्या एकूण निकालाचे (विद्यार्थ्यांचे नाव गुपित ठेवून) जाहीर प्रकटीकरण करण्याकरता आणि शालेय व्यवस्थेवर सतत देखरेख ठेवण्याकरता आणि त्यात सुधारणा करण्याकरता देखील केला जाईल.

डिड्व अंतर्गत एक मानक—निश्चिती संस्था म्हणून राष्ट्रीय मूल्यांकन केंद्र चातल्लभ स्थापन करणे प्रस्तावित आहे. भारतातील सर्व मान्यताप्राप्त शाळा मंडळासाठी, विद्यार्थ्यांचे मूल्यांकन व मॅयमापन करण्यासाठीचे निकष, मानके आणि मार्गदर्शक तत्वे निश्चित करणे. राज्य निष्पत्ती सर्वेक्षण करण्यास मार्गदर्शक तत्वे आणि राष्ट्रीय निष्पत्ती सर्वेक्षण करणे देशातील अध्ययन निष्पत्तीच्या कामगिरीवर देखरेख करणे आणि या धोरणात नमूद उद्दिष्टांच्या अनुरूप २१ व्या शतकात आवश्यक असलेल्या कौशल्यांची पूर्तता करण्यासाठी हेतूने शाळा मंडळांना त्याचे मूल्यांकन नमुने स्विकारण्यासाठी प्रोत्साहित व मदत करणे ही मुलभूत उद्दिष्टे हे केंद्र पूर्ण करेल हे केंद्र नवीन मूल्यांकन नमुन्याविषयी आणि ताज्या संशोधनाबाबत शाळा मंडळांना सल्ला

देईल शाळा मंडळांना सल्ला देईल. शाळा मंडळांमधील सहयोगांना प्रोत्साहन देईल. शाळा मंडळांमधील सर्वोत्कृष्ट पध्दती शेअर करण्यासाठी आणि सर्व शाळा मंडळांमधील विद्यार्थ्यांमध्ये शैक्षणिक मानकांनी समानता सुनिश्चित करण्यासाठीदेखील हे केंद्र एक साधन बनेल.

विद्यापीठ प्रवेश परीक्षांची तत्वे एकसारखी असतील. राष्ट्रीय चाचणी संस्था/नॅशनल टेस्टिंग एजन्सी (छज) उच्च गुणवत्तेची सामान्य योग्यता चाचणी तसेच विज्ञान, मानव्यशास्त्रे, भाषा, कला आणि व्यावसायिक विषयांमधील विशेषीकृत सामान्य विषय परीक्षा घेण्याचे काम करेल. या परीक्षांमध्ये संकल्पनांची समज आणि ज्ञानाचा वापर करण्याची क्षमता तपासली जाईल आणि या विद्यार्थी परीक्षा देण्यासाठी विषयांची निवड करू शकतील आणि प्रत्येक विद्यापीठ प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक विषयांचा पोर्टफोलिओ पाहू शकेल आणि वैयक्तिक आवडी व प्रतिभा यांच्या आधारे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासक्रमामध्ये प्रवेश घेऊ शकेल. उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये पदवीपूर्व व पदवी अभ्यासक्रमासाठी आणि फेलोशिपसाठी प्रवेश परीक्षा घेण्यासाठी छज. एका सर्वोच्च तज्ञ स्वायत्त चाचणी संस्था म्हणून काम करेल. छज. चाचणी सेवांची उच्च गुणवत्ता श्रेणी आणि लवचिकता बऱ्याच विद्यापीठांना या सामान्य प्रवेश परीक्षा वापरण्यास सक्षम करेल. शेकडो विद्यापीठांनी स्वतःच्या वेगवेगळ्या प्रवेश परीक्षा घेण्याऐवजी या एका परीक्षेमुळे विद्यार्थी विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांवरचा तसेच सेपूर्ण शिक्षणव्यवस्थेवरचा भार मोठ्या प्रमाणात कमी होईल. त्यांच्या प्रवेशासाठी छज. मुल्यांकन वापरण्याबाबतचा निर्णय विद्यापीठ आणि महाविद्यालयांवर सोडला जाईल.

देशभरात विविध विषयांमधील ऑलिम्पियाड आणि स्पर्धा घेण्यात येतील ज्यामध्ये व्यवस्थित समन्वयाने शाळा ते स्थानिक ते राज्य ते देशपातळी अशी प्रगती होईल. जेणेकरून सर्व विद्यार्थी ते ज्या स्तरासाठी पात्र ठरतील त्यानुसार सहभाग घेऊ शकतील. मोठ्या प्रमाणावर सहभाग सुनिश्चित करण्यासाठी या स्पर्धा ग्रामीण भागात आणि प्रादेशिक भाषांमध्ये घेण्याचे प्रयत्न केले जातील. षज आणि छज सारख्या प्रमुख

संस्थांसह सार्वजनिक आणि खाजगी विद्यापीठांना राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पियाडमधील गुणवत्ता आधारीत निकाल आणि इतर संबंधित राष्ट्रीय कार्यक्रमांचे निकाल यांच्या पदवीपूर्व कार्यक्रमांमध्ये प्रवेशाच्या निकषाचा भाग म्हणून वापरण्यास प्रोत्साहित केले जाईल. या अभ्यासक्रमातील मला भावलेला अभ्यासक्रम म्हणजे

एकदा का सर्व घरे आणि शाळांमध्ये इंटरनेट कनेक्शनयुक्त स्मार्ट फोन किंवा टॅब्लेट उपलब्ध झाले की, पालक आणि शिक्षकांच्या योग्य देखरेखीखाली विद्यार्थ्यांसाठी गटांचे उपक्रम म्हणून प्रश्नमंजुषा स्पर्धा, मूल्यांकन, समृद्धी साहित्य असलेली ऑनलाईन ॲप आणि समान आवडी असलेल्यांसाठी ऑनलाईन कम्प्युनिटीज विकसित केल्या जातील आणि उपरोक्त सर्व उपक्रम अधिक चांगले बनविण्यासाठी प्रयत्न केले जातील. डिजिटल अध्यापनशास्त्र वापरण्यासाठी आणि त्याद्वारे ऑनलाईन संसाधने आणि सहयोगाद्वारे अध्यापन—अध्ययन प्रक्रिया अधिक समृद्ध करण्यासाठी शाळा टप्प्याटप्प्याने स्मार्ट क्लासरूम विकसित करतील.

शिक्षक

शिक्षक खऱ्या अर्थाने आपल्या मुलांचे भवितव्य घडवतात आणि म्हणून आपल्या राष्ट्राचेही भवितव्य घडवतात. शिक्षकांच्या उदात्त योगदानामुळेच भारतीय समाजात शिक्षक हे सर्वाधिक आदरास पात्र होते. सर्वोत्कृष्ट आणि सर्वाधिक शिकलेल्या व्यक्तित्व केवळ शिक्षक बनत असत. शिक्षक किंवा गुरूंना त्यांचे ज्ञान, कौशल्य आणि मूल्ये विद्यार्थ्यांना चांगल्या प्रकारे शिकवण्यासाठी जे काही आवश्यक असेल ते समाज त्यांना पुरवत असे. आमच्या पुणे जिल्ह्यात अशी उदाहरणे आहेत की स्कॉलरशीप इ.५वी व इ.८वी च्या शाळेची मुले स्कॉलरशीपला जास्त प्रमाणात पात्र होतात त्या शाळेतील शिक्षकांना गावातून भेट म्हणून टू व्हीलर व फोर व्हीलर गाड्या देण्यात आल्या आहेत.

शिक्षकांच्या प्रशिक्षणाच्या गुणवत्ता, भरती, नेमणूक, सेवेच्या अटी आणि शिक्षकांचे सक्षमीकरण या बाबी जशा असायला हव्यात तशा नाहीत आणि यामुळे शिक्षकांची गुणवत्ता व प्रेरणा अपेक्षित निकषांपर्यंत पोहोचत नाही. शिक्षकांबद्दलचा उच्च आदर आणि शिक्षकी पेशाचा उच्च दर्जा पूर्ववत व्हायला हवा जेणेकरून सर्वोत्कृष्ट व्यक्तींना शिक्षक बनण्याची प्रेरणा मिळेल. सध्याच्या काळात शिक्षकांना आदर राहिलेले नाही व समाजाचा त्यांच्या वेतनावर डोळा असलेला पाहिला मिळतो. हे चित्र बदलणे खूप गरजेचे आहे. ते या शैक्षणिक धोरणाने बदलेल असे वाटते. आपल्या मुलांचे आणि आपल्या देशाचे सर्वोत्तम भविष्य सुनिश्चित करण्यासाठी शिक्षकांना प्रेरीत करणे आणि त्यांचे सक्षमीकरण करणे आवश्यक आहे. आपल्या विद्यार्थ्याला स्वतःची स्वतःला ओळख होण्यासाठी व त्याच्या भावना हाताळण्यासाठी, निर्णय घेण्यास सक्षम बनवण्याचे काम फक्त शिक्षकच करू शकतो.

शिक्षकांना स्वतःमध्ये सुधारणा करण्यासाठी आणि आपल्या व्यवसायाशी निगडित नवोत्तम उपक्रम आणि प्रगती याविषयी जाणून घेण्यासाठी शिक्षकांना सतत संधी दिल्या जातील. यामध्ये स्थानिक, प्रादेशिक, राज्यस्तरीय राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय कार्यशाळा तसेच ऑनलाईन शिक्षक विकास मोड्युल्सचा समावेश असेल. शिक्षकांना आपल्या कल्पना आणि चांगल्या प्रथा/पध्दती याविषयी माहिती देता यावी यासाठी एका व्यासपीठाची निर्मिती केली जाईल. प्रत्येक शिक्षकाने आपल्या व्यवसायिक विकासासाठी दरवर्षी ५० तासांसाठी ब्लॅक च्या संधीमध्ये स्वेच्छेने सहभागी होणे अपेक्षित आहे. ब्लॅक (अखंड व्यावसायिक विकास) च्या संधीमध्ये विशेषतः पायाभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान अध्ययनाच्या निष्पत्तीचे रचनात्मक आणि अनुकूली मूल्यांकन क्षमतेवर आधारित अध्ययन यांच्याशी निगडित नवीनतम अध्यापन शास्त्र तसेच इतर संबंधित अध्यापनशास्त्र उदा. अनुभवात्मक अध्ययन, कला—एकात्मिकरण, क्रीडा—एकात्मिकरण आणि कथाकथनावर आधारित दृष्टीकोन इ. यांचा पध्दतशीरपणे समावेश केला जाईल.

शाळेचे मुख्याध्यापक आणि शाळेच्या संकुलाचे प्रमुख यांना आपले नेतृत्वगुण व व्यवस्थापन कौशल्ये यामध्ये सतत सुधारणा करण्यासाठी समान मोड्युलर नेतृत्व/व्यवस्थापन कार्यशाळा, ऑनलाईन विकासाच्या संधी आणि व्यावपीठ उपलब्ध असेल जेणेकरून त्यांनादेखील आपल्या चांगल्या प्रथा पध्दती विषयी एकमेकांना सांगता येईल. अशा प्रमुखांनी दरवर्षी ब्लॅक मोड्युल्समध्ये ५० किंवा त्याहून अधिक तास सहभागी होणे अपेक्षित आहे. यामध्ये नेतृत्वगुण आणि व्यवस्थापनाबरोबरच आशय आणि अध्यापनशास्त्राशी संबंधित कार्यक्रमांचादेखील समावेश असेल. तसेच क्षमतेवर

आधारीत शिक्षण या विचाराचा आधार घेऊन अध्यापनशास्त्रीय योजना तयार करणे आणि त्याची अंमलबजावणी करणे यावर भर दिला जाईल. उच्च गुणवत्ता असलेले आशय तसेच अध्यापनशास्त्र यामध्ये शिक्षकांना प्रशिक्षण देण्याची गरज असल्याचे लक्षात घेऊन २०३० पर्यंत शिक्षकांचे शिक्षण हळूहळू बहुशास्त्रीय महाविद्यालये आणि विद्यापीठांमध्ये हलवण्यात येईल. सर्व महाविद्यालये आणि विद्यापीठे बहुशास्त्रीय होण्याच्या दिशेने वाटचाल करणार असल्याने शिक्षणक्षेत्रातील ठण्मकण् डण्मकण् आणि चीन्क पदवी देणारे चांगल्या दर्जाचे शिक्षण विभाग सुरू करण्याचा उद्देशदेखील त्यांच्यापुढे असेल.

या शैक्षणिक धोरणात मला आवडलेला सर्वात महत्वाचा निर्णय म्हणजे २०३० पर्यंत अध्यानासाठी लागणारी किमान पात्रता असेल ४ वर्षांची एकात्मिकृत ठण्मक ची पदवी ज्यामध्ये ज्ञानसामग्री आणि अध्यापनशास्त्रविषयी विस्ताराने शिकवले जाईल आणि स्थानिक शाळेत विद्यार्थी अध्यापनाच्या रूपात ठोस असे व्यावहारिक प्रशिक्षण दिले जाईल. ४ वर्षांची एकात्मिकृत ठण्मक चा कार्यक्रम उपलब्ध करून दिला जाईल आणि तो फक्त अशा व्यक्तींसाठी असेल ज्यांनी आधीच विशेष विषयांमध्ये बॅचलरची पदवी मिळवली आहे या ठण्मक कार्यक्रमांमध्ये योग्य ते बदल करून त्यांचे १ वर्षांच्या ठण्मक कार्यक्रमांमध्ये रूपांतर करता येईल आणि ते फक्त अशा व्यक्तीसाठी उपलब्ध असेल ज्यांनी ४ वर्षांच्या बहुशास्त्रीय बॅचलर पदवी समान असणारी पदवी मिळवली आहे किंवा एखाद्या विशिष्ट क्षेत्रामध्ये मास्टरची पदवी मिळवली आहे आणि त्यांना त्या विशिष्ट क्षेत्रामध्ये विषय शिक्षक व्हायचे आहे.

स्थानिक कला, संगीत, शेती, व्यवसाय, खेळ, सुतारकाक आणि इतर व्यावसायिक हस्तकला यासारख्या स्थानिक व्यवसाय ज्ञान आणि कौशल्याचा प्रसार करण्याच्या उद्देशाने ज्या प्रतिष्ठीत स्थानिक व्यक्तींना शाळा किंवा शाळा संकुलांमध्ये मास्टर प्रशिक्षक म्हणून शिकवण्यासाठी नियुक्ती केले जाऊ शकते त्यांच्यासाठी कमी कालावधीचे विशेष स्थानिक शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम ठण्मक किंवा त्याच शाळा संकुलांमध्ये देखील उपलब्ध असतील.

उच्चशिक्षण

शाश्वत उपजीविका आणि राष्ट्राच्या आर्थिक विकासामध्ये उच्च शिक्षणाचे लक्षणीय योगदान असते. जसजसा भारत एक ज्ञानावर आधारीत अर्थव्यवस्था आणि समाज बनावटच्या दिशेने पुढे जाईल तसतसे अधिकाधिक भारतीय तरुण उच्च शिक्षण घेण्याच्या दिशेने आगेकूच करतील. माझा अनुभव असा आहे की, ज्या वेळेस आम्ही १९९६-९७ ला पुणे विद्यापीठात डण्ण केले तर भोर-वेलहा तालुक्यातील हाताची बोटे मोजण्याइतकेच विद्यार्थी होते.

एकविसाव्या शतकाच्या गरजा लक्षात घेता चांगल्या विचारांत अष्टपैलू आणि कल्पक व्यक्ती विकसित करणे हे दर्जेदार उच्च शिक्षणाचे उद्दिष्ट असले पाहिजे. यात एखाद्या व्यक्तीला एक किंवा अनेक विशिष्ट आवडीच्या क्षेत्रामध्ये सखोल अभ्यास करणे शक्य झाले आहे. उच्च शिक्षणामुळे वैयक्तिक यश आणि आत्मज्ञान, निर्माणकारी, सार्वजनिक सहभाग आणि समाजासाठी उत्पादनशील योगदान

साध्य करता यायला हवे. अधिक अर्थपूर्ण आणि समाधानकारक जीवन व कामाचे स्वरूप यासाठी विद्यार्थ्यांना तयार केले पाहिजे आणि आर्थिक स्वातंत्र्य प्राप्त करण्यासाठी सक्षम केले पाहिजे. भारतातील उच्च शिक्षण प्रणाली सध्या ज्या प्रमुख समस्यांचा सामना करत आहे त्यात खालील समस्यांचा समावेश आहे.

अतिशय विखुरलेली उच्च शैक्षणिक परिसंस्था

- 1) आकलन कौशल्याचा विकास आणि अध्ययनाच्या निष्पत्तीवर कमी कर.
- 2) शैक्षणिक शाखांची साचेबंद पद्धतीने विभागणी ज्यामध्ये विद्यार्थ्यांना खूप लवकर एका विशिष्ट विषयाची / शाखेची निवड करायला लागते आणि अध्ययनाच्या संकुचित क्षेत्राकडे वळवले जाते.
- 3) मर्यादित उपलब्धता विशेषतः सामाजिक, आर्थिकदृष्ट्या वंचित क्षेत्रांमध्ये जिथे स्थानिक भाषेत शिकवणारे अतिशय कमी भ्रम उपलब्ध आहेत.
- 4) मर्यादित शिक्षक आणि संस्थात्मक स्वायत्ता.
- 5) गुणवत्तेवर आधारीत करियर व्यवस्थापन आणि शिक्षक व संस्थेच्या प्रमुखांची प्रगती यासाठी अपुरी यंत्रणा.
- 6) बहुतांश विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांमध्ये संशोधनावर कमी भर आणि शाखांमध्ये स्पर्धात्मक सहाध्यायी-परीक्षण, संशोधन निधीचा अभाव.
- 7) अपरिणामकारक नियामक व्यवस्था.
- 8) अनेक संलग्न विद्यापीठे अस्तित्वात असल्यामुळे पदवीपूर्व शिक्षणाचा खालावलेला दर्जा.
- 9) सध्या कॉलेजमध्ये नियमित तास होत नाहीत.
- 10) कॉलेजमध्ये विविध उपक्रम राबविण्याचा अभाव दिसून येत नाही.
- 11) कॉलेज विद्यार्थी केंद्रीत असावीत त्यांना ऑनलाईन प्रवेश फॉर्म व इतर गोष्टींची माहिती मिळत नाही.

या आव्हानांवर मात करण्यासाठी उच्च शिक्षण व्यवस्थेचे नूतनीकरण व बळकटीकरण करून तीला नवीन ऊर्जा प्रदान करणे आणि त्याद्वारे समता आणि सर्वसमावेशक असे उच्च गुणवत्तेचे उच्च शिक्षण प्रदान करणे या धोरणात संकल्पित आहे. धोरणाच्या दूरदृष्टीमध्ये सध्याच्या व्यवस्थेमध्ये खालील मुख्य बदलांचा समावेश केला आहे. तो खरच वाखाणण्यासारखा आहे.

अशा उच्च शैक्षणिक व्यवस्थेच्या दिशेने वाटचाल करणे ज्यात प्रत्येक जिल्ह्यात किंवा जवळपास

किमान एक मोठे बहुशाखीय विद्यापीठ आणि महाविद्यालयाचा समावेश असेल आणि संपूर्ण भारतभरात अशा अनेक भस्म असतील. ज्यांचे शिकवण्याचे किंवा कार्यक्रमांचे माध्यम स्थानिक/भारतीय भाषा असेल.

- 1) अधिक बहुशाखीय पदवीपूर्व शिक्षणाच्या दिशेने वाटचाल करणे.
- 2) अध्यापकीय आणि संस्थात्मक स्वायत्ततेच्या दिशेने वाटचाल करणे.
- 3) विद्यार्थ्यांना अधिक चांगला अनुभव मिळण्यासाठी अभ्यासक्रम अध्यापनशास्त्र, मूल्यांकन आणि विद्यार्थी सहाय्य यामध्ये सुधारणा करणे.
- 4) अध्यापन, संशोधन आणि सेवा यावर आधारीत नेमणूक आणि करीयर प्रगतीद्वारे शिक्षकांच्या आणि संख्यात्मक नेतृत्वाच्या सचोटीची पृष्टी करणे.
- 5) सहाय्यायींनी पुनरावलोकन केलेल्या संशोधनाला अर्थसहाय्य करण्यासाठी आणि विद्यापीठे व महाविद्यालयामध्ये सक्रीयपणे संशोधन रूजवण्यासाठी राष्ट्रीय संशोधन संस्थेची स्थापना करणे.
- 6) शैक्षणिक व प्रशासकीय स्वायत्तता असलेल्या उच्च पात्रताधारक स्वतंत्र मंडळामार्फत भस्म चे शासन.
- 7) उच्च शिक्षणासाठी एकाच नियमकाव्दारे सुलभ पण परिणामकारक नियम.

उत्कृष्ट सार्वजनिक शिक्षणाच्या मोठ्या संधीद्वारे अनेक उपायाद्वारे अधिक उपलब्धता, समानता आणि सर्वसमावेशकता उपेक्षित व वंचितासाठी खाजगी/धर्मादाय विद्यापीठांद्वारे शिष्यवृत्त्या, ऑनलाईन शिक्षण व मुक्त दूरस्थ शिक्षण ;व्क्ब्द आणि सर्व पायाभूत सुविधा व शिक्षण साहित्य, दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी सहज वापरता येण्याजोगे आणि उपलब्ध यामध्ये माझ्या मते पुढील बाबींचा समावेश करावा.

- 1) विद्यार्थी उपस्थितीबाबत विवेचन व्हावे.
- 2) प्राध्यापकांनी निरपेक्ष भावनेने अध्यापन करावे.
- 3) उपक्रम प्रभावीपणे राबवण्यात यावे.
- 4) स्पर्धा परीक्षेसाठी मार्गदर्शन व्हावे.

अधिक सर्वांगीण आणि बहुशाखीय शिक्षणाच्या दिशेने
तक्षशीला आणि नालंदासारख्या विद्यापीठांपासून ते विविध क्षेत्रातील विषय एकत्रपणे मांडलेल्या भारतातील विस्तृत सहित्यापर्यंत भारताला सर्वांगीण आणि बहुशाखीय शिक्षणाची प्रदीर्घ परंपरा लाभली आहे. बाणभट्टाच्या कादंबरीसारख्या प्राचीन

भारतीय साहित्यामध्ये चांगल्या शिक्षणाचे वर्णन म्हणजे ६४ कलांचे ज्ञान असणे असे आहे. आणि या ६४ कलांमध्ये केवळ गायन व चित्रकला असे विषय नव्हते तर

रसायनशास्त्र आणि गणित यासारखी वैज्ञानिक क्षेत्रे, सुतारकाम आणि वस्त्रनिर्मिती यासारखी व्यवसायक्षेत्रे, वैद्यकीय आणि अभियांत्रिकी यासारखी व्यावसायिक क्षेत्रे तसेच संवाद चर्चा आणि वादविवाद यासारखी व्यवहार कौशल्य असेही विषय होते. बौद्धिक, सौंदर्यविषयक, सामाजिक, शारीरिक, भावनिक आणि नैतिक या सर्व मानवी क्षमता एकात्मिकपणे विकसित करणे हे सर्वांगीण आणि बहुशाखीय शिक्षणाचे उद्दिष्ट असेल असे शिक्षण, कला, मानवशास्त्रे, भाषा, विज्ञान, सामाजिक शास्त्रे आणि व्यावसायिक, तांत्रिक व व्यवसाय क्षेत्र अशा २१ व्या शतकात आवश्यक असलेल्या विविध क्षेत्रांमधील क्षमता, सामाजिक सहभागाचे नीतीनियम, संवाद चर्चा आणि वादविवाद यासारखी व्यावहारिक कौशल्ये आणि निवडलेल्या क्षेत्रात किंवा क्षेत्रामध्ये सखोल विशेषतज्ञ असलेल्या अष्टपैलू व्यक्ती विकसित करण्यास मदत करेल. दीर्घकालीन विचार करता असे सर्वांगीण शिक्षण हा व्यावसायिक, तांत्रिक आणि व्यवसाय शाखांमधील विषयांच्या सर्व पदवीपूर्व शिक्षणाचा दृष्टीकोण असेल.

व्यावसायिक शिक्षणाची पुनर्रचना

व्यावसायिक (व्होकेशनल) शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या अल्प असण्याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे व्यावसायिक शिक्षणात यापूर्वी प्रामुख्याने इ. ११वी व १२वी आणि इ. ८वी व त्यातवरील शाळा सोडलेल्या विद्यार्थ्यांवर लक्ष केंद्रित केले होते. या शैक्षणिक धोरणात याबाबत ठोस पावले उचलित त्याबद्दल सरकारचे अभिनंदन! लहान वयातच पूर्व माध्यमिक व माध्यमिक शाळेत व्यवसायांची ओळख करून देण्यास सुरुवात करून गुणवत्तापूर्ण व्यावसायिक शिक्षणाचे उच्च शिक्षणात सहजपणे एकात्मिकरण केले जाईल. प्रत्येक कमूल किमान एक व्यवसाय शिकेल आणि इतर अनेक व्यवसायांची त्याला ओळख करून दिली जाईल. हे यात सुनिश्चित केले आहे. यामुळे श्रमप्रतिष्ठा आणि भारतीय कला व कारागिरी यांचा समावेश असलेल्या विविध व्यवसायांचे महत्व यावर भर दिला जाईल. २०२५ पर्यंत किमान ५०: विद्यार्थ्यांना शालेय आणि उच्च शिक्षण व्यवस्थेद्वारे व्यावसायिक शिक्षणाची ओळख झालेली असेल.

शिक्षणाचे व्यापारीकरण थांबवणे खूप गरजेचे आहे. या शैक्षणिक धोरणात ठोस पाऊल याबाबत उचललेले दिसून येते. संतुलित नियंत्रण असलेल्या अनेक व्यवस्था शिक्षणाच्या व्यापारीकरणाशी

लढतील आणि हे व्यापारीकरण थांबवतील. हे नियामक व्यवस्थेचे महत्वाचे प्राधान्य असेल. सर्व शिक्षण संस्थांना ऑडीट आणि प्रकटीकरणासाठी 'विना नफा' संस्थांसाठी असलेल्या मानकांचे पालन करावे लागेल. जर काही अतिरिक्त रक्कम उरल्यास ती पुन्हा शिक्षण क्षेत्रात गुंतवावी लागेल. या सर्व आर्थिक गोष्टीचे पारदर्शक पध्दतीने सार्वजनिक प्रकटीकरण करावे लागेल. त्यामध्ये सामान्य जनतेच्या तक्रार निवारणाची सुध्दा सोय असेल. छात्रांनी विकसित केलेली अधिस्विकृती प्रणाली या व्यवस्थेवर पूरक लक्ष ठेवेल आणि छात्रांना याला आपल्या नियामक उद्दिष्टांपैकी एक महत्वाचे उद्दिष्ट मानेल.

अंमलबजावणी

कोणत्याही धोरणाचा प्रभावीपणा त्याच्या अंमलबजावणीवर अवलंबून असतो. अशा अंमलबजावणीसाठी अनेक उपक्रम आणि कृती आवश्यक असतात. ज्या अनेक संस्थांनी लयबद्धपणे आणि पध्दतशीरपणे राबविल्या पाहिजेत. म्हणूनच धोरणाचे तत्व आणि हेतू लक्षात घेऊन त्याच्या अंमलबजावणीसाठी खात्री करण्यासाठी डिप्टी बठम केंद्र आणि राज्यशासन, शिक्षणाशी संबंधित मंत्रालये, राज्य शिक्षण विभाग, बोर्ड, छात्रां शाळा आणि उच्च शिक्षणाची नियामक मंडळे, छात्रां शाळा आणि भ्रष्ट यांच्यासरख्या विविध संस्थांकडून निश्चित वेळापत्रकानुसार आणि परीक्षणाच्या योजनेसह सुसंगत नियोजनाद्वारे आणि शिक्षणाशी संबंधित वरील सर्व संस्थांमध्ये ताळमेळ राखत या धोरणाची अंमलबजावणी केली जाईल.

डिप्टी आणि राज्याकडून नियुक्त केलेल्या गटाद्वारे प्रत्येक कृतीसाठी निश्चित केलेल्या लक्ष्यानुसार योजनेच्या अंमलबजावणीच्या प्रगतीचे एकत्रितपणे वार्षिक परीक्षण केले जाईल आणि बठम ला परीक्षणाची माहिती कळवली जाईल. २०३०-४० च्या दशकामध्ये संपूर्ण धोरण कार्यान्वीत झाले असेल आणि त्यानंतर अजून एक व्यापक परीक्षण केले जाईल.

महाराष्ट्र सरकारने नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करता यावी या उद्देशाने राज्य सरकारने राज्य शैक्षणिक संहिता विकसित केली आहे. ही संहिता विकसित करण्यासाठी एक समिती नियुक्त करण्यात आली होती. या समितीने राज्यातील शिक्षण विषयक ४०७ अध्यादेशांचा अभ्यासक करून या अभ्यासाच्या माध्यमातून शैक्षणिक धोरणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी एक सप्तसूत्री केली आहे. या सप्तसूत्रांत ४२ कार्यघटक निश्चित करण्यात आले आहेत. या सप्तसूत्रीत शाळा नियमन, शाळा

संचलन, शिक्षक, विद्यार्थी, अभ्यासक्रम, मूल्यमापन आणि एमआयएम या प्रमुख सात घटकांचा समोवशा करण्यात आला आहे.

या समितीने धोरण अंमलबजावणीचे घटक आणि उपघटक निश्चित करण्यासाठी राज्याच्या शिक्षण विभागाने मागील ५७ वर्षांत प्रसिध्द केलेल्या विविध ४०७ अध्यादेशांचा अभ्यास करूनही राज्य शैक्षणिक संहिता विकसित केली आहे. या समन्वय समितीने आणखी एका अभ्यासगटाची स्थापना केली होती. या समितीने व या अभ्यासगटाने १९६५ ते २०२२ या ५७ वर्षांत शिक्षण विभागाने प्रसिध्द केलेल्या सर्व अध्यादेशांचा अभ्यास करून याबाबतचा अहवाल २४ जुलै २०२२ ला शिक्षण आयुक्त सूरज मांदरे यांच्याकडे सादर केला होता. अभिनंदन महाराष्ट्र सरकार!

आपला भारत देश सदृढ, सक्षम व तत्पर होण्यास निश्चितच या शैक्षणिक धोरणाचा उपयोग होईल. जयहिंद !

संदर्भ-

१. 'देशमुख लक्ष्मीकांत', 'नवे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० एक चिकित्सक अभ्यास', प्रथम आवृत्ती डिसेंबर २०२१.
२. 'अक्षरनामा', 'अभिजीत पाठक' यांच्या नवीन शैक्षणिक धोरण विविधरंगी संकल्पना २७ जानेवारी २०२१ चा लेख.
३. मानव संसाधन विकास मंत्रालय नवी दिल्ली भारत सरकार यांची 'नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० पुस्तिका'

नवीन शैक्षणिक धोरण आणि वाणिज्य शाखेचे आंतर विद्याशाखीय आयाम

कापरे प्राजक्ता तुकाराम

वाणिज्य विभाग महाविद्यालयाचे नाव : शंकराव भेलके महाविद्यालय नसरापूर

Email- prajaktakapare98@gmail.com

Corresponding Author- कापरे प्राजक्ता तुकाराम

DOI- 10.5281/zenodo.7867186

एकविसाव्या शतकातील नवीन राष्ट्रीय धोरण 2020 अन्वये शैक्षणिक नियमांमध्ये व्यवस्थांमध्ये अनेक सुधारणा व अमुलाग्र बदल नमूद करण्यात आले आहेत. या शतकातील शाश्वत विकास ध्येय प्राप्त करणे शक्य होईल अशी समर्थ सशक्त शैक्षणिक व्यवस्था उभारणे असे याचे उद्दिष्ट असावे असे मला वाटते आणि ते नक्कीच साध्य होईल. नव्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातून सर्जनशील विचार (creative thinking), चिकित्सक विचार (critical thinking), संभाषण कला (communication) सहकार्य (collaboration) सहवेदना (compassion) आणि आत्मविश्वास (self confidence) या कौशल्यांवर विशेषत्वाने लक्ष दिले जाणार आहे. NEP 2020 शैक्षणिक धोरणान्वये शैक्षणिक व्यवस्था व संस्था यांच्या करिता मूलभूत तत्वे निश्चित करण्यात आली आहेत. भारतीय मूल्य जोपासू अभ्यासक्रम व अध्यापन शास्त्राच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांमध्ये मूलभूत कर्तव्य संविधानिक मूल्य तसेच देशाशी असलेले बंध तयार करणे हे या धोरणातून अपेक्षित आहे. जागतिक ज्ञान अर्थव्यवस्था होण्याच्या दिशेने आपल्या देशाची उत्तरोत्तर वाटचाल सुरू असल्याने युवकांच्या या अनुषंगाने वाढत्या आकांक्षा पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 हे एकविसाव्या शतकातील पहिले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण आहे. NEP full form National Education Policy 2020 असा आहे. तब्बल 34 वर्षांनंतर नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण NEP 2020 29 जुलै 2020 रोजी मंजूर करण्यात आले. या धोरणामध्ये अनेक अमुलाग्र बदल करण्यात आले आहेत. केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालय आता शिक्षण मंत्रालय या नावाने ओळखण्यात येणार आहे. भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर नागरिकांची निरक्षरता दूर करण्यासाठी सातत्याने वेगवेगळे कार्यक्रम आखले जात आहेत. त्यामध्ये सुरुवातीला विविध शिक्षण आयोग नेमण्यात आले होते. त्यानंतर पहिले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1968 मध्ये लागू करण्यात आले.

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मध्ये जागतिक शिक्षण विकास कृती कार्यक्रम समाविष्ट असून सर्वांसाठी समावेशक आणि समान गुणवत्तेचे शिक्षण आणि सर्वांसाठी निरंतर अध्ययनाच्या शिक्षणाच्या संधींना प्रोत्साहन देण्याचे 2030 पर्यंत उद्दिष्ट पूर्ण करण्याविषयी आहे. पूर्वीची 10+2 शैक्षणिक संरचना ऐवजी नवीन अध्यापन शास्त्रीय संरचना 5+3+3+4 अशी शैक्षणिक व्यवस्था असणार आहे. बोर्ड परीक्षेत फक्त पाठांतराला महत्त्व न देता दैनंदिन आयुष्यात उपयोगाला येणाऱ्या ज्ञानाचा वापर केला जावा हा नवीन शैक्षणिक धोरणाचा उल्लेख आहे.

भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर नागरिकांच्या निरक्षरतेची समस्या दूर करण्यासाठी भारत सरकारने विविध कार्यक्रम

आखले. त्यामध्ये भारताचे पहिले शिक्षणमंत्री मौलाना अब्दुल कलाम आझाद यांनी देशभरासाठी समाज शैक्षणिक पद्धत आणून विविध शिक्षण आयोग डॉ. राधाकृष्णन आयोग, मुदलियार आयोग, माध्यमिक शिक्षण आयोग आणि कोठारी आयोग हे आयोग प्रस्थापित केले. भारतीय स्वातंत्र्यानंतर पहिले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1968 मध्ये ठरविण्यात आले होते. त्यानंतर दुसरे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1986 मध्ये लागू करण्यात आले. 1992 मध्ये या धोरणात काही प्रमाणात बदल करण्यात आला. 2009 मध्ये मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम RTE act 2009 संमत केला गेला. या कायद्याने प्रत्येक बालकाला प्राथमिक शिक्षणाचा अधिकार मिळाला. त्यानंतर नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण निश्चित करण्यासाठी अभ्यास गट स्थापन करण्यात आला. त्यामध्ये सर्वप्रथम 31 ऑक्टोबर 2015 मध्ये TSR सुब्रमण्यम 5 सदस्य समिती घटित करण्यात आली होती. S.R सुब्रमण्यम हे माजी कॅबिनेट सचिव होते. यांच्या अध्यक्षतेखाली नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण निश्चित करण्यासंदर्भात समिती घटित करण्यात आली होती. या समितीने 27 मे 2016 रोजी आपला अहवाल सादर केला. त्यानंतर 24 जून 2017 मध्ये डॉ. के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली 9 सदस्य समिती स्थापन करण्यात आल्या. डॉ. कस्तुरीरंगन हे इस्त्रोचे माजी प्रमुख शास्त्रज्ञ आहेत. नवीन शैक्षणिक धोरणाचा मसुदा बनविण्याचे काम या समितीकडे होते. मानव संसाधन मंत्रालयाला 2019

मध्ये अहवाल सादर केला. 31 मे 2019 मध्ये रमेश पोखरियाल आयोग नेमण्यात आला होता. त्यावेळी पोखरियाल हे मानव संसाधन मंत्री होते. हा अहवाल त्यांनी अभ्यासून लोकांची मते मागविली होती. आणि जवळपास 2 लाख लोकांनी या नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण अहवालावर आपली मते नोंदविली होती.

नवीन शैक्षणिक धोरणाची काही तत्वे देखील सांगता येतील त्यामध्ये प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या वैशिष्ट्यपूर्ण क्षमता ओळखणे आणि त्या विकसित करण्यासाठी प्रयत्न करणे, शिक्षक आणि पालकांनी प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या सर्वांगीण विकासासाठी अभ्यास आणि अभ्यास इतर दोन्ही क्षेत्रांमध्ये चालना देणे, प्रत्येक विद्यार्थ्यासाठी काही मूलभूत साक्षरता आणि संख्या ज्ञान या गोष्टींना इयत्ता तिसरीपर्यंत प्राधान्य देणे, विद्यार्थ्यांना लवचिकता त्यांच्या अध्ययनाचा मार्ग आणि कार्यक्रम निवडण्याची मुभा असेल आणि ते आपली प्रतिभा आणि आवड यानुसार आयुष्यात आपला मार्ग निवडू शकतील. तसेच कला आणि विज्ञान, अभ्यास आणि अभ्यासेत्तर उपक्रम, व्यावसायिक आणि शैक्षणिक प्रवाह यांच्यामध्ये कोणतेही स्पष्ट विभाजन नसले पाहिजे. म्हणजे ज्ञानाच्या क्षेत्रांमधील हानिकारक उच्च- नीचता आणि त्यांच्यात पडलेले अंतर दूर होईल. सगळ्या ज्ञानाची एकता आणि अखंडता सुनिश्चित करून एका बहुआयामी जगासाठी विज्ञान, समाजशास्त्र, कला, मानसशास्त्र आणि खेळ यांच्यामध्ये बहुशाखीय आणि समग्र शिक्षणाचा विकास साधला जाईल. घोकंपट्टीऐवजी किंवा परीक्षेसाठी शिकण्याऐवजी संकल्पना समजून घेण्यावर भर दिला जाईल. तर्कशुद्ध निर्णय घेण्यासाठी आणि नाविन्यपूर्णतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी कल्पकता आणि तार्किक विचार जोपासण्यासाठी याची मदत होईल. तसेच नैतिकता आणि मानवी घटनात्मक मूल्ये उदा. इतरांना बद्दल आदर, स्वच्छता, लोकशाहीची भावना, सेवेची भावना, सार्वजनिक मालमत्तेबद्दल आदर, स्वातंत्र्य, जबाबदारी, समता आणि न्याय यासाठी देखील मदत होईल. अध्यापनात आणि अध्ययनात बहुभाषिकत्व आणि भाषा शक्ती यांना प्रोत्साहन दिले जाईल. संवाद, सहकार्य, सामूहिक कार्य ही जीवन मूल्ये जोपासली जातील. सातत्यपूर्ण मूल्यांकनावर भर दिला जाईल तसेच अध्ययनात आणि अध्यापनात तंत्रज्ञानावर देखील भर दिला जाईल. दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षण सुलभ बनवण्यासाठी शैक्षणिक नियोजन आणि व्यवस्थापन योग्य प्रकारे केले जाईल. शिक्षण हा समवर्ती विषय आहे हे लक्षात घेऊन सर्व अभ्यासक्रम, अध्यापन शास्त्र, आणि स्थानिक संबंधाबद्दल आदर तसेच शिक्षक आणि प्राध्यापक हे शिक्षण प्रक्रियेचे केंद्र मानने त्यांची भरती आणि तयारीची उत्कृष्ट व्यवस्था, सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास आणि कापरे प्राज्ञा तुकाराम

कामकाजाचे वातावरण व सेवेची स्थिती सकारात्मक असणे, सुशासन आणि सशक्तिकरणच्या माध्यमातून नाविन्यता पूर्ण आणि चौकटी बाहेरच्या विचारांना प्रोत्साहित करणे ही याची मुख्य तत्वे आहेत.

नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये पहिली पाच वर्षे हे मूलभूत Fundamental त्यापुढील तीन वर्षे प्रारंभिक शाळा preparatory आणि त्या पुढील तीन वर्षे माध्यमिक शाळा middle आणि माध्यमिक शाळा secondary चार वर्षे अशी शैक्षणिक संरचना New Education Policy 5 + 3 + 3 + 4 असणार आहे. बोर्ड परीक्षा फक्त बारावीच्या वर्गाला असेल. महाविद्यालयीन पदवी 4 वर्षांची असणार आहे. दहावी मंडळ रद्द SSC M.Phil. देखील बंद असेल. आता पाचवीपर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना केवळ मातृभाषा, स्थानिक भाषा आणि राष्ट्रीय भाषा शिकविली जाईल. उर्वरित विषय जरी तो इंग्रजी असला तरी एक विषय म्हणून शिकविला जाईल. बोर्ड परीक्षांचे महत्त्व होणार कमी, आता बोर्ड परीक्षा फक्त 12वी मध्ये द्यावी लागेल नववी ते बारावीच्या सत्र परीक्षा असतील. शालेय शिक्षण 5 + 3 + 3 + 4 सूत्राच्या अंतर्गत शिकवले जाईल. महाविद्यालयीन पदवी तीन व चार वर्षांची असेल म्हणजेच पदवीच्या पहिल्या वर्षात प्रमाणपत्र मिळेल. दुसऱ्या वर्षी पदविका असे, तर तृतीय वर्षात डिग्री मिळेल. जे संशोधनासाठी उच्च शिक्षण घेऊ इच्छिता त्या विद्यार्थ्यांसाठी चार वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रम तर जे विद्यार्थी पदवीनंतर नोकरी करू इच्छिता त्यांच्यासाठी तीन वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रम असेल. विद्यार्थ्यांना यापुढे एम फिल करावे लागणार नाही म्हणजेच रिसर्च करणाऱ्यांसाठी पदवी अधिक एक वर्षांचा मास्टर्स अभ्यासक्रम अशी चार वर्षांची पदवी असेल. यानंतर ते थेट पीएचडी करू शकतील दरम्यान विद्यार्थी इतर कोर्स करू शकतील. उच्च शिक्षणामध्ये Higher Education 2035 पर्यंत एकूण सकल पट नोंदणी Gross Enrolment Ratio 2035 पर्यंत 50% पोहोचविण्याचे उद्दिष्ट असणार आहे. दुसरीकडे नवीन शैक्षणिक धोरणांतर्गत जर एखाद्या विद्यार्थ्याला कोर्सच्या मध्यभागी दुसरा कोर्स करावयाचा असेल तर तो मर्यादित काळासाठी पहिल्या कोर्स मधून ब्रेक घेऊन दुसरा कोर्स करू शकतो. उच्च शिक्षणातही Higher Education अनेक सुधारणा केल्या आहेत. सुधारणांमध्ये श्रेणीबद्ध शैक्षणिक Graded Academic प्रशासकीय Administrative आणि आर्थिक स्वायत्तता Financial Autonomy समाविष्ट आहे. त्याशिवाय इ कोर्सेस प्रादेशिक भाषांमध्येही सुरू केले जातील. आभासी virtual लॅब

विकसित केल्या जातील. राष्ट्रीय शैक्षणिक वैज्ञानिक मंच सुरू होईल. देशात 45 हजार महाविद्यालय असल्याचे स्पष्ट आहे. मल्टीडिसिप्लिनरी अभ्यासक्रम एकाच वेळी वेगवेगळे विषय एकत्रितपणे शिकता येणार आहेत. शिवाय ज्यांना एखादा विषय आवडीचा असेल तो विषय त्यांना शिकता येईल. बहुभाषिक शिक्षण- मुलांना शिकवताना एकाच भाषेच्या माध्यमातून अध्यापन न करता विविध प्रादेशिक भाषांचा वापर करता येणार आहे. ल आणि मेडिकल शिक्षण वगळता उच्च शिक्षण एका छताखाली येणार आहे. तसेच शिक्षणातील गुंतवणूक जीडीपीच्या 6% करणार सध्या हे प्रमाण 4.43% आहे. विद्यार्थ्यांचे प्रगती पुस्तक बदलणार व शिक्षकांसोबतच विद्यार्थीदेखील स्वतःचे मूल्यांकन करणार तसेच सर्व महाविद्यालयातील एकच सामायिक प्रवेश परीक्षा एन टी ए ही परीक्षा घेणार मात्र ही परीक्षा ऐच्छिक असेल.

संदर्भ:

- 1) shikshan mitra.com
- 2) India ministry of Education

Chief Editor
P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association, Kolhapur(M.S), India

Executive Editor
Dr. Tushar Shitole
Principal
Shankarrao Bhelke College Nasarapur, Tal- Bhor Dist -Pune

Editor
Dr. Jagdish Shevate

Editorial & Advisory Board

Dr. H.S. Sakat ,	R.D. Sarode	Prof. Bhagvan Gavit	Prof S. G. Rode
Prof S.V. Landge	Prof P, B. Karale	Prof S.G. Ghadage	Mr. Santosh P. Mane